

Kluczowe obszary wsparcia wraz z diagnozą grup docelowych Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego

Opracował:
Anna Tomulewicz

Białystok , grudzień 2014

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE.....	3
I. AKTYWNA INTEGRACJA	6
II. METODOLOGIA RAPORTU I PRZEBIEG BADAŃ	20
III. ANALIZA DANYCH ZASTANYCH OBSZARU AKTYWNEJ INTEGRACJI	26
IV WYNIKI BADAŃ ANKIETOWYCH	53
1. DIAGNOZA GRUP DOCELOWYCH BOF NAJBARDZIEJ POTRZEBUJĄCYCH WSPARCIA	55
2. KLUCZOWE OBSZARY WSPARCIA POPRZEZ AKTYWNAŁ INTEGRACJĘ SPOŁECZNĄ NA TERENIE BOF.....	64
PODSUMOWANIE.....	75
SPIS TABEL, WYKRESÓW I RYSUNKÓW	79
BIBLIOGRAFIA.....	81
ZAŁĄCZNIKI.....	82

WPROWADZENIE

Zapewnienie spójnego i harmonijnego rozwoju społeczności lokalnych jest możliwe jedynie wtedy, kiedy osoby i grupy pozostające na marginesie społecznym zostają uwzględnione wśród priorytetów strategicznego rozwoju społecznego.

Szansą na zmianę położenia osób, rodzin i grup wykluczonych, a tym samym zmniejszenie kosztów pomocy społecznej w każdej społeczności, w tym również na terenie Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego jest **aktywna integracja**. Zaplanowana w dokumentach strategicznych i programowych oraz systemowo realizowana przez współpracujące instytucje publiczne, kościelne, prywatne lub pozarządowe zapewnia włączenie i pobudzenie do udziału w życiu społecznym, publicznym czy zawodowym.

Integracja jest przeciwieństwem wykluczenia, czyli działaniem na rzecz pełnego uczestnictwa osób i rodzin w życiu społecznym, co obejmuje zarówno osiągnięcie właściwego dochodu, zatrudnienie, usługi wsparcia, jak również nieskrępowany dostęp do dóbr i usług.

Aktywna integracja w odpowiedzi na kluczowe obszary wsparcia zdiagnozowanych lokalnie grup wykluczonych zakładać powinna:

- a) szereg różnorodnych i nieszablonowych działań,
- b) indywidualizację wsparcia,
- c) włączenie osób i grup w aktywność, którą określa się pojęciem *empowerment*, czyli uczestnictwo i upodmiotowienie.

Aktywna integracja to proces rozłożony w czasie, gdyż rozwiązywanie problemów społecznych nie jest pojedynczym działaniem ratowniczym skierowanym na objaw, lecz systemem długoterminowych oddziaływań kompensacyjnych, profilaktycznych, terapeutycznych i edukacyjnych jednocześnie.

Zaplanowanie aktywnej integracji jako troski o najsłabszych, przy wykorzystaniu ich potencjału do współtworzenia rozwiązań pomocowych, wydaje się integralnym elementem rozwoju społeczności Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego.

Problemy społeczne nie są możliwe do samodzielnego rozwiązania przez jednostki, stąd też cele strategiczne związane z **podniesieniem jakości życia mieszkańców** (Turośń Kościelna, Supraśl, Wasilków), **upowszechnianiem aktywnej integracji** (Choroszcz, Łapy, Juchnowiec Kościelny) **czy integracją i aktywizacją określonych grup społecznych** (Białystok, Czarna Białostocka, Dobrzyniewo Duże, Zabłudów) znalazły zapisy i rekomendacje do wdrażania w każdej gminie wchodzącej w skład Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego.

Aktywna integracja ma również wymiar ekonomiczny. Zwiększenie działań profilaktycznych i aktywizacyjnych w stosunku do interwencyjnych, przekłada się na skuteczność i efektywność polityki

społecznej, a za tym zmniejszenie skali osób wykluczonych lokalnie. Koszty zaniechania są definiowane jako koszty alternatywne, jakie muszą zostać poniesione w przyszłości na skutek braku działań aktywnej integracji w teraźniejszości¹.

Raport został opracowany na zlecenie Stowarzyszenia Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego w ramach dotacji Programu Operacyjnego Pomocy Technicznej 2007-2013 na wsparcie podmiotów realizujących Zintegrowane Inwestycje Terytorialne (14/ZIT/2014).

Opracowanie materiałów desk research, przygotowanie, prezentacja i akceptacja narzędzi badawczych przez Zamawiającego odbyła się w terminie 29.10-14.11.2014. Badanie ankietowe wśród instytucji społecznych na terenie BOF zrealizowano w dniach 15-26 listopada 2014 roku. Analizy i opracowania raportu dokonano w okresie 27.11-4.12.2014.

Dokument składa się z czterech części, wstępu oraz wniosków. Powstał jako próba odpowiedzi na pytania: jakich grup dotyczy ekskluzja społeczna w Białostockim Obszarze Funkcjonalnym, które z nich potrzebują najpilniejszego wsparcia, które działania są kluczowe oraz jakie narzędzia aktywnej integracji i zasoby instytucjonalne są uznawane przez instytucje społeczne jako skuteczne w procesie włączenia społecznego?

W kontekście projektowania i wdrażania rozwiązań na rzecz potrzebujących wsparcia ważne jest, aby opierać się na dotychczasowych dobrych praktykach, implementować rozwiązania, korzystać z wniosków badań ewaluacyjnych. Podejmowane dotąd działania aktywnej integracji, ich skuteczność i bariery zostały opisane w części I raportu.

Metodologia zbierania danych jest prezentowana w rozdziale II. Wyszczególnia materiały, z których korzystano analizując dane osób wykluczonych, przedstawia narzędzie ankiety i jego konstrukcję. Opisuje grupę sondażowych instytucji oraz przebieg badania sondażowego.

Dane zastane z dostępnych dla województwa raportów oraz publikacji, a także specjalnie opracowane dla 10 gmin BOF zestawienia z ewidencji rządowych, samorządowych i oceny zasobów pomocy społecznej zostały zobrazowane w kolejnym, III rozdziale raportu².

Analizę wyników ankietowania przedstawia rozdział IV. Przytaczane są w nim opinie respondentów badania (30 instytucji pomocowych z obszaru BOF) na temat grup potrzebujących najpilniejszego wsparcia i włączenia społecznego na lata 2015-2020. W tym fragmencie raportu znalazły się również charakterystyki kluczowych obszarów wsparcia (narzędzia aktywnej integracji i pomocy instytucjonalnej) zaprezentowane poprzez ich skuteczność, według opinii pracowników tych instytucji.

¹ Kalkulator Kosztów Zaniechania - wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań na Mazowszu w zakresie polityki społecznej w obszarze analizy kosztów braku podejmowania działań aktywizująco-wpierających, MCPS, Warszawa 2014

² Trudności związane z krótkim terminem badawczym nie pozwoliły na szczegółowe korelacje i porównania pomiędzy grupami, a liczbą ludności w określonym wieku. W tej części pojawiają się dane liczbowe w odniesieniu do grup potrzebujących wsparcia, częściej niż dane procentowe. Jest to zamierzone działanie autora raportu mające na celu obrazowanie ilości osób i rodzin wykluczonych. Dzięki nim można projektować wymierne działania i wskaźniki efektywności.

Każda z części badawczych – czyli rozdziały III i IV są zakończone wnioskami. Informacje zawarte w podsumowaniu raportu mogą służyć planowaniu projektów oraz realizacji celu IV Strategii Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego, jakim jest **AKTYWNA INTEGRACJA SPOŁECZNA**.

ROZDZIAŁ I AKTYWNA INTEGRACJA

„Aktywizacja” i „integracja społeczna” to pojęcia, które odzwierciedlają ideę głównego nurtu współczesnej polityki społecznej (tzw. aktywnej polityki społecznej). Aktywna integracja to także określenia odnoszące się do praktyki rozumianej jako szeregu działań, które przy zastosowaniu określonych narzędzi i instrumentów mają tę ideę urzeczywistnić.³

Wyniki badań dotyczących oceny sposobu prowadzenia lokalnej polityki społecznej, wskazują na wiele dysfunkcji w obecnym systemie pomocy społecznej. Utrudniają one bardzo istotnie prowadzenie długofalowej, spójnej i efektywnej polityki społecznej przez samorządy gminne i powiatowe. **Obecny system postrzegany jest jako interwencyjny.** Przypisywane są mu takie cechy jak: zachowawczość, pasywność, bierność, reaktywność i akcyjność. Brakuje koordynacji pionowej i poziomej w zakresie działań pomocowych. Tworzenie planów działań pomocowych w gminach i powiatach odbywa się w sposób rutynowy, typowy dla corocznie powtarzanych działań. Brakuje narzędzi do szacowania kosztów przedsięwzięć w polityce społecznej. Utrudnia to planowanie działań pomocowych oraz analizę ich konsekwencji.⁴

Realizacją celów pomocowych, w tym aktywnej integracji zaprojektowanych w dokumentach strategicznych i programach lokalnych powinny zajmować się instytucje publiczne (ośrodki pomocy społecznej, powiatowe centra pomocy rodzinie, punkty konsultacyjne, ośrodki wsparcia), organizacje pozarządowe, kościelne i inne podmiotów działających w sferze społecznej. Założeniem polityki społecznej jest by ich działania wzmocniały aktywizację osób wykluczonych i były skoncentrowane na doprowadzeniu do usamodzielnienia bądź względnego usamodzielnienia osób i rodzin.⁵

Na terenie Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego znajduje się szereg instytucji (szczegółowo opisuje je załącznik 3 raportu) przygotowanych do świadczenia wsparcia dla grup marginalizowanych. Realizowana przez nie pomoc z reguły dotyczy określonych specjalności. Wsparcie na rzecz wszystkich potrzebujących realizują jedynie ośrodki pomocy społecznej.

³ Z. Grabusińska, Rola pracy socjalnej w aktywnej integracji, Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej, Warszawa 2012, s. 29.

⁴ A. Kościółek, Raport z przeprowadzonych wywiadów pogłębionych dla potrzeb opracowania modelu prowadzenia aktywnej polityki społecznej w ramach projektu pt. „Kalkulator Koszów Zaniechania – wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań na Mazowszu w zakresie polityki społecznej, w obszarze analizy kosztów braku podejmowania działań aktywizująco-wspierających”, Radom, 2012).

⁴ Kalkulator Kosztów Zaniechania - wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań na Mazowszu w zakresie polityki społecznej w obszarze analizy kosztów braku podejmowania działań aktywizująco-wspierających, MCPS, Warszawa 2014

⁵ Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 (DZ.U poz. 182 z 2013)

Tabela 1 Zasoby instytucjonalne gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego

Podmiot	Białystok	Choroszcz	Czarna Białostocka	Dobrzyniewo Duże	Juchnowiec Kościelny	Łapy	Supraśl	Turośl Kościelna	Wasilków	Zabłudów
Wsparcie skierowane do wszystkich grup wykluczonych										
Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie	X									
Ośrodek Pomocy Społecznej	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Wsparcie skierowane do określonych grup										
Centrum Integracji społecznej	X		X			X				
Dzienny Dom Pomocy Społecznej	X									
Jednostka Specjalistycznego Poradnictwa	X				X	X	X			X
Klub Integracji Społecznej	X					X				X
Klub Seniora/Uniwersytety III Wieku	X					X				
Noclegownię, schroniska dla bezdomnych	X						X			
Mieszkania chronione	X									
Ośrodek Interwencji Kryzysowej	X									
Organizacje pozarządowe i kościelne działające w sferze pomocy i integracji										
Placówki opiekuńczo-wychowawcze	X						X		X	X
Placówki wsparcia dziennego	X					X				
Ośrodek wsparcia dla osób z zaburzeniem psych.							X			
Spółdzielnie socjalne	X				X	X		X		
Środowiskowy Dom samopomocy	X					X				
Warsztaty Terapii Zajęciowej	X		X				X			
Zakład Pracy Chronionej	X	X								

Źródło: opracowanie własne,

Dotychczasowe rozwiązania systemowe oraz działania służb społecznych nie przynoszą wymiernych efektów nie tylko na Podlasiu, ale również w Polsce. Obecna, publiczna pomoc społeczna nadal koncentruje swoje działania wokół udzielania wsparcia finansowego lub rzeczowego dla osób lub rodzin bez uwzględniania ich sytuacji w szerszym kontekście. Najczęstszym powodem zgłaszania się po pomoc jest ubóstwo, chęć uzyskania pomocy materialnej, a nie rozwiązanie swojej sytuacji wykluczenia społecznego czy zawodowego. Z działaniem aktywnego włączenia utożsamiane są częściej organizacje pozarządowe, czy kościelne, rzadko publiczne.

Spośród 10 gmin Białostockiego Obszaru Terytorialnego, aż 7 zleca w formie dotacji wykonywanie zadań publicznych w zakresie pomocy i integracji społecznej organizacjom pozarządowym. Współpraca jednostek samorządu lokalnego i NGO jest naturalną osią kooperacji, przewidzianą w ustawie o pożytku publicznym i wolontariacie z 24 kwietnia 2003 roku. Na terenie Białostockiego Obszaru Terytorialnego w partnerstwie z organizacjami realizowane są: projekty socjalne dla bezrobotnych, niepełnosprawnych, warsztaty terapii zajęciowej, mieszkania treningowe, usługi asystenta rodziny, czy opiekuńcze, prowadzenie klubów seniora, Uniwersytetów III Wieku, usług stacji opieki, prowadzenie punktów konsultacyjnych, poradni, świetlic, ośrodków wsparcia, klubów abstynenta i wiele innych.

Obszary do wspólnych projektów lub zlecenie zadań aktywnej integracji na najbliższe lata wynikają z zapisów strategii gminnych, powiatu i wojewódzkich oraz programów celowych. Zbieżne cele strategiczne w gminach BOF dotyczą: wyrównywania szans osób, rodzin i grup najsłabszych, pomocy na rzecz rodzin z problemami opiekuńczo-wychowawczymi, rozwijania zintegrowanego systemu wsparcia na rzecz osób starszych, budowy systemu profilaktyki i rozwiązywania problemów uzależnień na terenie gminy, tworzenia warunków dla pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych i ich rodzin w życiu społecznym, rozwoju zasobów społecznych i integracji.

Według danych Oceny Zasobów Pomocy Społecznej w Województwie Podlaskim wśród liczby mieszkańców gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego, wzrasta stale grupa, której na przestrzeni lat 2011-2013 udzielano pomocy. W roku 2011 było to 20 1361 osób, a w 2013 - 21 869 korzystających ze wsparcia.

Niestety z roku na rok przybywa osób, które korzystają ze świadczeń finansowych, a spada ilość świadczeń niepieniężnych, czyli wsparcia np. w formie specjalistycznego poradnictwa, usług asystenta rodziny czy interwencji kryzysowej (w roku 2013 było 6 840 mniej niż w roku 2011). Takiej pomocy udzielono w roku 2013 jedynie 20% mieszkańców.

Tabela 2 Osoby i rodziny z gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego korzystające z pomocy społecznej w latach 2011-2013

	2011	2012	2013
OSOBY I RODZINY, KTÓRYM PRZYZNANO ŚWIADCZENIE			
Liczba osób	20361	20538	21869
w tym: os. długotrwale korzystające	9856	10102	9893
Liczba rodzin	14202	14135	15986
Liczba osób w rodzinach	31372	30584	32947
OSOBY I RODZINY, KTÓRYM PRZYZNANO ŚWIADCZENIE PIENIĘŻNE			
Liczba rodzin	11759	12201	13016
Liczba osób w rodzinach	24651	25393	26975
OSOBY I RODZINY, KTÓRYM PRZYZNANO ŚWIADCZENIE NIEPIENIĘŻNE			
Liczba osób ogółem	14546	7592	7706
Liczba rodzin	9677	4369	5067
Liczba osób w rodzinach	23035	14706	16120

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014

Jak pokazują dane liczbowe w 2013 roku wsparciem ośrodków pomocy społecznej oraz Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie objęto łącznie 21 869 osób, **czyli ponad 5% ogółu zamieszkujących w gminach BOF**. Z perspektywy procentowej liczby te są przerażające, jednak ilość 32 947 osób w rodzinach wymagających wsparcia na terenie BOF - to ogromna liczba osób do pomocy i włączenia społecznego. Dodatkowo należy podkreślić, że nie wszystkie osoby zaliczane do grup ekskluzji społecznej korzystają z publicznej pomocy społecznej. Osoby starsze, osoby niepełnoprawne posiadające renty, rodziny doświadczające przemocy czy młodzież z rodzin dysfunkcyjnych często nie zostają podopiecznymi ośrodków pomocy, a raczej są kwalifikowane jako zagrożone wykluczeniem.

Niepokojące jest, że takie formy pomocy jak: szkolenia, poradnictwo i terapia rodzinna, poradnictwo specjalistyczne oraz praca socjalna wskazane zostały przez osoby korzystające z pomocy w województwie podlaskim jako najmniej użyteczne⁶. Pomoc finansowa jest najczęściej przyjmowana długotrwale, zaś pomoc w formie usług oraz porad i konsultacji okresowo.

⁶ Raport: Diagnoza sytuacji życiowej odbiorców pomocy społecznej, ROPS, 2014

Szczegółowy rozkład potrzebujących w gminach przedstawia poniższa tabela.

Tabela 3 Liczba mieszkańców gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego, korzystających z pomocy społecznej w latach 2011-2013

Gmina	2011		2012		2013	
	liczba osób, którym udzielono pomocy i wsparcia	w tym osoby długotrwale korzystające	liczba osób, którym udzielono pomocy i wsparcia	w tym osoby długotrwale korzystające	liczba osób, którym udzielono pomocy i wsparcia	w tym osoby długotrwale korzystające
Choroszcz	428	127	433	122	663	126
Czarna Białostocka	925	290	949	320	900	300
Dobrzyniewo Duże	530	169	579	173	586	179
Juchnowiec Kościelny	739	351	779	328	879	330
Łapy	2 006	1 974	1 993	1 893	2 175	1 439
Supraśl	611	319	625	316	717	243
Turośń Kościelna	482	315	475	312	484	315
Wasilków	1 247	548	1 218	568	1 204	602
Zabłudów	564	492	532	492	545	489
M. Białystok	12 829	5 271	12 955	5 578	13 716	5 870
Suma:	20 361	9 856	20 538	10 102	21 869	9 893

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014

Brak pomiaru jakości pracy (np. usamodzielnionych rodzin, włączonych społecznie) oraz brak realnego współdziałania w instytucjach pomocowych w konsekwencji skutkuje brakiem odpowiedzialności za efekty. Wpływa to na minimalizm podejmowanego wsparcia przez służby oraz utrwała wieloletnie formy świadczeń, prowadząc do uzależniania rodzin od pomocy społecznej. Prawie połowę osób - 45 % stanowią mieszkańcy, **którzy korzystają ze świadczeń długotrwale**, z trudną sytuacją życiową powyżej 3 lat⁷. Może to wskazywać na nastawienie beneficjentów na otrzymywanie świadczeń pieniężnych i brak motywacji do zmian.

W roku 2013 na terenie BOF pracowało 220 pracowników socjalnych, co stanowi, że każdy z nich udzielał wsparcia średnio 73 rodzinom. Uwarunkowania te sprawiają, że pomoc społeczna nadal koncentruje się na wypłacaniu świadczeń nie rozwijając innych form aktywizacji i pracy socjalnej. Przy tym nie uwzględniając partycypacyjnego podejścia do problemu, który znacznie podnosi skuteczność takich działań.

Analizując liczbę osób w rodzinach, które otrzymały świadczenia na każde 1000 mieszkańców otrzymamy wskaźnik deprivacji lokalnej. Dla województwa podlaskiego w 2013 r. kształtował się on na poziomie 106,09 osób.

W gminach Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego najwyższą jego wartość we wszystkich analizowanych latach, **występuje w gminie Łapy, gdzie średnio 150 osób w rodzinach otrzymuje świadczenia na każde 1000 mieszkańców tej gminy**. Na wysokim poziomie, tj.

⁷ Należy jednak mieć na uwadze, że do pomocy społecznej trafiają również osoby, które jak najszybciej starają się zmienić swoją sytuację życiową. Stanowią one jednak znacznie mniejszy procent niż pozostałe grupy.

ponad 100 osób, wskaźnik ten występuje również w gminie Czarna Białostocka, Dobrzyniewo Duże i Turośń Kościelna. Z kolei w gminie Supraśl i w mieście Białystok jest to wskaźnik najniższy i oscyluje w granicach 65 osób na 1000 mieszkańców.

Tabela 4 Wskaźnik deprivacji lokalnej gmin BOF w latach 2009-2014

Gmina	2011	2012	2013	2014 prognoza
Choroszcz	64,06	75,00	80,25	80,25
Czarna Białostocka	113,75	108,72	117,62	118,62
Dobrzyniewo Duże	100,53	109,00	115,48	117,66
Juchnowiec Kościelny	72,04	73,50	80,43	80,43
Łapy	143,27	141,89	150,20	153,92
Supraśl	58,54	61,62	66,52	66,52
Turośń Kościelna	135,11	122,83	133,60	133,60
Wasilków	96,27	99,99	102,89	102,89
Zabłudów	99,65	91,13	94,73	94,40
M. Białystok	62,53	58,17	69,21	65,88
Średnio w BOF	94,57	94,18	106,09	101,42

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014

Ostatnie lata stworzyły pomocy społecznej nowe możliwości działania w obszarze aktywnej integracji poprzez zmiany ustawodawcze ukierunkowane na prawne instrumenty aktywnej integracji.

Za najważniejsze uregulowania należy uznać:

- ustawę o zatrudnieniu socjalnym z dnia 13 czerwca 2003 r. – wprowadzającą takie narzędzia jak: centra integracji społecznej i kluby integracji społecznej, które umożliwiają aktywizację poprzez zatrudnienie wspierane;
- ustawę o spółdzielniach socjalnych z dnia 27 kwietnia 2006 r. – która umożliwiła osobom wykluczonym lub zagrożonym wykluczeniem społecznym, tworzenie podmiotów społeczno-gospodarczych i tym samym włączenie w proces pracy;
- ustawę o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy z dnia 20 kwietnia 2004 r. – wskazującej ramy współpracy dwóch instytucji zabezpieczenia społecznego, tj. instytucji pomocy społecznej i instytucji rynku pracy.

Wykluczenie jest często skutkiem jak i przyczyną usytuowania człowieka w społeczności. To co nazywamy integracją, musi zatem sięgnąć do przyczyny problemu, która może wynikać z różnych przesłanek. Mogą to być zarówno przyczyny o charakterze społecznym, zdrowotnym czy edukacyjnym. Przyczyny problemów wykluczenia mogą dotyczyć sytuacji rodzinnych, mogą to być kwestie związane ze stanem zdrowia, czy poziomem wykształcenia. Może to również być kwestia braku umiejętności o charakterze edukacyjnym czy obywatelskich. Często jedno wypływa z drugiego. Co więcej, wykluczenie oznacza również dosłowne wycofanie się z uczestnictwa we wspólnocie, obojętność i apatię. To jest znacznie groźniejsze niż tylko brak dochodu z pracy.

Zestaw działań, umożliwiający zmianę tej sytuacji, nazwano w 2008 roku **instrumentami aktywnej integracji i** podzielono na cztery grupy:

- aktywizację społeczną;
- aktywizację zawodową;
- aktywizację edukacyjną;
- aktywizację zdrowotną.

Instrumenty aktywizacji społecznej to m.in.:

- zapewnienie uczestnictwa w ośrodkach dziennego wsparcia, świetlicach i klubach;
- usługi wspierające osoby niepełnosprawne (np. zatrudnienie tłumacza osoby głuchoniemej, przewodnika osoby niewidomej, asystenta osoby niepełnosprawnej);
- usługi wspierające animację lokalną i organizację wolontariatu;
- usługi wspierające i aktywizujące rodziny marginalizowane, w tym asystentura rodzinna;
- pomoc w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych, w tym w mieszkaniu chronionym, pomoc w uzyskaniu zatrudnienia, pomoc na zagospodarowanie w formie rzeczowej dla osób usamodzielnianych, osób opuszczających pieczę zastępczą oraz bezdomnych;
- upowszechnianie metod pracy w środowisku rodzinnym;
- uczestnictwo w grupach i klubach samopomocowych;
- treningi kompetencji i umiejętności społecznych, warsztaty interpersonalne i rozwoju osobistego;
- poradnictwo specjalistyczne, interwencja kryzysowa, mediacja rodzinna, udzielanie informacji o prawach i uprawnieniach służących przywróceniu samodzielności życiowej, w tym powrotu na rynek pracy;
- poradnictwo i wsparcie indywidualne i grupowe w zakresie podniesienia kompetencji życiowych i umiejętności społeczno-zawodowych.

Instrumenty aktywizacji zawodowej to m.in.:

- uczestnictwo w zajęciach w Centrum Integracji Społecznej;
- uczestnictwo w zajęciach w Klubie Integracji Społecznej;
- aktywizacja w spółdzielniach socjalnych;
- włączanie osób niepełnosprawnych w zajęcia na rzecz aktywizacji zawodowej, realizowane w warsztatach terapii zajęciowej;
- usługi trenera pracy;
- doradztwo zawodowe;
- prace społecznie użyteczne.

Instrumenty aktywizacji edukacyjnej to m.in.:

- zajęcia szkolne, związanych z uzupełnieniem wykształcenia na poziomie podstawowym, gimnazjalnym, ponadgimnazjalnym lub policealnym;
- zajęcia w ramach kształcenia ustawicznego, mającego na celu uzyskanie zawodu lub przygotowania zawodowego;
- zajęcia w ramach podnoszenia kluczowych kompetencji o charakterze zawodowym;
- zajęcia mające na celu zdobycie nowych kompetencji i umiejętności zawodowych;
- usługi wspierające aktywizację edukacyjną;
- sfinansowania części kosztów nauki na poziomie wyższym dla osób opuszczających placówki pieczy zastępczej.

Instrumenty aktywizacji zdrowotnej, w ramach której możliwe jest:

- przeprowadzenie badań profilaktycznych i specjalistycznych w związku z możliwością podjęcia zatrudnienia;
- skierowanie na terapię psychologiczną, rodzinną, psychospołeczną lub psychoterapię;
- skierowanie na program korekcyjno-edukacyjnego dla osób stosujących przemoc w rodzinie;
- skierowanie na program psychoterapii w zakładzie leczenia odwykowego w przypadku osób uzależnionych od alkoholu;
- skierowanie na program terapeutyczny dla osób uzależnionych od narkotyków lub innych środków odurzających,
- sfinansowanie części kosztów turnusów rehabilitacyjnych, kosztów zespołów ćwiczeń fizycznych usprawniających psychoruchowo lub zajęć rehabilitacyjnych, zgodnie z potrzebami osób niepełnosprawnych

Pojęcie aktywnej integracji nierozłącznie związane jest z aktywnością, zdolnością i chęcią do działania. Aktywizowanie można zatem rozumieć jako pobudzanie do działania. Cezary Miżejewski mówi, że przez **aktywną integrację, należy rozumieć nasze aktywne podejście proponujące**

szereg działań obejmujących całokształt potencjału człowieka, a nie wyłącznie kwestię zatrudnienia.

Według Zuzanny Grabusińskiej pobudzenie aktywności to także przekonanie różnych członków społeczności lokalnej, przede wszystkim tych „bezsilnych”, że poprzez nią mogą urzeczywistnić swoje prawa, tworząc z nich podstawę i kierunek tej aktywności. Jeżeli w świadomości społecznej potrzeby i problemy, zarówno grupowe, jak i indywidualne, podniesione zostają do kwestii ogólnospołecznych, to rozwiązywanie ich poprzez wspólne działania spowoduje, iż zaangażowane w nie osoby zdobywają nowe umiejętności, zyskują wiarę we własne siły, a przede wszystkim nabywają przekonania, że przejmują większą kontrolę nad swoim życiem.

Działania w obszarze aktywnej integracji do 2007 roku były realizowane przez samorządy gminne lub organizacje pozarządowe w sposób incydentalny i zdeterminowany przez posiadane środki budżetowe⁸. W roku 2007 gminy w województwie podlaskim wskazały jedynie 4 projekty dotyczące włączenia społecznego. Niektóre organizacje kościelne i pomocowe działając samodzielnie bądź w partnerstwach lokalnych próbowały aktywizować rodziny, czy grupy, do których kierowały swoją statutową działalność.

Dzięki finansowemu wsparciu ze źródeł zewnętrznych Europejskiego Funduszu Rolnego na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w latach 2007-2013, Poakcesyjnego Programu Wsparcia Obszarów Wiejskich w latach 2007-2010, czy Europejskiego Funduszu Społecznego w latach 2008-2013, programów rządowych (skierowanych na asystenturę rodzinną, ekonomię społeczną, wolontariat, czy osoby z zaburzeniami psychicznymi) kontynuowano oraz **rozpoczęto szereg inicjatyw skierowanych na rozwiązywanie problemów społecznych w formie projektów systemowych ośrodków pomocy społecznej oraz projektów konkursowych realizowanych przez niepubliczne instytucje pomocowe i integracji społeczne.**

Dodatkowo programy celowe krajowe (przykład: Program ASOS – skierowany do osób starszych), zagraniczne (przykład: programy szwajcarskie, czy norweskie – rozwój partycypacji, czy grup społecznych), fundacji i stowarzyszeń (Kronnenberga, Akademii Rozwoju Filantropii- rozwój społeczności lokalnych, młodzieży) rozpoczęły promowanie działań integracyjnych i aktywizacyjnych.

Różnorodność źródeł i możliwości realizacji zadań aktywizacyjnych uniemożliwia prezentację wszystkich, zaś realizatorzy – instytucje i organizacje, przedstawiają swoją sprawozdawczość jedynie dla celów określonej jednostki. Trudność ta nie jest cechą charakterystyczną dla województwa podlaskiego i obszaru BOF, jest deficytem systemu. O ile systematyczna diagnoza obszaru pomocy społecznej i aktywnej integracji jest prowadzona z poziomu samorządu gminy i województwa⁹, to podejmowane działania przez instytucje integracji i pomocy społecznej są realizowane w obszarach kluczowych według ich indywidualnej diagnozy i skierowane do grup, według ich przekonania

⁸ Raport : Aktywna integracja jako narzędzie pomocy społecznej, ROPS, Białystok 2012

⁹ Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w województwie podlaskim w 2013 r., ROPS, Białystok 2014

właściwych oraz możliwych do sfinansowania (najczęściej zewnętrznego). Problemem okazuje się zidentyfikowanie podmiotów wdrażających aktywną integrację nie związanych z pomocą społeczną w województwie¹⁰. Instytucje pomocy społecznej nie współpracują w realizacji aktywnej integracji z innymi podmiotami np. organizacjami pozarządowymi czy placówkami edukacyjnymi, stąd nie posiadają zbyt wielu informacji na temat ich ewentualnych działań aktywizujących¹¹. Jeszcze gorzej przedstawia się wiedza na temat działań z zakresu aktywnej integracji u przedstawicieli władz samorządowych. Wiedza większości ograniczała się do przekonania, iż ośrodki pomocy społecznej lub powiatowe centra pomocy rodzinie na terenie ich jednostki samorządowej realizują jakieś działania z zakresu aktywnej integracji, jednak w większości przypadków nie są w stanie sprecyzować jakie to działania.

Wyraźnie zauważalny jest brak instytucji, która koordynowałaby przedsięwzięcia społeczne na określonym obszarze oraz gromadziłaby wiedzę dotyczącą efektywnych działań społecznych¹². Działanie stowarzyszenia BOF chociaż w niewielkim stopniu mogłoby określić i koordynować projekty kluczowych obszarów wsparcia na rzecz grup wykluczonych.

Do celów raportu dokonano analizy sprawozdań z realizacji PO KL Departamentu Wdrażania EFS Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego oraz danych opracowywanych przez gminny BOF do Oceny Zasobów Pomocy Społecznej prezentujących aktywność projektową z obszarze aktywnej integracji do określonych grup wsparcia.

W województwie podlaskim prowadzone są różnorodne formy włączenia społecznego osób wykluczonych. Jak wskazuje liczba odbiorców działań w priorytecie VII PO KL Promocja Integracji Społecznej skorzystało z nich ponad 33 000 osób na przestrzeni lat 2008-2014.

Tabela 5 Realizacja działań w priorytecie VII PO KL województwie podlaskim w latach 2008-VI.2014

Lp.	Rodzaj badanego wskaźnika aktywnej integracji przez Departament Wdrażania EFS Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego	Liczba osób
1	Liczba klientów instytucji pomocy społecznej, którzy zakończyli udział w projektach dotyczących aktywnej integracji	12 494
	- w tym osoby z terenów wiejskich	5 666
2	Liczba klientów instytucji pomocy społecznej objętych kontraktami socjalnymi w ramach realizowanych projektów	14 006
3	Liczba osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, które zakończyły udział w Priorytecie	7 057

¹⁰ Raport : Aktywna integracja jako narzędzie pomocy społecznej, ROPS, Białystok, 2012 ;

¹¹ Podstawowym źródłem informacji jest rejestr projektów konkursowych na stronach WWW określonych donatorów oraz sprawozdanie ops, sprawozdanie ze współpracy z ngo przygotowywane przez samorząd gminy każdego roku kalendarzowego do prezentacji Radzie Gminy/Miasta

¹² Kalkulator Kosztów Zaniechania - wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań na Mazowszu w zakresie polityki społecznej w obszarze analizy kosztów braku podejmowania działań aktywizująco-wpierających, MCPS, Warszawa 2014

4	Liczba osób niepełnosprawnych, które zakończyły udział w projektach realizowanych w ramach Działania	116
5	Liczba projektów wspierających rozwój inicjatyw na rzecz aktywizacji i integracji społeczności lokalnych*	122

Źródło: Sprawozdanie DW EFS Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego, VI. 2014

W oparciu o uzyskane informacje, oszacować można, iż na terenie województwa podlaskiego działaniami z zakresu aktywnej integracji objętych zostało co najmniej 5000 osób rocznie. Porównując tę liczbę do osób korzystających z pomocy społecznej (np. rok 2012 to 83 275 osób w województwie) średnia liczba objętych formami aktywnej integracji w całym województwie wynosi 6%-10%¹³

Poniższa tabela prezentuje liczbę osób objętych działaniem aktywnej integracji w BOF, opracowaną do celów tego raportu, na podstawie danych Oceny Zasobów Pomocy Społecznej ujętych przez pracowników ośrodków pomocy społecznej w elektronicznym systemie sprawozdawczym.

Tabela 6 Aktywność projektowa w obszarze aktywnej integracji na terenie BOF

Ogólna liczba osób objętych projektami (współfinansowane z EFS, programy rządowe, inne)			
Gmina	Rok 2011	Rok 2012	Rok 2013
Choroszcz	18	19	22
Czarna Białostocka	25	34	0
Dobrzyniewo Duże	0	30	0
Juchnowiec Kościelny	0	0	0
Łapy	209	391	412
Supraśl	0	0	0
Turośń Kościelna	0	8	8
Wasilków	27	28	40
Zabłudów	0	45	40
M. Białystok	540	1230	1 443
Razem BOF	819	1785	2252
Liczba osób korzystających z pomocy społecznej	20 361	20 538	21 869
% w stosunku do liczby osób korzystających z pomocy społecznej w roku	4,02%	8,7%	10,3 %
Razem BOF z programami osłonowymi	5 031	5 617	4 029
% w stosunku do liczby osób korzystających z pomocy społecznej w roku	24, 7%	27,3%	18,4%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, ROPS 2014

¹³ Raport: Aktywna integracja...

Jak prezentuje tabela ilość oddziaływań koncentrujących się na przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu jednostek i grup w Białostockim Obszarze Funkcjonalnym stale wzrasta, jest niezależne od wielkości gminy ani liczby osób korzystających z pomocy społecznej. Dwa spośród ośrodków pomocy społecznej gmin BOF nie realizowały dotąd działań aktywnej integracji.

Analiza programów aktywnej integracji realizowanych przez instytucje pomocy społecznej na obszarze województwa podlaskiego pokazuje bardzo niewielkie zróżnicowanie kategorii odbiorców:

- 82,6% przeznaczonych było dla osób długotrwale bezrobotnych,
- 30,6% dla osób niepełnosprawnych,
- 9 % młodzież z rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym,
- 7,6 % do osób opuszczających placówki opieki zastępczej,
- 7,6 % do rolników.

Poniższe tabele prezentują grupy odbiorców aktywnej integracji w województwie podlaskim: są to w 27% osoby młode w wieku do 24 lat, 7% osoby w wieku powyżej 55 lat, zaś największą grupę 66% stanowią mieszkańcy województwa w przedziale 25-54 lata. Legitymowali się w 35% wykształceniem ponadgimnazjalnym oraz 29% podstawowym i niższym.

Tabela 7 Osoby uczestniczące w projektach Priorytet VII PO KL w latach 2008-2014

	Osoby uczestniczące w projektach Priorytet VII PO KL	M	K	Razem
Lp	Ogółem, w tym:	21 707	12 107	33 814
1	osoby młode (15-24 lata)	5 096	4 189	9 285
2	osoby w wieku 55-64 lata	1 498	1 035	2 533
3	w tym pracownicy w wieku 55-64 lata	412	247	659

Zródło: Sprawozdanie DW EFS Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego, VI. 2014

Tabela 8 Wykształcenie uczestników form aktywnej integracji

Lp	Wykształcenie osób	M	K	Razem
1	podstawowe, gimnazjalne i niższe	5 409	4 426	9 835
2	ponadgimnazjalne	7 476	4 529	12 005
3	pomaturalne	3 391	1 295	4 686
4	wyższe	5 431	1 857	7 288
5	Ogółem	21 707	12 107	33 814

Zródło: Sprawozdanie DW EFS Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego, VI. 2014

Raport : *Ocena skuteczności działań PO KL w obszarze wykluczenia społecznego w obszarze województwa podlaskiego*¹⁴, wskazuje na problemy związane z uczestnikami projektów, wśród nich: brak zdyscyplinowania, nastawienie na korzyści finansowe, niską motywację do udziału w projekcie, roszczeniową postawę oraz rezygnacje w końcowych etapach kursów/szkoleń. Najważniejszym przyczynami tego stanu rzeczy są: mały potencjał kadrowy i finansowy wielu ośrodków do realizacji projektów (są one w dużej mierze są skutkiem uwarunkowań strukturalnych województwa, czyli dużej liczby gmin wiejskich, z czego wynika mała liczba pracowników OPS, która jest powiązana z niskim budżetem gminy, co skutkuje problemami z wkładem własnym).

Opinie dotyczące skuteczności wsparcia w zakresie niwelowania barier w integracji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem uczestniczących w projektach aktywnej integracji są bardzo pozytywne. Sytuacja osób uległa poprawie. Działania, które miały na to największy wpływ to:

- doradztwo zawodowe,
- poradnictwo psychologiczne,
- szkolenia podnoszące kwalifikacje zawodowe i umożliwiające przekwalifikowanie się, które pozwoliły uczestnikom o zdezaktualizowanych kompetencjach zawodowych, dopasować się do wymogów lokalnego rynku pracy,
- warsztaty integracyjne, które pomagają osobom wykluczonym otworzyć się na innych ludzi, przełamać izolację, zwiększyć wiarę w siebie.

Na tle innych województw, województwo podlaskie szczególnie wyróżnia się niskim stopniem realizowania projektów aktywnej integracji przez ośrodki pomocy społecznej (w roku 2013 i 2014 realizowało projekty jedynie 38,5 % gmin). W roku 2012 realizację aktywnej integracji wdrażała mniej niż połowa podmiotów (47,4%)¹⁵. Wdrażane przez ośrodki pomocy społecznej oraz powiatowe centra pomocy rodzinie działania, aż 96,5 % były finansowane ze środków Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. Oferowane w województwie podlaskim wsparcie w ramach aktywnej integracji przyczynia się do likwidacji barier stojących na drodze integracji grup marginalizowanych, jednak muszą one być połączone z maksymalną indywidualizacją programu oraz ciągłym motywowaniem uczestników. Najlepszym sposobem na likwidację barier wewnętrznych wydaje się być właśnie położenie większego nacisku na psychologiczno-emocjonalny aspekt pomocy oraz jej dopasowanie do potrzeb konkretnej jednostki.

¹⁴ Badanie ewaluacyjne, „Ocena skuteczności działań PO KL w obszarze wykluczenia społecznego w województwie podlaskim”, UMWP, Białystok 2013

¹⁵ Raport: Aktywna Integracja jako narzędzie pomocy społecznej, ROPS, Białystok 2012

W przeciwieństwie do niskiej aktywności publicznych jednostek, projekty aktywnej integracji były w latach 2008-2013 realizowane masowo przez organizacje pozarządowe. Na przykład w roku 2012 wartość złożonych wniosków o dofinansowanie przekroczyła o prawie 900% dostępną alokację¹⁶.

Największym zainteresowaniem cieszyły się:

1. Kursy i szkolenia umożliwiające nabycie, podniesienie lub zmianę kwalifikacji i kompetencji zawodowych oraz rozwijanie umiejętności i kompetencji społecznych, niezbędnych na rynku pracy; staże, subsydiowane zatrudnienie i zajęcia reintegracji zawodowej u pracodawcy.
2. Wsparcie dla tworzenia i/lub działalności podmiotów integracji społecznej, tj. centrów integracji społecznej, klubów integracji społecznej, zakładów aktywności zawodowej oraz podmiotów działających na rzecz aktywizacji społeczno-zawodowej z wyjątkiem warsztatów terapii zajęciowej.
3. Promocja i wsparcie wolontariatu, w zakresie integracji osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym.
4. Wsparcie tworzenia i działalności środowiskowych instytucji aktywizujących osoby niepełnosprawne, w tym zaburzone psychicznie.

Wśród wyników analizowanych raportów ewaluacyjnych uczestnicy wszystkich projektów podkreślali **dużą skuteczność podjętych działań w zakresie integracji społecznej**, przez co podnosiła się ich jakość życia, co uznali za pierwszy, niezbędny krok w drodze do wejścia lub powrotu do życia społecznego, edukacyjnego, zawodowego. Osobom tym w **większości niezbędne jest dalsze wsparcie**, przede wszystkim ze względu na **konieczność wpływania na zmianę postaw**, co **wymaga długofalowego oddziaływania**.

Dzięki uczestnictwu w projektach aktywnej integracji sytuacja osób objętych wsparciem uległa poprawie. Wśród działań, które miały na to największy wpływ wymienia się: doradztwo zawodowe, poradnictwo psychologiczne oraz szkolenia podnoszące kwalifikacje zawodowe i umożliwiające przekwalifikowanie się, które pozwoliły uczestnikom o zdezaktualizowanych kompetencjach zawodowych, dopasować się do wymogów lokalnego rynku pracy.

Jeśli chodzi o adekwatność poszczególnych form wsparcia podkreślane są przede wszystkim rolę wsparcia psychologa i doradcy zawodowego oraz różnego rodzaju warsztatów integracyjnych, które pomagają osobom wykluczonym otworzyć się na innych ludzi, przełamać izolację, zwiększyć wiarę w siebie¹⁷.

Aktywna integracja, powinna rozwijać się przede wszystkim w kierunku nadania działaniom bardziej długofalowego charakteru. Taka zmiana postrzegana jest jako warunek zwiększenia skuteczności i efektywności działań integrujących¹⁸.

¹⁶ Ocena skuteczności działań PO KL w obszarze wykluczenia społecznego w województwie podlaskim. Badanie ewaluacyjne współfinansowane ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, Białystok 2013

¹⁷ Ocena skuteczności działań, Białystok 2011

¹⁸ Raport: Aktywna Integracja jako narzędzie pomocy społecznej, ROPS 2012

ROZDZIAŁ II

METODOLOGIA RAPORTU I PRZEBIEG BADANIA

Głównym celem badania było zgromadzenie oraz analiza informacji dotyczących realizowanych oraz niezbędnych do zaplanowania na lata 2015-2020 kluczowych obszarów aktywnej integracji na terenie gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego.

Diagnoza obszaru miała również na celu określenie grup i rodzin najbardziej potrzebujących wsparcia, do których zostaną skierowane działania wspomagające włączenie społeczne i wzrost aktywności wykluczonych w BOF.

Wyniki pozyskane w drodze przeprowadzonego badania, wzbogacone o wnioski z ankietowania mogą służyć w przyszłości dostosowaniu działań aktywnej integracji do rzeczywistych potrzeb mieszkańców BOF - rodzin, grup potrzebujących wsparcia oraz zagrożonych marginalizacją i wykluczeniem społecznym.

Opracowane wnioski mogą być pomocne w budowaniu systemu aktywizacji na terenie BOF – partnerstw lokalnych, tworzonych organizacji i instytucji. Analiza danych zastanych opracowana na podstawie dostępnych raportów i innych analiz badawczych oraz wyniki ilościowego badania własnego pozwoliła na kompleksowe rozpoznanie i prezentację tematu raportu.

CELEM BADANIA BYŁO POZYSKANIE ODPOWIEDZI NA NASTĘPUJĄCE ZAGADNIENIA:

- Jaka jest skala działań realizowanych na terenie gmin BOF w obszarze aktywnej integracji?
- W jaki sposób zaspakajane są aktualnie potrzeby społeczne mieszkańców BOF?
- Do jakich grup była dotąd kierowana aktywna integracja, a jakie są potrzeby na kolejne lata?
- Jak są oceniane dotychczasowe działania w zewnętrznych badaniach ewaluacyjnych?
- Jaka jest charakterystyka osób i rodzin najpilniej potrzebujących wsparcia, ich mocne i słabe strony?
- Które z działań aktywnej integracji są skuteczne i efektywne dla określonych grup potrzebujących?
- Jakie działania aktywnej integracji powinny być wdrażane najpilniej na terenie gmin BOF i do jakich grup odbiorców powinny być kierowane szczególnie?
- Które z form obszarów aktywnej integracji: społecznych, zdrowotnych, edukacyjno-zawodowych i rodzinnych wpływają na usamodzielnienie osób i rodzin ?

- Jaka jest aktualna infrastruktura i rozwiązania pomocowe obszaru aktywnej integracji na terenie BOF ?
- Jakie są potrzeby w zakresie infrastruktury i budowania systemu aktywnej integracji na terenie BOF?
- Jakie dodatkowe działania Stowarzyszenie BOF miałyby podjąć, by wzmocnić efekty usamodzielnianych rodzin i osób ?

METODY I NARZĘDZIA BADAWCZE

Pierwszym elementem procesu badawczego była analiza danych zastanych. Opracowanie materiałów desk research, przygotowanie, prezentacja i akceptacja narzędzi badawczych (kwestionariusza ankiety) przez Zamawiającego odbyła się w terminie 29.10-14.11.2014.

Została ona opracowana na podstawie następujących źródeł informacji:

a) danych statystycznych pochodzących głównie ze źródeł statystyki publicznej, tj. z Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego, sprawozdań Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Podlaskiego Urzędu Wojewódzkiego, Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Białymstoku, sprawozdań Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Białymstoku oraz stron internetowych jednostek samorządu terytorialnego gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego.

b) literatury przedmiotu:

- Rola pracy socjalnej w aktywnej integracji, Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej, Warszawa 2012,
- Modelowy standard aktywnej integracji wraz z konkluzjami z pilotażu programów rewitalizacji społecznej, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2013,
- Wykluczenie społeczne oraz grupy zagrożone marginalizacją, FSE, Łódź 2011,
- Poradnik dotyczący realizacji wsparcia dla osób wykluczonych społecznie oraz zagrożonych wykluczeniem społecznym w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2009,
- Analiza wyników uzyskanych w badaniu osób zagrożonych wykluczeniem społecznym korzystających ze wsparcia instytucji pomocy społecznej, ASM Centrum Badań i Analiz Rynku Sp. z o.o., Kutno 2007,

c) regionalnych dokumentów i raportów:

- raport końcowy z badania ewaluacyjnego „*Trwałość i efektywność wsparcia w ramach PO KL*”, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, Warszawa 2013,

- badanie ewaluacyjne „Ocena skuteczności działań PO KL w obszarze wykluczenia społecznego w województwie podlaskim”, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, Białystok 2012,
- raport „Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w województwie podlaskim w 2013 roku”, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014,
- raport z badania „Ubóstwo i marginalizacja społeczna mieszkańców województwa podlaskiego - wielowymiarowa analiza”, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2013,
- raport „Wielowymiarowa analiza poziomu ubóstwa w województwie podlaskim w latach 2011-2012”, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2013,
- raport z badania „Diagnoza sytuacji życiowej odbiorców pomocy społecznej w województwie podlaskim”, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, 2014
- raport z badania „Analiza losów wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych z terenu województwa podlaskiego”, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2012,
- sprawozdanie z Realizacji procedury „Niebieskiej Karty” w 2013 r., Podlaski Urząd Wojewódzki, Białystok 2014,
- Sprawozdania rzeczowo - finansowe z wykorzystania przez gminę zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, Podlaski Urząd Wojewódzki, Białystok 2014

d) gminnych i wojewódzkiej strategii/programów polityki społecznej:

- 10 gminnych strategii rozwiązywania problemów społecznych,
- Miejskiego programu ochrony zdrowia psychicznego w mieście Białystok na lata 2014-2015
- Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych Powiatu Białostockiego do 2018 roku,
- Strategii Polityki Społecznej Województwa Podlaskiego do 2020 roku,
- Programu na rzecz poprawy warunków życia społecznego i zawodowego osób niepełnosprawnych w województwie podlaskim na lata 2014-2018,
- Programu pomocy społecznej i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu w województwie podlaskim na lata 2014-2018.

e) innych ogólnodostępnych publikacji.

Przeprowadzona analiza danych zastanych miała na celu przedstawienie diagnozy sektora społecznego z uwzględnieniem form i działań aktywnej integracji na rzecz grup potrzebujących wsparcia na terenie Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego. Desk research stanowił punkt wyjścia do badań ilościowych.

Kolejnym techniką zbierania danych, zastosowaną w przedmiotowym badaniu była analiza ilościowa, przeprowadzona techniką CAWI (Computer Assisted Web Interviews). Pytania ankietowe

przekazane były respondentom za pośrednictwem poczty internetowej. Opracowany docelowo kwestionariusz wywiadu (załącznik 1) składał się z 12 rozbudowanych pytań dotyczących aktywności instytucji w realizacji aktywnej integracji, dotychczasowych form i narzędzi pracy, określenia ich efektywności oraz potrzeb w zakresie usług i instytucji dla wybranych grup wykluczonych na przyszłość. Badanie ankietowe wśród instytucji społecznych na terenie BOF zrealizowano w dniach 15-26 listopada 2014 roku.

Dobór próby do badania miał charakter celowy. Jednostki wybrane zostały na podstawie arbitralnej decyzji w taki sposób, aby stanowiły one próbę reprezentatywną (załącznik 2 - lista instytucji do badania).

Beneficjentami badania byli:

- a) przedstawiciele 10 ośrodków pomocy społecznej, wchodzących w skład Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego,
- b) przedstawiciel Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie. Jednostka ta realizuje działania z obszaru pomocy społecznej na terenie powiatu białostockiego, koordynuje programy i strategię powiatowe,
- c) przedstawiciel Departamentu Spraw Społecznych Urzędu Miejskiego w Białymstoku nadzorujący politykę społeczną miasta Białystok, koordynuje programy i strategię miejskie,
- d) przedstawiciel Departamentu EFS Urzędu Marszałkowskiego, ROPS w Białymstoku,
- e) przedstawiciele instytucji, organizacji pozarządowych, kościelnych oraz firm realizujących działania na rzecz aktywnej integracji dla grup wykluczonych na terenie BOF, wybrani losowo z list rankingowych POKL priorytet VII oraz
- f) organizacje współpracujące z samorządami w obszarze pomocy społecznej w latach 2008-2014.

Badanie skierowane zostało do 32 organizacji i instytucji. Aktywny udział w badaniu wzięło 30 jednostek. Szczegółowy rozkład terytorialny instytucji przedstawia poniższe zestawienie.

Tabela 9 Teren działania instytucji biorących udział w badaniu (N=30)

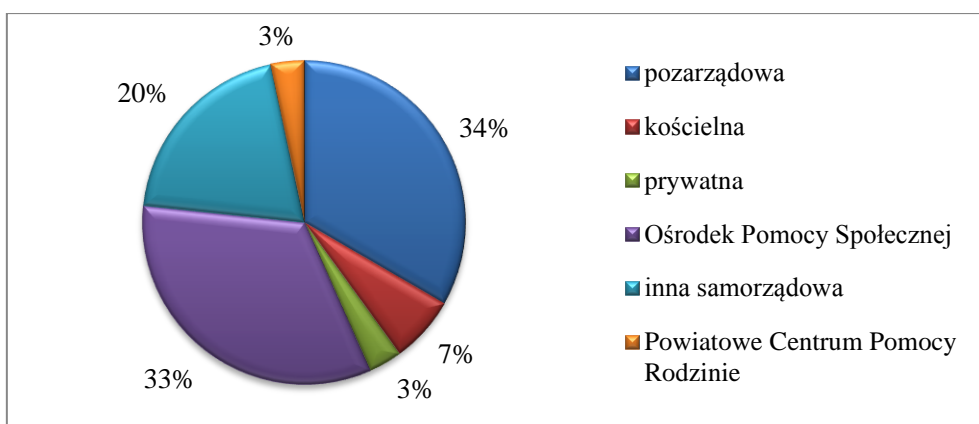
Teren działania	Liczba instytucji	% próby badawczej
cały Białostocki Obszar Funkcjonalny	12	40%
Miasto Białystok	5	17%
Gmina Choroszcz	2	7%

Gmina Czarna Białostocka	2	7%
Gmina Dobrzyniewo Duże	1	3%
Gmina Juchnowiec Kościelny	2	7%
Gmina Łapy	3	10%
Gmina Supraśl	2	7%
Gmina Turośl Kościelna	1	3%
Gmina Wasilków	2	7%
Gmina Zabłudów	2	7%

Źródło: opracowanie własne

Jedną trzecią próby badawczej stanowiły ośrodki pomocy społecznej (10). Taki sam odsetek beneficjentów badania tworzyli przedstawiciele organizacji pozarządowych. Co czwarta badana jednostka to „inna instytucja samorządowa”. Badaniem objęto ponadto dwie instytucje kościelne, jedną prywatną oraz Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie.

Wykres 1 Instytucje biorące udział w badaniu (N=30)

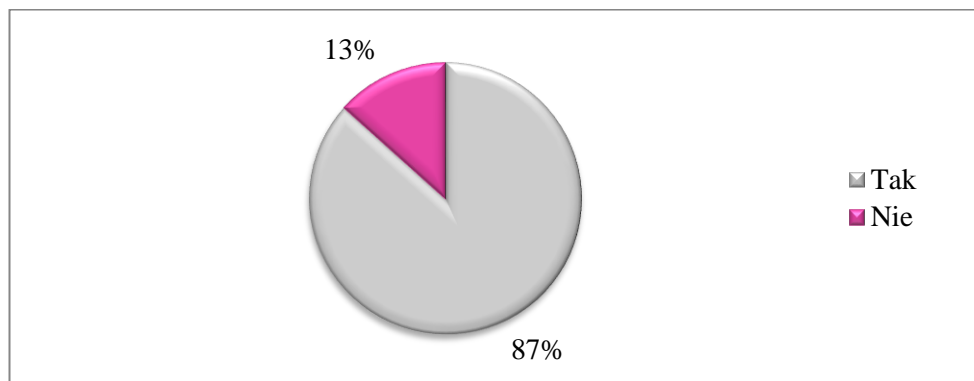

Źródło: opracowanie własne

Analiza rozkładu odpowiedzi beneficjentów przeprowadzonego badania wskazuje, że zdecydowana większość instytucji z terenu Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego uczestniczących w badaniu – 26 organizacji, czyli 87%, obecnie realizuje bądź też realizowała na przestrzeni ostatnich

lat programy aktywnej integracji. Tylko 4 z 30 instytucji wskazały, że nie realizowały ani nie podejmują obecnie działań w tym zakresie¹⁹.

Wykres 2 Odsetek instytucji/organizacji z terenu BOF realizujących w latach 2008-2014 programy aktywnej integracji społecznej (N=30)

Źródło: opracowanie własne

Wybór metody badawczej CAWI został podyktowany założeniem, iż w przypadku respondentów instytucjonalnych poziom odpowiedzi będzie wysoki. Wykonawca uznał, iż wytypowane do badania jednostki są najlepszym źródłem informacji na temat aktywnej integracji, a tym samym potrzeb mieszkańców Białostockiego Obszaru Funkcjonowania. Wraz z wysyłką elektroniczną wykonany został telefon informacyjny do każdej z instytucji, informujący o celu badania oraz weryfikujący właściwe adresy email. W trakcie trwania procesu badawczego nieunikniona okazała się telefoniczna pomoc, przypomnienie o zwrocie kwestionariuszy wywiadu lub ich uzupełnianie wspólnie z respondentami.

Analizy i opracowania raportu dokonano w okresie 27.11-4.12.2014. Dokument stanowi wstępne źródło informacji o potrzebach rozwoju aktywnej integracji na terenie BOF.

Krótki czas opracowania raportu nie sprzyja pogłębionemu poszukiwaniu źródeł i dokonywaniu gruntownych statystyk, raczej jest początkiem diagnozowania. W celu przygotowania zadań i szczegółowych projektów skierowanych do grup najbardziej potrzebujących wsparcia w BOF, należałoby przeprowadzić badanie uzupełniające - jakościowe, na przykład fokusowe lub warsztaty partycypacyjne wśród przedstawicieli instytucji pomocy i integracji społecznej i reprezentantów grup docelowych. Podczas spotkania sugerowana jest prezentacja wyników badania oraz dyskusja nad wnioskami w grupach tematycznych.

¹⁹ Podczas rozmów telefonicznych okazało się, że 2 ośrodki pomocy społecznej z terenu BOF nie prowadziły projektów systemowych skierowanych na promocję aktywnej integracji (szczegóły w następnym rozdziale), a 2 organizacje pozarządowe nie utożsamiają swoich działań jako aktywnej integracji. Pojęcie aktywna integracja jest raczej utożsamiane w korzystaniem z funduszy EFS do realizacji projektów, niż z lokalnymi formami pomocy środowiskowej, społecznej czy edukacyjnej.

ROZDZIAŁ III

ANALIZA DANYCH ZASTANYCH OBSZARU AKTYWNEJ INTEGRACJI BOF

Projektowanie wsparcia aktywnej integracji, czyli społecznego i zawodowego włączenia musi przewidywać różnorodność indywidualnych, rodzinnych i grupowych oddziaływań. Zakres wykluczenia, bądź stopień zagrożenia ekskluzją mogą być różne, w zależności od tego, jak znaczne jest to upośledzenie w każdej ze sfer i w jak wielu sferach życia ma miejsce. Ekskluzja społeczna jest stanem wymuszonym, dotyczącym jednostkę niezależnie od jej woli, czyli niedobrowolnym²⁰.

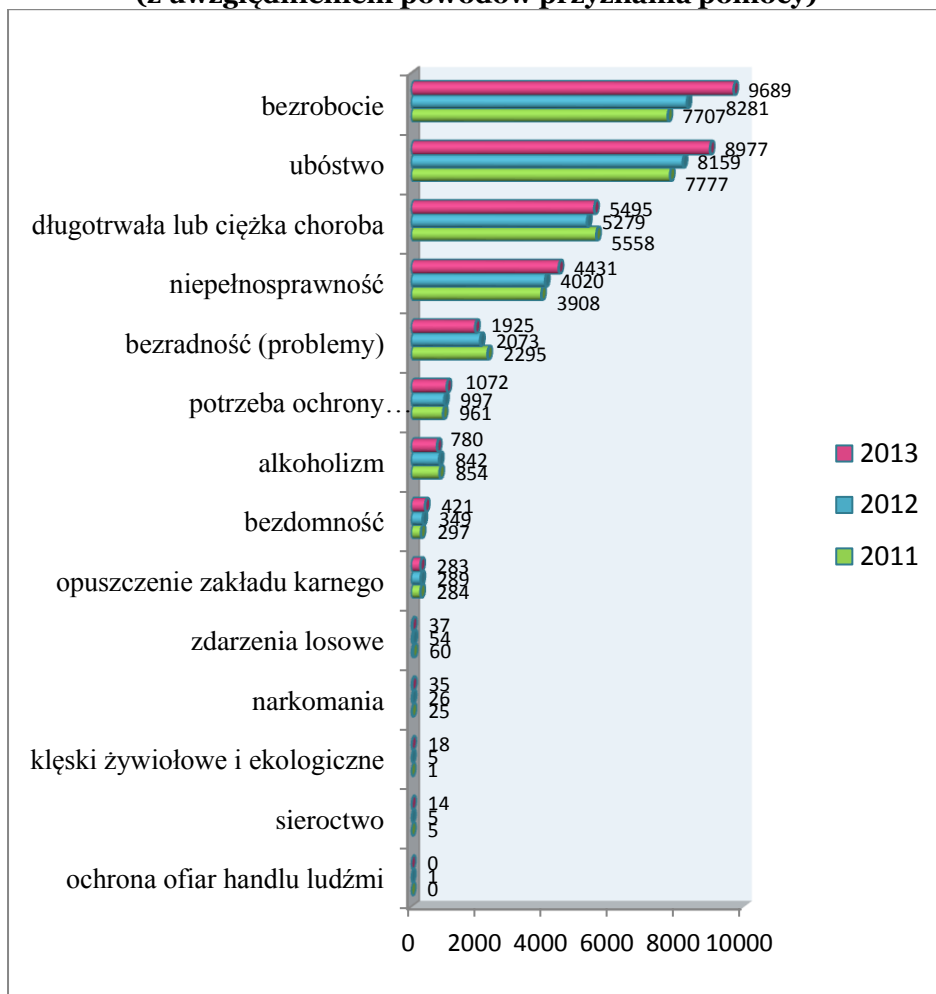
Podstawowym źródłem informacji o grupach docelowych, które mogą zostać objęte działaniami aktywnej integracji w Białostockim Obszarze Funkcjonalnym, wykorzystanymi do celów raportu są dane GUS – Banku Danych Lokalnych, Podlaskiego Urzędu Wojewódzkiego w Białymstoku, Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Białymstoku, Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Białymstoku, opracowań Oceny Zasobów Pomocy Społecznej województwa podlaskiego za lata 2011-2013, Sprawozdania rzeczowo-finansowe z wykorzystania przez gminę zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, Sprawozdania z Realizacji procedury „Niebieskiej Karty” w 2013 r. oraz stron internetowych jednostek samorządu terytorialnego gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego.

Mieszkańcy BOF w latach 2009-2013 korzystali najczęściej z pomocy i wsparcia z powodu: bezrobocia, ubóstwa oraz długotrwałej lub ciężkiej choroby. Nieco mniej było wśród potrzebujących osób niepełnosprawnych. Przyczyny powodujące wykluczenie społeczne, takie jak bezrobocie i ubóstwo wciąż się pogłębiają, o czym świadczy systematycznie rosnąca liczba mieszkańców BOF, którzy korzystają z pomocy właśnie z tych powodów. Dane liczbowe poniższego wykresu ukazują, że najmniej mieszkańców gmin BOF objętych jest wsparciem z powodu: ochrony handlu ludźmi, sieroctwa, klęsk żywiołowych i ekologicznych.

O ile z roku na rok spada liczba osób korzystających z pomocy społecznej z powodu choroby alkoholowej, o tyle systematycznie rośnie liczna osób, które potrzebują wsparcia z powodu problemów związanych z narkomanią.

²⁰ T. Lisiak, Wykluczenie społeczne oraz grupy zagrożone marginalizacją, Fundacja Studiów Europejskich, Łódź 2011

**Wykres 3 Rodziny objęte pomocą społeczną w gminach BOF w latach 2011 - 2013
(z uwzględnieniem powodów przyznania pomocy)**

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014

Opisywane dane dotyczące osób i grup potrzebujących wsparcia na terenie BOF do celów raportu przytaczane są jako liczbowe, a nie procentowe. Z założeń aktywnej integracji i warunków jej planowania ważne są działania zindywidualizowane, usamodzielnianie i włączenie społeczne. Wskaźniki efektywności aktywnej integracji w sprawozdaniach samorządów, oceny zasobów i projektów EFS są również liczbowe. Wskazywanie procentowe grup w odniesieniu do 5% ogółu społeczności BOF korzystających z pomocy byłoby niewspółmierne do rangi i dotkliwości problemów społecznych.

Zadania publiczne i usługi społeczne w zakresie promocji zatrudnienia, łagodzenia skutków bezrobocia oraz aktywizacji zawodowej zostały uregulowane w ustawie z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy. Podstawowymi usługami rynku pracy jest m.in. pośrednictwo pracy, poradnictwo zawodowe i informacja zawodowa, pomoc w aktywnym poszukiwaniu pracy, organizacja szkoleń itp.

Analiza zebranego materiału ukazała, że na przestrzeni lat 2011-2013 na obszarze BOF zarówno liczba osób bezrobotnych, liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej z powodu bezrobocia oraz **stopa bezrobocia rosła we wszystkich gminach**. Odmienny trend można zaobserwować w 2014 roku, gdzie zarówno w mieście Białystok jak i na terenie powiatu białostockiego stopa bezrobocia w październiku br. zmalała, odpowiednio o 1,7 i 2,2 p. proc.

Tabela 10 Liczba bezrobotnych i stopa bezrobocia gmin BOF w latach 2011-2013 r.

Gmina	Liczba osób bezrobotnych			Liczba rodzin korzystających z pomocy z powodu bezrobocia			Stopa bezrobocia rejestrowanego na 31.XII.			
	2011	2012	2013	2011	2012	2013	2011	2012	2013	31.X. 2014
Choroszcz	646	724	711	154	170	197	17,5%	18,2%	18,3%	16,1%
Czarna Białostocka	762	797	796	289	275	297				
Dobrzyniewo Duże	382	411	448	82	123	132				
Juchnowiec Kościelny	724	840	833	145	219	235				
Łapy	1 630	1 715	1 695	1 053	1 048	1 147				
Supraśl	757	831	819	200	219	263				
Turośl Kościelna	254	276	284	104	113	133				
Wasilków	843	910	956	318	339	381				
Zabłudów	519	567	571	159	174	174				
M. Białystok	15 526	16 545	17 234	5 203	5 601	6 730	12,4%	13,1%	13,7%	12,0%
Suma:	22 043	23 616	24 347	7 707	8 281	9 689	-	-	-	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie Oceny Zasobów Pomocy Społecznej oraz danych Głównego Urzędu Statystycznego i Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Białymstoku

Pomoc grupie osób bezrobotnych i ich rodzinom w ramach aktywnej integracji odbywa się najczęściej w gminach BOF poprzez wspólne działania z Powiatowym Urzędem Pracy, instytucjami

niepublicznymi dotyczące pośrednictwa pracy, poradnictwa zawodowego, szkoleń i kursów, a także tworzenia miejsc pracy rotacyjnych lub staży dla młodych pozostających bez pracy.

Ważna jest realizacja kontraktów socjalnych, również poprzez:

- uczestnictwo w zajęciach w 5 Centrach Integracji Społecznej,
- uczestnictwo w zajęciach w 4 Klubach Integracji Społecznej.

Prowadzone jest zlecenia prac społecznie użytecznych, aktywizacja w 15 spółdzielniach socjalnych oraz włączanie osób niepełnosprawnych w zajęcia na rzecz aktywizacji zawodowej, realizowane w 6 warsztatach terapii zajęciowej oraz 12 zakładach pracy chronionej. W organizacjach pozarządowych, w mieście Białystok i Łapy świadczone są usługi trenera pracy.

Informacje ze sprawozdań OZPS jednostek pomocy społecznej z terenu BOF dowodzą, że najwięcej kontraktów zrealizowano na terenie miasta Białystok oraz gminy Łapy. W 2013 roku w gminach BOF kontraktem socjalnym objęto łącznie jedynie 842 osoby, o 22% mniej niż w roku 2012 oraz o 9% więcej niż w roku 2011.

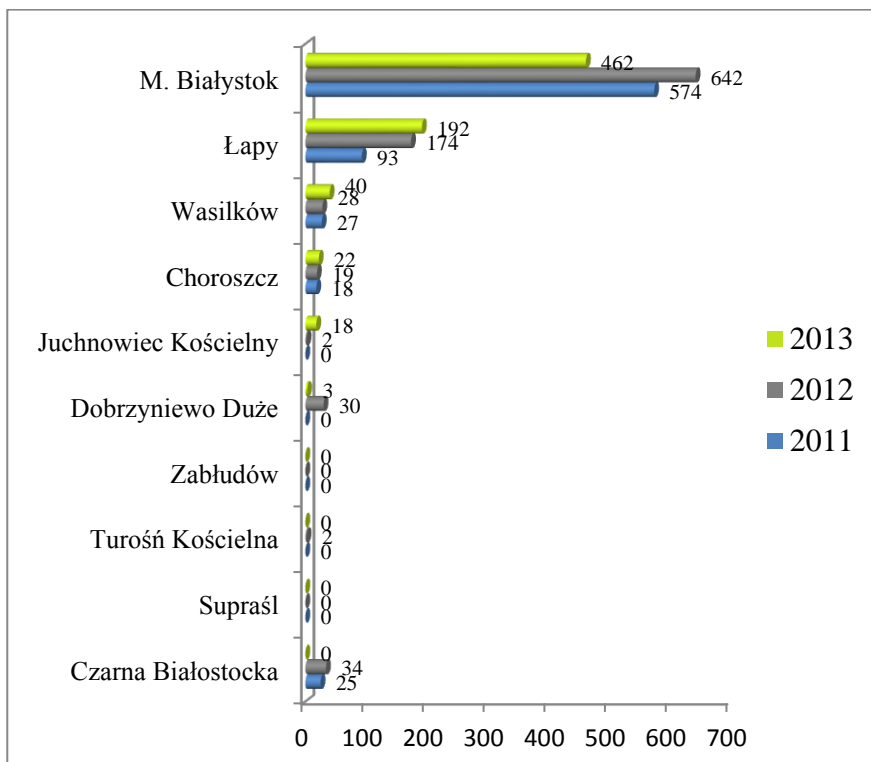
Tabela 11 Liczba osób z terenu gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego objętych kontraktem socjalnym w latach 2011-2013

Gmina	Liczba osób ogółem objętych kontraktem			W tym: liczba osób objętych kontraktem w Klubie Integracji Społecznej		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
Choroszcz	18	19	22	0	0	0
Czarna Białostocka	25	34	0	0	0	0
Dobrzyniewo Duże	0	30	8	0	0	0
Juchnowiec Kościelny	0	2	18	0	0	0
Łapy	93	190	192	41	30	57
Supraśl	0	0	0	0	0	0
Turośń Kościelna	0	2	0	0	0	0
Wasilków	27	28	40	0	0	0
Zabłudów	0	45	0	0	45	0
M. Białystok	609	728	562	0	52	70
Suma:	772	1 078	842	41	127	127

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014

W 2013 roku kontrakty socjalne wdrażano na terenie sześciu gmin BOF. W przypadku miasta Białystok i gminy Łapy realizowano kontrakty w ramach Klubów Integracji Społecznej.

Wykres 4 Liczba kontraktów społecznych na terenie gmin BOF w latach 2011 -2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014

UBÓSTWO

Według danych GUS w 2012 r. w województwie podlaskim żyło 10,7% osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej granicy ubóstwa skrajnego (przyjmowanego za minimum egzystencji), w Polsce 6,8%. Relatywna granica ubóstwa to kwota równa 50% średnich miesięcznych wydatków gospodarstw domowych. W 2012 r. w województwie podlaskim wysokość relatywnego ubóstwa wyniosła 23,0%, w stosunku do 16,3% w kraju. Analizując ustawową granicę ubóstwa (kwotę, która uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia) stwierdzamy, że było do niej uprawnionych 10,7% mieszkańców naszego regionu, w skali kraju wskaźnik ten był niższy o 3,5 p.proc.

Na terenie województwa podlaskiego ubóstwo jest jednym z głównych powodów korzystania z pomocy społecznej osób, które znajdują się w trudnej sytuacji życiowej. Niezmiennie, na przestrzeni ostatnich 3 lat wzrasta liczba rodzin i osób w rodzinach, które korzystały ze świadczeń pomocy społecznej z powodu ubóstwa. W 2013 r. najwyższy udział rodzin otrzymujących tego rodzaju świadczenie, w stosunku do ogółu rodzin korzystających z pomocy OPS, był w gminie Turośń Kościelna (80%) i gminie Łapy (61%), zaś najniższy w gminie Dobrzyniewo Duże (35%) i gminie Choroszcz (38%).

Ubóstwem zagrożone są przede wszystkim rodziny z osobami bezrobotnymi (szczególnie wtedy, gdy posiadają niski poziom wykształcenia) oraz rodziny wielodzietne. W trudnej sytuacji znajdują się również rodziny z osobami niepełnosprawnymi. Ubóstwo najczęściej dotyczy także gospodarstw utrzymujących się z rent i emerytur.

Tabela 12 Liczba rodzin z terenu gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego, które w latach 2011-2013 korzystały ze świadczeń pomocy społecznej z powodu ubóstwa

Gmina	liczba rodzin			Udział (%) [*]	liczba osób w rodzinach		
	2011	2012	2013	2013	2011	2012	2013
Choroszcz	173	187	185	38%	449	435	425
Czarna Białostocka	363	344	382	52%	944	876	982
Dobrzyniewo Duże	38	107	108	35%	149	341	357
Juchnowiec Kościelny	160	195	202	46%	615	515	553
Łapy	561	619	909	61%	1 365	1 420	1 869
Supraśl	141	145	156	38%	315	330	329
Turośń Kościelna	140	168	198	80%	510	547	639
Wasilków	272	277	273	44%	619	606	611
Zabłudów	196	191	187	51%	562	527	536
M. Białystok	5 733	5 926	6 377	59%	11 035	11 375	12 155
Suma:	7 777	8 159	8 977	56%	16 563	16 972	18 456

^{*} udział rodzin, które otrzymały świadczenie z powodu ubóstwa do ogółu rodzin w gminie, które otrzymały pomoc i wsparcie w 2013r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014

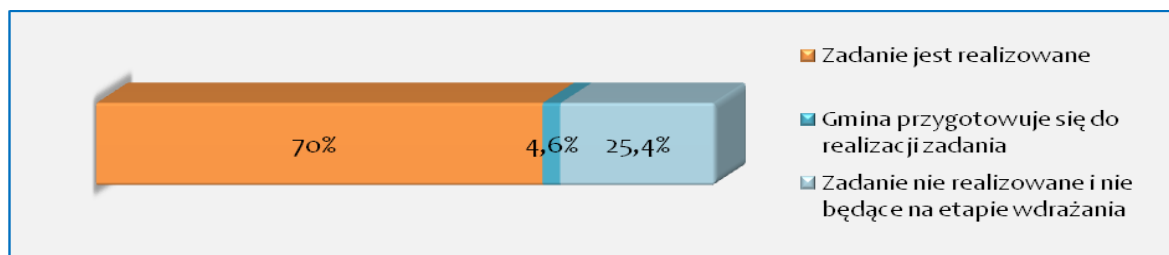
W 2013 r. Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku przeprowadził badanie nt. „Ubóstwo i marginalizacja społeczna mieszkańców województwa podlaskiego - wielowymiarowa analiza”. Wyniki badania przeprowadzonego wśród mieszkańców województwa podlaskiego wykazały, że przy aktualnym dochodzie aż 21,4% gospodarstw domowych deklaruje, że z pewną trudnością, a 18,3% z trudnością „wiąże koniec z końcem”. Ponadto, od 10% do 11% badanych z powodu braku pieniędzy nie umawia się na wizyty do dentysty, rezygnuje ze specjalistycznych badań medycznych, nie realizuje recept lub nie wykupuje leków zalecanych przez lekarzy. Podobna sytuacja przedstawia się w przypadku miesięcznej kwoty przeznaczanej na rozrywkę i rekreację. Co dziesiąte gospodarstwo nie uwzględnia w swoich budżetach żadnych środków na ten cel (10,9%). Analogicznie, respondenci **badania odpowiedzieli w przypadku wydatkowania środków finansowych na m.in.: zajęcia pozalekcyjne dla dzieci, obuwie i odzież dla całej rodziny czy wypoczynek.**

Pomoc tej grupie kierowana jest zazwyczaj na wsparcie w odciążaniu rodziny z dziećmi – prowadzone są publiczne i niepubliczne 15 placówki wsparcia dziennego dla dzieci i kluby dla

młodzieży. Stosownie do rodzaju placówki i potrzeb dzieci z nich korzystających, zapewniają one swoim wychowankom: opiekę po zajęciach szkolnych, pomoc w odrabianiu lekcji, tworzenie warunków do nauki własnej, udział w zajęciach specjalistycznych, pomoc w rozwiązywaniu trudnych sytuacji życiowych, czy możliwość spożycia posiłku. Mogą być prowadzone w formie opiekuńczej (kół zainteresowań, świetlic, klubów i ognisk wychowawczych), specjalistycznej lub pracy podwórkowej realizowanej przez wychowawcę²¹. W ramach pomocy rodzinie z problemem ubóstwa, na terenie BOF prowadzone jest dożywanie dzieci w szkołach, funkcjonują jadalnie dla dorosłych, realizowana jest dystrybucja produktów żywnościowych z Banku Żywności, zaopatrzenie w odzież, pomoc w postaci zasiłków stałych i celowych²².

Rodzinom, w tym ubogim, świadczone jest wsparcie w postaci: pomocy i poradnictwa prawnego, psychologicznego i pedagogicznego, mediacji rodzinnych w Ośrodku Interwencji Kryzysowej, 7 jednostkach poradnictwa specjalistycznego, stowarzyszeniach i parafiach na terenie BOF. Konsultacje i specjalistyczne porady dla rodzin przeżywających trudności oferuje 70% gmin, a kolejne 4,6% przygotowuje się do zapewniania tego typu wsparcia.

Wykres 5 Dostęp do konsultacji i specjalistycznego poradnictwa

Źródło: Raport „Diagnoza systemu pieczy zastępczej w województwie podlaskim”, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2013

Na terenie województwa prowadzone są 43 poradnie życia rodzinnego, w tym odpowiednio: 34 Archidiecezja Białostocka²³. Pomoc specjalistów oferowana rodzinom jest dostosowana do problemów, z którymi się borykają.

Wsparcie dla rodzin ubogich to też realizacja działań edukacyjno-terapeutycznych o charakterze pracy socjalnej. W 2013 roku na terenie gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego z usług **pracy socjalnej** skorzystało łącznie 17498 rodzin, o 197 rodzin mniej niż w roku 2012 oraz o 1511 mniej niż w roku 2011. W stosunku do liczby mieszkańców największy odsetek osób objętych pracą socjalną zanotowano w gminach Czarna Białostocka (6% ogółu mieszkańców), Łapy (5% ogółu mieszkańców) oraz w mieście Białystok (5% ogółu mieszkańców). W gminach Dobrzyniewo Duże oraz Wasilków najmniej rodzin korzystało ze wsparcia w postaci pracy socjalnej (1% ogółu mieszkańców).

²¹ Na terenie miasta Białystok od 2010 roku realizowany jest program Wychowawca Podwórki.

²² Program Wspierania Rodziny i systemu Pieczy zastępczej Województwa Podlaskiego na lata 2013-2018

²³ http://www.rodzinabialystok.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=156&Itemid=170, stan na 10.05.2013 r.

OSOBY STARSZE

W Polsce od kilkunastu lat obserwowany jest proces zmiany struktury demograficznej, który charakteryzuje się rosnącym udziałem osób starszych w populacji ogółem. W województwie podlaskim również prognozuje się stały systematyczny spadek liczby ludności – o około 10% w roku 2035 w stosunku do roku 2007. Według prognoz Głównego Urzędu Statystycznego w ciągu 20 lat prawie podwoi się liczba ludzi starszych. W województwie podlaskim z roku na rok przybywa osób w wieku poprodukcyjnym.²⁴

Wzrasta liczba osób w wieku poprodukcyjnym niemal we wszystkich gminach objętych analizą. **Zdecydowana większość osób w wieku poprodukcyjnym zamieszkuje na terenie miasta Białystok oraz w gminie Łapy.** W gminie Zabłudów można zaobserwować coroczny spadek osób w wieku poprodukcyjnym, jednak nadal jest on na wysokim poziomie przekraczającym 18% w stosunku do ogółu mieszkańców.

Tabela 13 Liczba osób w wieku poprodukcyjnym na terenie gmin BOF w latach 2011-2013

Gmina	Kobiety w wieku 60 lat i więcej			Mężczyźni w wieku 65 lat i więcej			Udział osób w wieku poprodukcyjnym do ogółu ludności (%)		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013	2011	2012	2013
Choroszcz	1 508	1 518	1 058	709	701	651	15,%	15,%	12,1%
Czarna Białostocka	1 407	1 431	1 416	636	642	654	17,%	17,%	18,1%
Dobrzyniewo Duże	893	898	910	412	414	425	15,%	15,%	15,4%
Juchnowiec Kościelny	1 342	1 293	1 407	666	632	1 018	14,%	12,%	16,3%
Łapy	2 739	2 790	2 828	1 258	1 277	1 314	17,%	17,%	18,7%
Supraśl	1 307	1 357	1 476	600	614	703	14,%	14,%	15,6%
Turośl Kościelna	611	627	653	281	277	313	15,%	15,%	16,5%
Wasilków	1 448	1 462	1 514	628	643	691	14,%	14,%	15,1%
Zabłudów	1 170	1 170	1 122	561	558	519	19,%	18,%	18,3%
M. Białystok	35 302	36 531	39 508*	14 820	15 294	16 836*	17,%	17,%	20,4%
Suma:	47 727	49 077	51 892	20 571	21 052	23 124	16,%	17,%	19,2%

*w 2013 r. miasto Białystok podało w OZPS liczbę ludności zameldowaną na pobyt stały, co spowodowało spadek ogółu mieszkańców miasta o 18021 osób w porównaniu do roku 2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie Oceny Zasobów Pomocy Społecznej w 2013r.

Z analizy raportów opracowanych przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku takich jak: „Instytucje wobec potrzeb osób starszych” i „Sytuacja osób starszych i ich

²⁴ Strategia Polityki Społecznej Województwa Podlaskiego do roku 2020, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, s. 96

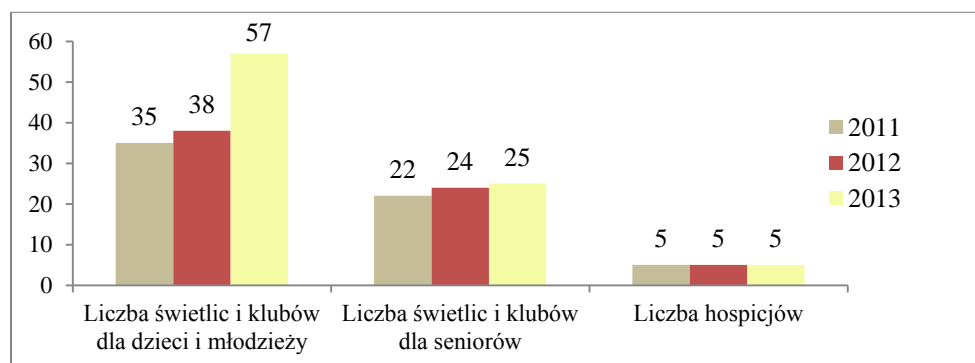
rola społeczna na terenach wiejskich” wynika, że największe zapotrzebowania w województwie podlaskim względem osób starszych związane są z działaniem ich aktywizacji społecznej w następujących kwestiach: tworzenia ofert turystyczno-rekreacyjnych, szkoleń mających na celu utrzymanie przez ludzi starszych higieny osobistej i dbałości o wygląd zewnętrzny oraz działania integrujące pokolenia. Drugi aspekt to konieczność wsparcia psychologiczno-emocjonalnego osób w wieku podeszłym pojawiającego się w różnego rodzaju formach wspólnych przedsięwzięć np. wycieczki, wyjścia do kina lub teatru. Poważnym problemem jest również zagrożenie osamotnieniem i strach przed izolacją, odosobnieniem, spowodowane utrudnionym dostępem do życia kulturalno-rozrywkowego. Wśród osób starszych mieszkających na wsi istnieje problem wykluczenia społecznego, będący jednocześnie przyczyną poczucia ich bezużyteczności - ludzie ci uważają wówczas, że nie są nikomu potrzebni. Ta nieprzydatność dla otoczenia wynika między innymi z trudności w dostępie do wszelkiego rodzaju form aktywizujących na terenie obszarów wiejskich. **Ważną kwestią, podobnie jak wśród ludzi starszych w mieście, jest zapotrzebowanie na zorganizowanie wsparcia psychologiczno-emocjonalnego jako wynik wykluczenia społecznego i poczucia bezużyteczności w lokalnym środowisku.**²⁵

W ramach aktywnej integracji i włączania osób starszych realizowane są inicjatywy promujące kształcenie, edukację i integrację, w tym 2 Uniwersytety III Wieku.

Samorządy i organizacje pozarządowe inicjują, organizują i wspierają: imprezy kulturalne oraz integracyjne dla osób starszych, kampanie informacyjne o zjawisku starzenia się, „dobrych praktykach” i pozytywnym wizerunku osób starszych, integrację międzypokoleniową.

Analiza infrastruktury społecznej BOF wykazuje, że z roku na rok na obszarze gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego przybywa świetlic i klubów dla dzieci i młodzieży oraz świetlic i klubów dla seniorów. Liczba hospicjów od lat się nie zmienia.

Wykres 6 Infrastruktura społeczna na terenie Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego w latach 2011-2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014

²⁵ Strategia Polityki Społecznej Województwa Podlaskiego do roku 2020, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014, s. 97-98

W Białostockim Obszarze Funkcjonalnym zlecane są podmiotom niepublicznym usługi opiekuńcze i specjalistyczne, wzmacniające osoby samotne. Jak przedstawia tabela liczba osób korzystających z usług rośnie.

Tabela 14 Liczba osób korzystające z usług opiekuńczych na terenie gmin BOF w latach 2011-2013

Gmina	Rok 2011	Rok 2012	Rok 2013	Prognoza na 2014
Liczba osób				
Choroszcz	0	0	0	0
Czarna Białostocka	32	33	42	45
Dobrzyniewo Duże	10	5	5	5
Juchnowiec Kościelny	10	12	15	15
Łapy	32	28	21	25
Supraśl	0	1	6	8
Turośń Kościelna	0	6	8	10
Wasilków	41	45	63	63
Zabłudów	17	18	18	19
m. Białystok	362	365	385	381
Łącznie	504	513	563	571

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014

OSOBY NIEPEŁNOSPRAWNE

Według wyników Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku, w województwie podlaskim liczba osób, które zadeklarowały ograniczenie zdolności do wykonywania czynności podstawowych dla swojego wieku wyniosła 131,8 tys., obejmując 11% ludności województwa wobec 12,9% w 2002 r.²⁶ Warto odnotowania jest to, iż w stosunku do wyników spisu z 2002 r. aż o 56,3% wzrosła liczba osób niepełnosprawnych wyłącznie biologicznie, tj. takich, które nie posiadają orzeczenia, ale odczuwają ograniczenie zwykłych (podstawowych) czynności życiowych odpowiednich dla ich wieku. Analogicznie licząc, można przypuszczać że na terenie Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego liczba osób niepełnosprawnych wynosi ponad 32 tys. osób. Oznacza to, że co 9 mieszkaniec był osobą niepełnosprawną.

Działania na rzecz osób niepełnosprawnych wynikają z ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Ustawa określa zadania i kompetencje poszczególnych instytucji oraz prawa i obowiązki osób niepełnosprawnych.

²⁶ Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, Raport z wyników w województwie podlaskim, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok 2012, s. 67

Poddając analizie świadczenia udzielane osobom niepełnosprawnym przez ośrodki pomocy społecznej możemy zauważyć duże zróżnicowanie. Co 3 osoba pobierająca świadczenia z powodu niepełnosprawności mieszka w gminie Juchnowiec Kościelny (35%), Supraśl (33%) i Choroszcz (32%). Natomiast w gminie Łapy zaledwie 15% rodzin korzysta z tego rodzaju świadczeń, niewiele więcej w gminach Dobrzyniewo Duże i Turośń Kościelna (po 19%).

Tabela 15 Liczba rodzin z terenu gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego, które w latach 2011-2013 otrzymały świadczenia z powodu niepełnosprawności

Gmina	liczba rodzin			Udział (%) [*]	liczba osób w rodzinach		
	2011	2012	2013	2013	2011	2012	2013
Choroszcz	130	152	157	32%	271	320	345
Czarna Białostocka	173	194	197	27%	423	434	441
Dobrzyniewo Duże	45	54	58	19%	117	135	129
Juchnowiec Kościelny	87	129	153	35%	259	315	409
Łapy	230	210	230	15%	519	464	485
Supraśl	101	112	135	33%	224	246	291
Turośń Kościelna	37	42	46	19%	109	115	116
Wasilków	160	158	155	25%	302	291	293
Zabłudów	99	90	100	27%	232	200	228
M. Białystok	2 846	2 879	3 200	29%	4 745	4 777	5 271
Suma:	3 908	4 020	4 431	28%	7 201	7 297	8 008

*udział rodzin, które otrzymały świadczenie z powodu niepełnosprawności do ogółu rodzin w gminie, które otrzymały pomoc i wsparcie w 2013r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014

Liczbę osób niepełnosprawnych można urealnić określając liczbę świadczeń i zasiłków pielęgnacyjnych. O świadczenia te mogą ubiegać się osoby, które nie podejmują pracy lub rezygnują z zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej w celu podjęcia opieki nad niepełnosprawnym członkiem rodziny.²⁷ Dane ze sprawozdań OZPS gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego wykazały, że w 2013 roku ośrodki pomocy społecznej przyznały 1 540 osobom świadczenia pielęgnacyjne.

Zasiłek pielęgnacyjny przysługuje: niepełnosprawnemu dziecku; osobie niepełnosprawnej w wieku powyżej 16 roku życia, jeżeli legitymuje się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności; osobie niepełnosprawnej w wieku powyżej 16 roku życia legitymującej się orzeczeniem o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, ale tylko wówczas, gdy niepełnosprawność powstała w wieku do ukończenia 21 roku życia oraz osobie, która ukończyła 75 lat. W 2013 r. liczba osób korzystających z tego rodzaju świadczeń wyniosła łącznie 11 474, zaś kwota wydana na te

²⁷ W 2013 r. wysokość świadczenia pielęgnacyjnego wynosiła 620 zł miesięcznie, niezależnie od osiąganego dochodu. W maju 2014 r. jego wysokość wzrosła do 800 zł miesięcznie i dodatkowe 200 zł pomocy rządowej, wypłacanej z budżetu państwa. W 2015 roku uprawnieni otrzymają 1200 zł, a w roku kolejnym świadczenie pielęgnacyjne ma wynieść 1300 zł.

świadczenia to 12 603 623 zł. Zarówno liczba osób jak i wysokość wypłacanych środków na ten cel z roku na rok wzrasta. Najczęściej tego rodzaju świadczenia wypłacane są osobom niepełnosprawnym w wieku powyżej 16 roku życia o znacznym stopniu niepełnosprawności.

Tabela 16 Zasiłki pielęgnacyjne udzielane przez OPS gmin BOF w latach 2011-2013

Gmina	Liczba osób		
	2011	2012	2013
Zasiłek pielęgnacyjny dla niepełnosprawnego dziecka	2 398	2 439	2 568
Choroszcz	75	78	79
Czarna Białostocka	39	43	44
Dobrzyniewo Duże	35	35	38
Juchnowiec Kościelny	69	72	75
Łapy	845	816	851
Supraśl	69	73	78
Turośń Kościelna	29	27	28
Wasilków	65	73	76
Zabłudów	0	0	0
M. Białystok	1 172	1 222	1 299
Zasiłek pielęgnacyjny dla osoby niepełnosprawnej w wieku powyżej 16 roku życia o znacznym stopniu niepełnosprawności	5 123	5 417	5 825
Choroszcz	185	183	184
Czarna Białostocka	0	0	86
Dobrzyniewo Duże	36	34	37
Juchnowiec Kościelny	84	92	90
Łapy	2 416	2 575	2 768
Supraśl	65	68	75
Turośń Kościelna	19	23	25
Wasilków	53	64	81
Zabłudów	0	0	0
M. Białystok	2 265	2 378	2 479
Zasiłek pielęgnacyjny dla osoby niepełnosprawnej w wieku powyżej 16 roku życia o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, która powstała przed ukończeniem 21 roku życia	1 470	1 502	1 584
Choroszcz	123	121	119
Czarna Białostocka	0	0	60
Dobrzyniewo Duże	36	37	36
Juchnowiec Kościelny	75	80	81
Łapy	930	955	970
Supraśl	55	55	59

Turośń Kościelna	22	25	26
Wasilków	86	92	98
Zabłudów	0	0	0
M. Białystok	143	137	135
Zasilek pielęgnacyjny dla osoby, które ukończyła 75 lat	1 468	1 491	1 497
Choroszcz	9	10	7
Czarna Białostocka	0	0	4
Dobrzyniewo Duże	3	2	2
Juchnowiec Kościelny	10	7	6
Łapy	493	438	360
Supraśl	5	5	4
Turośń Kościelna	1	1	1
Wasilków	0	0	0
Zabłudów	0	0	0
M. Białystok	947	1 028	1 113

Źródło: opracowanie własne na podstawie Oceny Zasobów Pomocy Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014

Włączanie osób niepełnosprawnych realizowane jest w warsztatach terapii zajęciowej. W latach 2011-2013 na terenie miasta Białystok i powiatu białostockiego funkcjonowało łącznie 7 Warsztatów Terapii Zajęciowej. Liczba osób niepełnosprawnych korzystających z ich usług systematycznie spada, gdzie w roku 2011 wynosiła 212 osób, a dwa lata później była mniejsza o 15. Niewątpliwie, wielkość środków finansowych przeznaczanych na działalność Warsztatów jest w dalszym ciągu najwyższa w porównaniu do innych form oferowanego wsparcia dla tej grupy beneficjentów.

Tabela 17 Liczba osób niepełnosprawnych uczestniczących w zajęciach WTZ w latach 2011-2013

Gmina/powiat	Liczba osób, które uzyskały pomoc*			Wartość dofinansowania		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
Pomoc na tworzenie i działalność warsztatów terapii zajęciowej	212	207	197	2 990 024	2 847 829	2 847 544
M. Białystok	128	125	117	1 731 076	1 583 093	1 585 774
PCPR Białystok	84	82	80	1 258 948	1 264 736	1 261 770

*liczba uczestników zajęć w 7 WTZ-ach

Źródło: opracowanie własne na podstawie Oceny Zasobów Pomocy Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014

Osoby niepełnosprawne z BOF w latach 2011-2013 najczęściej korzystały z dofinansowania na zaopatrzenie w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze i sprzęt rehabilitacyjny. Ogółem wsparciem objęto 4 834 osób, na łączną kwotę 4 070 675 zł. W drugiej kolejności osoby z orzeczeniem

o niepełnosprawności korzystały z turnusów rehabilitacyjnych, gdzie w latach 2011-2013 wsparcie otrzymało 2737 osób, na łączną kwotę 2 336 484 zł.

Ponadto, w ramach rehabilitacji zawodowej ze środków PFRON udzielane były pożyczki na rozpoczęcie działalności gospodarczej oraz pomoc w dostosowaniu stanowisk pracy dla osób niepełnosprawnych. W latach 2011-2013 dofinansowanie na rozpoczęcie działalności gospodarczej otrzymały 42 osoby niepełnosprawne, a ogólna kwota środków wydana na ten cel wyniosła 1 792 926 zł.

Tabela 18 Rehabilitacja zawodowa i społeczna osób niepełnosprawnych gmin BOF w latach 2011-2013

Gmina/powiat	Liczba osób, które uzyskały pomoc		
	2011	2012	2013
Pomoc na likwidację barier architektonicznych, technicznych i w komunikowaniu się	138	304	51
M. Białystok	104	189	44
PCPR Białystok	34	115	7
Turnusy rehabilitacyjne	1 087	1 234	416
M. Białystok	899	933	287
PCPR Białystok	188	301	129
Zaopatrzenie w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze i sprzęt	1 500	1 877	1 457
M. Białystok	1 034	1 309	897
PCPR Białystok	466	568	560
Dofinansowanie sportu, kultury, rekreacji i turystyki	464*	500*	396*
M. Białystok	0	0	0
PCPR Białystok	464	500	396
Pożyczki na rozpoczęcie działalności gospodarczej dla osób niepełnosprawnych	14	21	7
M. Białystok	6	12	3
PCPR Białystok	8	9	4

*liczba niepełnosprawnych uczestników

Źródło: opracowanie własne na podstawie Oceny Zasobów Pomocy Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014

OSOBY Z ZABURZENIAMI PSYCHICZNYMI

Każdej osobie cierpiącej na zaburzenia psychiczne przysługuje prawo do leczenia, a w ramach pomocy społecznej osoby z zaburzeniami psychicznymi mogą się starć o dostęp do wielu specjalistycznych usług, w tym opiekuńczych w miejscu zamieszkania jak i poza nim. Założenia pomocy tej grupie reguluje ustawa z dnia 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz. U. Nr 111, poz. 535 z późn. zm.)

Zgodnie z danymi GUS (za 2009 rok) na terenie województwa podlaskiego w zakładach stacjonarnej opieki psychiatrycznej leczono łącznie 11 321 osób. W związku z brakiem dziecięcego oddziału psychiatrycznego dzieci do lat 18 kierowane były do ośrodków w innych województwach. Pomocy ambulatoryjnej dzieciom i ich rodzinom udziela m.in. ETAP Ośrodek Profilaktyki i Terapii dla Młodzieży i Dorosłych – Stowarzyszenie Pomocy Rodzinie DROGA oraz Ośrodek Psychiatrii i Psychoterapii Dzieci i Młodzieży „Eureka”, Centrum Ochrony Dziecka i Rodziny – Polskie Stowarzyszenie Pedagogów i Animatorów KLANZA oraz Poradnia Profilaktyczno – Konsultacyjna Stowarzyszenia MONAR.

W ramach opieki ambulatoryjnej Samodzielny Publiczny Psychiatryczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Choroszcy prowadzi Centrum Zdrowia Psychicznego, w ramach którego prowadzi:

- 1) Zespół ambulatoryjny – dwie poradnie zdrowia psychicznego, w tym punkt interwencji kryzysowych, w którym realizowane są porady lekarskie i psychologiczne, indywidualna i grupowa pomoc psychoterapeutyczna, czynności pielęgniarstwa oraz interwencje socjalne.
- 2) Zespół dzienny – dwa oddziały dzienne (o profilu psychiatrycznym i leczenia uzależnień).
- 3) Zespół leczenia środowiskowego – realizujący wizyty domowe, terapię indywidualną i grupową, pracę z rodziną, trening umiejętności, zajęcia i turnusy rehabilitacyjne.

Ponadto na terenie BOF funkcjonował 1 zakład opiekuńczo-leczniczy oraz 2 zakłady pielęgnacyjno-opiekuńcze i psychiatryczne, NZOZ „MONAR” ośrodek Rehabilitacyjno-Readaptacyjny w Zacerlanach, NZOZ Stacja Opieki Caritas Archidiecezji Białostockiej w Czarnej Białostockiej.

Zgodnie z nowoczesnym podejściem do opieki psychiatrycznej, opieka szpitalna powinna ograniczać się do leczenia przypadków ostrego okresu psychotycznego, a pozostałe leczenie oferowane powinno być, w największym możliwym zakresie, w naturalnym środowisku społecznym - na poziomie opieki środowiskowej poprzez funkcjonujące w BOF:

- ośrodki wsparcia: środowiskowe domy samopomocy – 3 , kluby samopomocy - 2,
- warsztaty terapii zajęciowej- 7,
- zakwaterowanie chronione – 3 mieszkania chronione treningowe,
- ośrodek interwencji kryzysowej - 1.

Na terenie miasta i powiatu Białystok funkcjonowało 26 poradni ambulatoryjnych, w tym 6 publicznych i 20 niepublicznych.

Pomoc, dla osób z zaburzeniami psychicznymi jako osób niepełnosprawnych, może być udzielana w formie usług opiekuńczych oraz przyznawania pomocy finansowej i rzeczowej. Usługi opiekuńcze, w tym specjalistyczne, obejmują pomoc w zakresie:

- zaspokajania codziennych potrzeb życiowych, w tym opiekę higieniczną oraz zaleconą przez lekarza pielęgnację;
- uczenia umiejętności samodzielnego życia;
- ułatwienia dostępu do edukacji i kultury;
- załatwiania spraw urzędowych;

- uzyskania zatrudnienia;
- gospodarowania pieniędzmi;
- zapewnienia dzieciom i młodzieży z zaburzeniami psychicznymi dostępu do zajęć rewalidacyjnych.

W 2013 roku na terenie gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego **usługą w formie specjalistycznych usług dla osób z zaburzeniami psychicznymi** objęto 31 osób. W skali roku udzielono im łącznie 21 645 świadczeń. Usługi skierowane do tej grupy beneficjentów realizowano na terenie miasta Białystok (68%), gminy Łapy (29%) i Juchnowiec Kościelny (3%). W pozostałych gminach nie realizowano tego typu usług.

Tabela 19 Dane nt. specjalistycznych usług dla osób z zaburzeniami psychicznymi na terenie gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego w latach 2011-2013

Gmina	Liczba osób			Liczba świadczeń		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
Choroszcz	0	0	0	0	0	0
Czarna Białostocka	0	0	0	0	0	0
Dobrzyniewo Duże	0	0	0	0	0	0
Juchnowiec Kościelny	0	0	1	0	0	334
Łapy	12	13	9	9 777	6 097	6 449
Supraśl	0	0	0	0	0	0
Turośl Kościelna	0	0	0	0	0	0
Wasilków	0	0	0	0	0	0
Zabłudów	0	0	0	0	0	0
M. Białystok	22	22	21	13 446	14 880	14 862
Suma:	34	35	31	23 223	20 977	21 645

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014

RODZINY Z PROBLEMAMI OPIEKUŃCZO WYCHOWAWCZYMI

Z dniem 1 stycznia 2012 roku weszła w życie ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Jej głównym założeniem jest wsparcie dla rodzin będących w kryzysie w środowisku ich zamieszkania bez konieczności odrywania dzieci od rodziny.²⁸ Ustawa proponuje nowe formy pomocy rodzinie na poziomie gminy m.in. rodziny wspierające i asystenta rodziny.

Obecnie głównym zadaniem gminy ma być udzielanie wsparcia rodzinom znajdującym się w sytuacji kryzysowej oraz pomoc w rozwiązywaniu ich problemów życiowych, w tym w wychowaniu dzieci. Rodziny dotknięte problemami opiekuńczo-wychowawczymi mogą otrzymać pomoc i wsparcie w zakresie:

- wzmocnienia funkcji rodziny;

²⁸ Analiza losów wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych z terenu województwa podlaskiego, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2012, s. 9

- rozwijania umiejętności opiekuńczo-wychowawczych rodziców;
- poszerzania wiedzy z zakresu rozwoju i potrzeb dziecka;
- przeciwdziałania zaniedbywaniu i krzywdzeniu dzieci;
- przeciwdziałania przemocy w rodzinie;
- integracji lub reintegracji rodziny, w tym umożliwienia dzieciom przebywającym w pieczy zastępczej powrotu do rodziny naturalnej.

W 2013 r. świadczenia wypłacane rodzinom z gmin BOF z powodu bezradności w sprawowaniu opieki rodzicielskiej średnio wyniosły 12% w stosunku do ogółu udzielonego wsparcia rodzin korzystającym z pomocy społecznej. Analizując poszczególne gminy możemy zaobserwować duże zróżnicowanie terytorialne udzielanego wsparcia. W gminie Turośń Kościelna co 4 osoba korzystała z tego typu świadczeń, a w gminie Choroszcz co 5. Natomiast w mieście Białystok (11%) oraz w gminach Dobrzyniewo Duże (10%) i Supraśl (11%) liczba świadczeniobiorców była dwukrotnie niższa w stosunku do wskazanych powyżej gmin.

Warty podkreślenia jest również fakt, że w I półroczu 2014 r. w gminach Czarna Białostocka, Wasilków i Turośń Kościelna nie był zatrudniony asystent rodziny, którego zadaniem jest m.in. podjęcie szeregu działań zmierzających do przezwyciężenia kryzysu w rodzinie.

Analizując ilość planów pracy z rodziną w 2013 r. możemy stwierdzić, że największą ich ilość realizowano w mieście Białystok (87) i gminie Łapy (56). Ponadto z danych Oceny Zasobów Pomocy Społecznej wynika, że realizację planów wykazały jeszcze dwie gminy, tj. Supraśl (10) i Juchnowiec Kościelny (7).

Tabela 20 Liczba rodzin z terenu gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego, które w latach 2011-2013 otrzymały świadczenia pomocy społecznej z powodu bezradności

Gmina	Liczba rodzin			Udział (%)*	Liczba osób w rodzinach		
	2011	2012	2013	2013	2011	2012	2013
Choroszcz	112	117	96	20%	528	504	436
Czarna Białostocka	109	95	106	15%	416	378	404
Dobrzyniewo Duże	25	37	32	10%	111	147	147
Juchnowiec Kościelny	64	77	54	12%	392	306	206
Łapy	197	196	187	13%	627	621	584
Supraśl	34	33	45	11%	131	125	156
Turośń Kościelna	54	57	57	23%	268	278	266

Wasilków	93	96	110	18%	320	319	348
Zabłudów	52	43	47	13%	189	155	177
M. Białystok	1 555	1 322	1 191	11%	4 765	4 089	3 693
Suma:	2 295	2 073	1 925	12%	7 747	6 922	6 417

*udział rodzin, które otrzymały świadczenie z powodu bezradności do ogółu rodzin w gminie, które otrzymały pomoc i wsparcie w 2013r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014

Pracę z rodziną w zakresie pokonywania trudności, na jakie napotyka ona w realizacji swoich funkcji, podejmują zazwyczaj specjaliści. Stanowią oni niezbędne wsparcie w wielu dziedzinach dotyczących funkcjonowania społecznego rodziny.

Dane ze sprawozdań jednostek gminnych wynika, że według stanu na koniec grudnia 2013 r. w ośrodkach pomocy społecznej na terenie Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego zatrudnionych było 569 osób. Liczba ta w porównaniu do roku poprzedniego wzrosła o 7%, a do roku 2011 o ponad 14%. Analiza wykazała, że 67% osób zatrudnionych na stanowisku pracownika socjalnego w 2013 roku posiadało wykształcenie wyższe. Co czwarty pracownik socjalny posiadał ukończoną specjalizację 1-go stopnia w zawodzie, a 7% ukończyło specjalizację 2-go stopnia. Tylko 8 pracowników socjalnych zatrudnionych w ośrodkach pomocy społecznej ukończyło specjalizację z organizacji pomocy społecznej.

Formy wsparcia rodziny z problemami opiekuńczo-wychowawczymi mogą obejmować: poradnictwo specjalistyczne, pracę socjalną, interwencję kryzysową.

Dane Oceny Zasobów Pomocy Społecznej wskazują, iż w 2013 roku na terenie gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego ośrodki pomocy społecznej objęły łącznie **usługą poradnictwa specjalistycznego 2408 rodzin.**

Tabela 21 Liczba rodzin z terenu gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego, objętych usługą poradnictwa specjalistycznego w latach 2011-2013

Gmina	2011	2012	2013
Choroszcz	0	0	0
Czarna Białostocka	99	107	103
Dobrzyniewo Duże	0	0	0
Juchnowiec Kościelny	0	0	0
Łapy	4 115	4	1
Supraśl	0	0	0
Turośń Kościelna	0	0	0
Wasilków	21	18	0
Zabłudów	7	27	28
M. Białystok	2 390	2 168	2 276
Suma:	6 632	2 324	2 408

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014

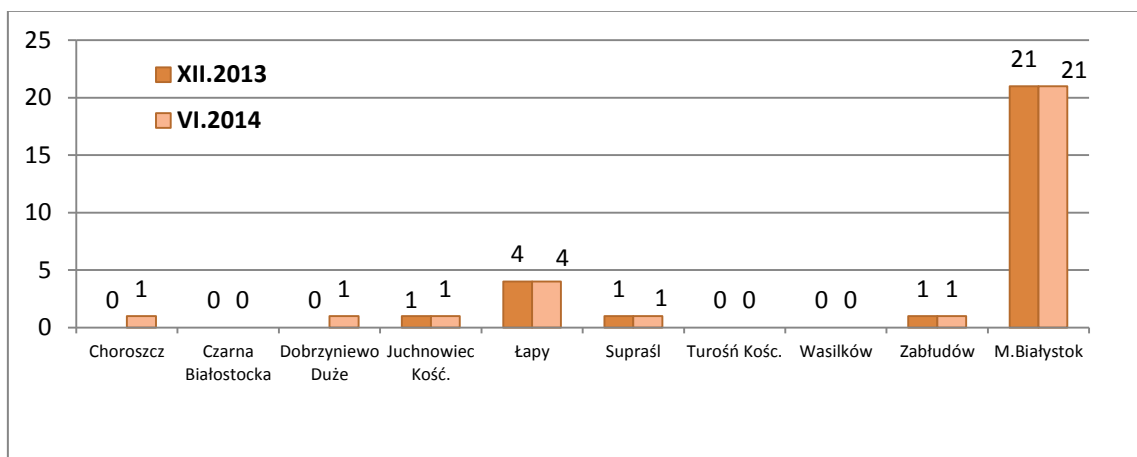
Tabela 22 Liczba rodzin z terenu gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego objętych pracą socjalną w latach 2011-2013

Gmina	2011	2012	2013
Choroszcz	126	191	402
Czarna Białostocka	619	665	729
Dobrzyniewo Duże	0	30	130
Juchnowiec Kościelny	387	403	438
Łapy	843	860	1 058
Supraśl	294	239	259
Turośń Kościelna	225	225	225
Wasilków	549	560	198
Zabłudów	346	342	349
M. Białystok	12 598	14 180	13 710
	15 987	17 695	17 498

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014

Podając analizie liczbę asystentów rodziny zatrudnionych w gminach z terenu Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego do pracy z rodziną z problemami opiekuńczo-wychowawczej można stwierdzić, że w analizowanym okresie największa ich ilość pracuje w mieście Białystok (21 asystentów) i gminie Łapy (4 asystentów). Gminy Choroszcz i Dobrzyniewo Duże zatrudniły osobę na tym stanowisku dopiero w roku 2014. Niepokojący jest fakt, że nadal na terenie 3 gmin (Czarna Białostocka, Turośń Kościelna i Wasilków) brak jest osoby na tym stanowisku.

Wykres 7 Liczba asystentów rodziny na terenie gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego w okresie XII.2013-VI.2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie Sprawozdania rzeczowo - finansowe z wykorzystania przez gminę zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, Podlaski Urząd Wojewódzki

Rolą asystenta rodziny pracującego w środowisku domowym jest pomoc w osiągnięciu przez rodzinę podstawowego poziomu stabilności życiowej, która umożliwi jej wychowywanie dzieci.

OSOBY UZALEŻNIONE

Analizując świadczenia udzielone z powodu uzależnienia alkoholowego możemy stwierdzić, że było ono skierowane do 5% rodzin korzystających z pomocy społecznej, przy czym największa ilość rodzin korzystających z tego świadczenia mieszkała w mieście Białystok (521) i gminie Czarna Białostocka (73). Świadczenia z powodu narkomanii w 2013 r. pobierało 35 rodzin, przy czym w gminach Choroszcz, Turośń Kościelna i Zabłudów nie odnotowano tego typu świadczeń.

Tabela 23 Liczba rodzin z terenu gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego, które w latach 2011-2013 otrzymały świadczenia pomocy społecznej z powodu alkoholizmu i narkomanii

Gmina	Liczba rodzin która otrzymała świadczenia z powodu alkoholizmu			Liczba rodzin która otrzymała świadczenia z powodu narkomanii		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
Choroszcz	36	31	21	0	1	0
Czarna Białostocka	75	74	73	2	1	1
Dobrzyniewo Duże	4	2	2	0	1	1
Juchnowiec Kościelny	9	69	42	0	0	1
Łapy	40	37	39	1	0	1

Supraśl	18	21	24	0	0	1
Turośń Kościelna	0	2	8	0	0	0
Wasilków	37	34	34	1	1	1
Zabłudów	28	19	16	1	0	0
M. Białystok	607	553	521	20	22	29
Suma:	854	842	780	25	26	35

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014

Funkcjonowanie osoby uzależnionej zaburza system i funkcjonowanie rodziny. W ramach działań przewidzianych gminnymi programami profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych prowadzone są placówki leczenia uzależnień – 1 stacjonarna, 6 ambulatoryjnych dla dorosłych oraz 2 dla młodzieży, punkty konsultacyjne w 7 gminach, grupy pomocowe i samopomocowe oraz 15 ośrodków wsparcia dla dzieci i młodzieży.

OSOBY OPUSZCZAJĄCE PLACÓWKI PIECZY ZASTĘPCZEJ

Problematykę pomocy i wsparcia rodziny w wychowaniu dzieci określa ustawa obowiązująca od dnia 1 stycznia 2012 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. W sytuacji gdy rodzina biologiczna nie jest w stanie zapewnić opiekę i wychowanie dziecku, zadanie to przejmują instytucje pieczy zastępczej. Do tych instytucji możemy zaliczyć m.in. rodziny zastępcze, 2 rodzinne domy dziecka i 12 placówek opiekuńczo-wychowawczych.

W 2012 roku najczęstszymi przyczynami umieszczenia dzieci w instytucjonalnej pieczy zastępczej był alkoholizm w rodzinie oraz niewydolność wychowawcza rodziców. W 2012 roku w stosunku do lat poprzednich znacznie wzrosła liczba umieszczanych dzieci z powodu choroby oraz przemocy w rodzinie.

Głównymi zadaniami powiatów w obszarze pieczy zastępczej jest:

- prowadzenie rodzinnej pieczy zastępczej,
- prowadzenie instytucjonalnej pieczy zastępczej w formie placówek opiekuńczo-wychowawczych,
- usamodzielnianie pełnoletnich wychowanków pieczy zastępczej.

Z danych Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w Białymstoku oraz Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie w Białymstoku, instytucji które ww. zadania realizują na terenie BOF wynika, że indywidualny program usamodzielnienia (dokument opracowywany przez wychowanka oraz opiekuna, określający główne etapy drogi życiowej podopiecznego, który umożliwia przyznanie świadczeń pieniężnych na usamodzielnienie) w 2013 r. realizowany był w stosunku do 366 osób, w tym 289 mieszkało na terenie miasta Białegostoku. Rok wcześniej indywidualny program usamodzielnienia

podpisało 456 wychowanków przebywających w instytucjach pieczy zastępczej, a dwa lata wcześniej jedynie 223 (odpowiednio w Białymstoku 368 i 114).

Ogółem w 2013 r. instytucje pieczy zastępczej opuściło 269 podopiecznych, rok wcześniej liczba podopiecznych była wyższa o 13 osób, a w roku 2011 o 97.

Tabela 24 Liczba osób opuszczających instytucje pieczy zastępczej w latach 2011-2013

Gmina/powiat	M. Białystok			Powiat białostocki		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
Pełnoletnie osoby opuszczające rodziny zastępcze	169	133	119	60	34	29
Pełnoletnie osoby opuszczające placówki opiekuńczo-wychowawcze	90	60	69	32	31	25
Pełnoletnie osoby opuszczające instytucje o których mowa w art. 88 ust.1 ustawy o pomocy społecznej	12	18	19	3	6	8
Suma	271	211	207	95	71	62

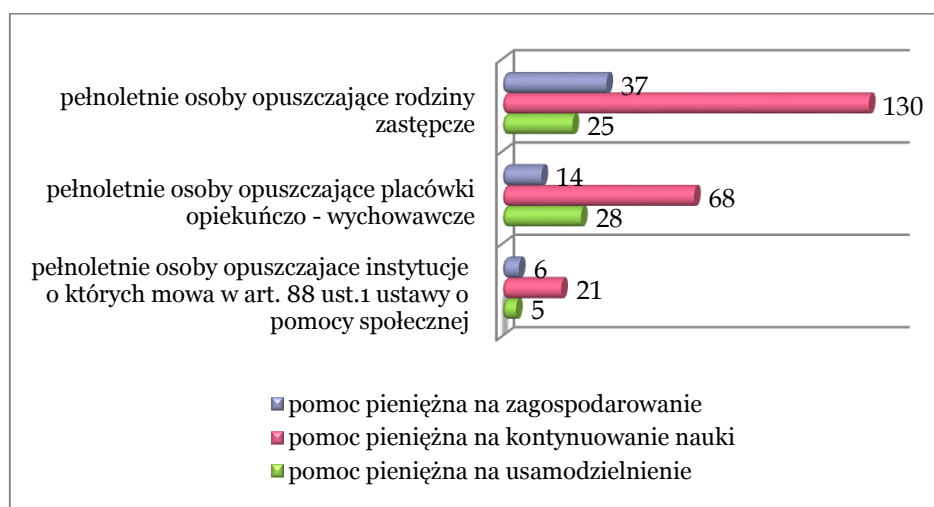
Źródło: opracowanie własne na podstawie Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014

Wsparcie osobom opuszczającym instytucje pieczy zastępczej może być udzielane w 3 formach:

- pomocy na usamodzielnienie,
- pomocy na kontynuowanie nauki,
- pomocy na zagospodarowanie.

W 2013 roku ze wsparcia finansowego tytułem usamodzielnienia skorzystało w mieście Białystok i na terenie powiatu białostockiego ogółem 58 osób. Pomoc pieniężną na kontynuowanie nauki otrzymało 219 osób, a wsparcie finansowe na zagospodarowanie 57 osób.

Wykres 8 Liczba osób objętych pomocą w procesie usamodzielnienia w 2013 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014

OSOBY OPUSZCZAJĄCE ZAKŁADY KARNE

Z danych Oceny Zasobów Pomocy Społecznej wynika że w 2013 r. liczba osób która otrzymała świadczenie pomocy społecznej z powodu opuszczenia zakładu karnego wynosi łącznie dla gmin wchodzących w skład Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego 283 osób, przy czym najwięcej tych osób mieszka na terenie miasta Białystok (201) oraz gminy Łapy i Wasilków (po 19). Gmina Turośń Kościelna wykazała że w roku analizy objęła takim świadczeniem tylko 1 osobę.

OSOBY BEZDOMNE

Z roku na rok wrasta liczba zrealizowanych programów wychodzenia z bezdomności oraz programów zatrudnienia socjalnego zrealizowanych przez jednostki pomocy społecznej funkcjonujące na terenie BOF. Warto zauważyć, że indywidualne programy wychodzenia z bezdomności realizowane są na terenie tylko jednej gminy - miasta Białystok, zaś programy zatrudnienia socjalnego na terenie dwóch gmin miasta Białystok i gminy Łapy.

Tabela 25 Liczba indywidualnych programów wychodzenia z bezdomności oraz programów zatrudnienia socjalnego zrealizowanych przez gminy BOF w latach 2011-2013

Gmina	INDYWIDUALNY PROGRAM WYCHODZENIA Z BEZDOMNOŚCI			INDYWIDUALNY PROGRAM ZATRUDNIENIA SOCJALNEGO (Centrum Integracji Społecznej)		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
Choroszcz	0	0	0	0	0	0
Czarna Białostocka	0	0	0	0	0	0
Dobrzyniewo Duże	0	0	0	0	0	0
Juchnowiec Kościelny	0	0	0	0	0	0
Łapy	0	0	0	0	20	52
Supraśl	0	0	0	0	0	0
Turośń Kościelna	0	0	0	0	0	0
Wasilków	0	0	0	0	0	0
Zabłudów	0	0	0	0	0	0
M. Białystok	21	41	54	0	41	67
Suma:	21	41	54	0	61	119

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014

Gminy wchodzące w skład Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego w swoich zasobach w 2013 roku posiadały ogółem 820 mieszkań socjalnych. Na przestrzeni lat 2011-2013 obserwuje się systematyczny wzrost infrastruktury socjalnej. Analogicznie do wzrostu liczby lokali z roku na rok zmniejsza się liczba oczekujących na mieszkania socjalne. Co nie oznacza jednak, że problem nie

istnieje. Zdecydowana większość lokali (ponad 90%) znajduje się na terenie miasta Białystok oraz na terenie gminy Czarna Białostocka (7%).

Tabela 26 Liczba mieszkań socjalnych oraz liczba oczekujących na mieszkania socjalne na terenie Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego w latach 2011-2013

Gmina	Liczba mieszkań socjalnych (lokali)			Liczba oczekujących na mieszkanie socjalne		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
Choroszcz	2	2	2	6	3	0
Czarna Białostocka	54	55	56	33	12	10
Dobrzyniewo Duże	0	0	0	0	0	0
Juchnowiec Kościelny	4	4	4	0	5	6
Łapy	7	7	8	5	5	13
Supraśl	2	0	0	0	0	0
Turośń Kościelna	0	0	0	0	0	0
Wasilków	1	1	3	2	1	9
Zabłudów	4	4	4	10	14	14
M. Białystok	639	691	743	398	391	211
Suma:	713	764	820	454	431	263

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 201

Na terenie obszaru BOF znajdowało się w roku 2013 - 820 mieszkań socjalnych. Każdego roku zapada 50-55 wyroków eksmisyjnych bez przyznania lokalu socjalnego. Dodatki mieszkaniowe z tytułu trudności w opłacaniu czynszu otrzymywało w roku 2013 - 14 299 osób. Byli to mieszkańcy Białegostoku, Łap i Czarnej Białostockiej. Świadczenia z tytułu bezdomności otrzymywało 501 osób. Indywidualne programy wychodzenia z bezdomności dotyczyły tylko 54 osób, wyłącznie na terenie Białegostoku. Z powyższych danych wynika, że na terenie BOF znajduje się zbyt mało mieszkań socjalnych. Brakuje kompleksowych rozwiązań dla rodzin zagrożonych bezdomnością, wynajmujących mieszkania komunalne lub na wolnym rynku. Liczba mieszkań komunalnych w zasobie gmin wynosiła 5 498, w tym 5 120 znajdowało się w Białymstoku. Żadnych takich mieszkań nie było na terenie gmin: Dobrzyniewo Duże, Supraśl, Turośń Kościelna.

RODZINY DOŚWIADCZAJĄCE PRZEMOCY

Realizacja wsparcia na rzecz przemocy w rodzinie wynika z ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. W Polsce nie ma jednolitego systemu, który zawierałby dane tego obszaru. Źródłem informacji na temat tego problemu są statystyki policyjne dotyczące liczby przeprowadzonych interwencji i prowadzonych postępowań przygotowawczych, dane wymiaru sprawiedliwości, placówek udzielających pomocy osobom krzywdzonym przez najbliższych oraz pracujących ze sprawcami, czy też badania opinii publicznej (ogólnopolskie i lokalne).

W oparciu o ogólnopolskie badania można stwierdzić, że najbardziej rozpowszechnioną formą przemocy jest przemoc psychiczna (31%), fizyczna (17%), ekonomiczna (8%) oraz seksualna (3%). Co piąty Polak (20%) był sprawcą przemocy wobec członków swojej rodziny.

Analizując dane liczbowe osób, które padły ofiarą przemocy w rodzinie należy zauważyć, że w ciągu ostatnich 3 lat ich liczba stale rośnie na obszarze BOF. W przeciągu badanego okresu liczba ta podwoiła się. Analogicznie liczba sprawców przemocy w rodzinie również rośnie. Poddając analizie liczbę Niebieskich Kart, których procedurę wszczęto w 2013 r. było to 711 rodzin. Największą ich ilość odnotowano w mieście Białystok (564), a gminy Dobrzyniewo Duże i Turośń Kościelna nie wykazały żadnego przypadku wypełnienia Niebieskiej Karty wśród swoich mieszkańców.

Tabela 27 Rodziny doświadczające przemocy z terenu gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego w latach 2011-2013 korzystające z pomocy OPS

Gmina	Przemoc w rodzinie - ofiary przemocy			Przemoc w rodzinie - sprawcy przemocy			Liczba Niebieskich Kart 2013
	2011	2012	2013	2011	2012	2013	
Choroszcz	0	0	0	0	0	0	21
Czarna Białostocka	0	0	14	0	0	1	15
Dobrzyniewo Duże	0	0	1	0	0	0	0
Juchnowiec Kościelny	2	3	0	2	3	0	17
Łapy	29	37	30	29	37	30	30
Supraśl	3	12	40	3	12	32	32
Turośń Kościelna	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.	0
Wasilków	0	3	1	0	0	0	15
Zabłudów	4	12	0	4	12	0	17
M. Białystok	56	99	109	136	157	153	564
Suma:	94	166	195	174	221	216	711

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014 i sprawozdania z Realizacji procedury „Niebieskiej Karty” w 2013 r., Podlaski Urząd Wojewódzki

Program Przeciwdziałania Przemocy w Województwie Podlaskim ukazuje, że spośród rodzin dotkniętych przemocą tylko nieliczne (łącznie – co piąta) zgłaszały się po pomoc instytucjonalną. Zdecydowana większość pozostawała bez pomocy - z żadnej formy pomocy nie korzystało aż 80% rodzin z problemem przemocowym. Zazwyczaj wsparcie, z jakiego korzystają rodziny dotknięte przemocą, ogranicza się do zgłoszenia zajścia na Policję. Z dostępnych danych wynika, że z pomocy Policji korzystało 14% rodzin, w których wystąpiła przemoc fizyczna, 12% tych, w których wystąpiła przemoc psychiczna, 10% - przemoc seksualna i 7% w przypadku przemocy ekonomicznej. Oprócz wsparcia otrzymywanego od Policji, stosunkowo częsta jest pomoc kuratora, sądu czy prokuratury. Bardzo rzadkie jest niestety korzystanie przez rodziny z pomocy terapeutycznej lub psychologicznej. Taka forma wsparcia dotyczy od 2% do 5% rodzin, w których występuje przemoc.

Na terenie BOF w ramach instytucji pomagających ofiarom przemocy w rodzinie funkcjonują m.in. punkty konsultacyjne, 1 ośrodek interwencji kryzysowej i 1 specjalistyczny ośrodek wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie.

Ośrodki pomocy społecznej realizujące zadania pomocy społecznej na terenie gmin BOF w 2013 roku wsparciem w postaci **interwencji kryzysowej** objęły 1633 rodzin. Pomoc ta udzielana była na terenie czterech z dziesięciu gmin wchodzących w skład BOF. Największa liczba rodzin objętych interwencją kryzysową zamieszkuje w mieście Białystok. Na terenie sześciu gmin w ogóle nie jest realizowana interwencja kryzysowa.

Tabela 28 Liczba rodzin z terenu gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego objętych interwencją kryzysową w latach 2011-2013

Gmina	2011	2012	2013
Choroszcz	0	0	0
Czarna Białostocka	1	2	12
Dobrzyniewo Duże	0	0	5
Juchnowiec Kościelny	0	0	0
Łapy	0	3	3
Supraśl	0	0	0
Turośń Kościelna	0	0	0
Wasilków	3	0	0
Zabłudów	1	0	0
M. Białystok	1 647	1 549	1 613
Suma:	1 652	1 554	1 633

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Białystok 2014

Pomoc udzielana dorosłej ofierze przemocy winna być wieloetapowa, dostosowana do przebiegu terapii i oceny zagrożeń, a w niej:

- uruchomienie procedury „Niebieskie Karty”, powołanie zespołu interdyscyplinarnego/grupy roboczej,
- terapia, przywracającą decyzyjność ofierze,
- zaopiekowanie się ofiarą przemocy w toku postępowań prawnych.

WNIOSKI NA PODSTAWIE DANYCH ZASTANYCH:

1. Mieszkańcy BOF w latach 2009-2013 korzystali najczęściej z pomocy i wsparcia z powodu: **bezrobocia, ubóstwa, długotrwałej lub ciężkiej choroby oraz niepełnosprawności**. Przyczyny powodujące wykluczenie społeczne pogłębiają się, o czym świadczy systematycznie rosnąca liczba mieszkańców BOF, którzy korzystają z pomocy właśnie z tych powodów.
2. Liczba wykluczonych w 2013 roku stanowi 5% ogółu społeczności BOF, ale grupę liczbowa aż 32947 osób.

3. W grupie udzielanych świadczeń przez ośrodki pomocy społecznej spada liczba form niefinansowych, a działania ukierunkowane na aktywność podopiecznych są świadczone krótkoterminowo, co jest niezgodne z ich celowością.
4. Na jednego pracownika socjalnego przypadają 73 rodzin, co źle rokuje jakości pomocy i jej indywidualizacji.
5. Występuje niskie wykorzystanie narzędzia kontraktu socjalnego z tendencją spadkową, w grupie 21 936 osób korzystających ze wsparcia, (w tym 9 689 bezrobotnych) zawarto jedynie 842 kontrakty w dwóch gminach BOF.
6. Wzrasta liczba odbiorców i rozwijają się formy wsparcia zawodowego, w tym podmioty reintegracji społecznej. W latach 2011-2014 powstało na terenie BOF - 4 KIS, 5 CIS, 15 spółdzielni socjalnych.
7. Wzrasta liczba ośrodków wsparcia na rzecz dzieci i młodzieży, osób starszych i niepełnosprawnych, jednak w dalszym ciągu nie wszystkie potrzeby tych grup są zaspokajane.
8. Przedstawiana w raporcie liczba osób potrzebujących wsparcia jest szacunkowa, zaś dane przytaczane w grupach wykluczonych oparte są na liczbie osób i rodzin korzystających ze wsparcia ośrodków pomocy społecznej i powiatowego centrum pomocy rodzinie. W sytuacji braku danych dotyczących grup zagrożonych wykluczeniem społecznym w BOF, uzupełniono je danymi z realizacji projektów aktywnej integracji w priorytecie VII POKL, dotyczącymi województwa podlaskiego.
9. Funkcjonujące na terenie BOF usługi w obszarze aktywnej integracji są:
 - a) niewystarczające wobec osób starszych, ubogich, niepełnosprawnych, z zaburzeniami psychicznymi, rodzin z problemami opiekuńczo-wychowawczymi i z przemocą,
 - b) zróżnicowane - wykorzystywane są elementy zawodowe, społeczne i rodzinne,
 - c) nieefektywne dla grup osób ubogich, uzależnionych, bezrobotnych, bezdomnych,
10. Rozwoju wymaga poradnictwo specjalistyczne (psychologiczne, prawne, terapeutyczne) dla osób starszych i niepełnosprawnych; asystentura rodzinna – 30 asystentów na 1925 rodzin (najczęstszymi przyczynami umieszczenia dzieci w instytucjonalnej pieczy zastępczej był alkoholizm w rodzinie oraz niewydolność wychowawcza rodziców) oraz wsparcie indywidualne osób wykluczonych (takie jak: trener pracy, mentor, coach).
11. Brakuje kompleksowych rozwiązań dla rodzin zagrożonych bezdomnością, wynajmujących mieszkania komunalne lub na wolnym rynku.
12. W obszarze infrastruktury BOF należy rozwijać dostęp mieszkań socjalnych, chronionych, ośrodków dla osób starszych, młodzieży i rodzin doświadczających przemocy (OIK przyjmuje tylko Miasto Białystok).

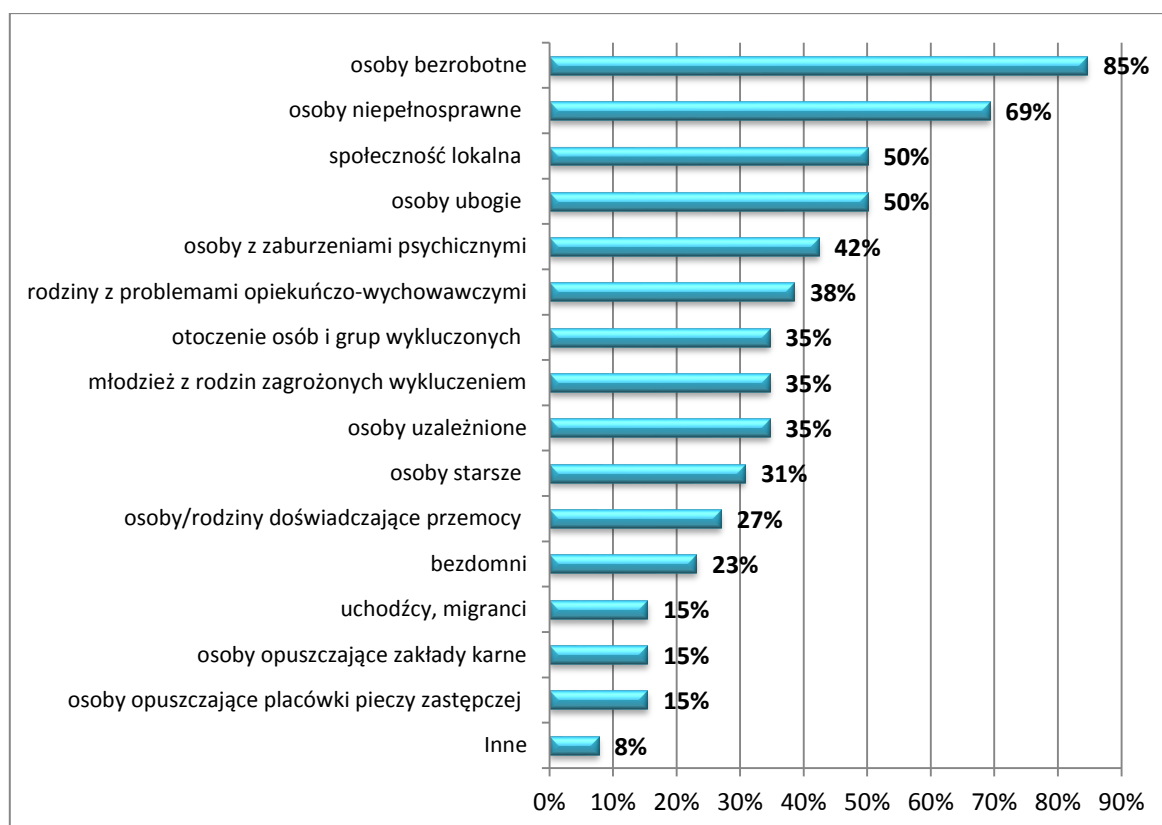
ROZDZIAŁ IV WYNIKI BADAŃ ANKIETOWYCH

Realizowane w latach 2008-2014 programy i projekty aktywnej integracji ukierunkowane były przede wszystkim na wzrost potencjału społeczno-zawodowego osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Dane liczbowe z przeprowadzonego badania ankietowego wśród 30 respondentów – przedstawicieli instytucji pomocy i integracji społecznej wskazują, iż na terenie Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego aż 85% ich projektów realizowanych w ramach aktywnej integracji dotyczyło grupy osób **bezrobotnych oraz niepełnosprawnych, w tym pozostających bez pracy**.

Połowa respondentów stwierdziła, że instytucja, którą reprezentują, swoje działania w zakresie aktywnej integracji kierowała do społeczności lokalnych lub osób ubogich. Ponad 40% instytucji biorących aktywny udział w badaniu wśród odbiorców swoich działań aktywizujących wymienia osoby z zaburzeniami psychicznymi.

Wykres 9 Grupy odbiorców, do których skierowane były działania aktywnej integracji

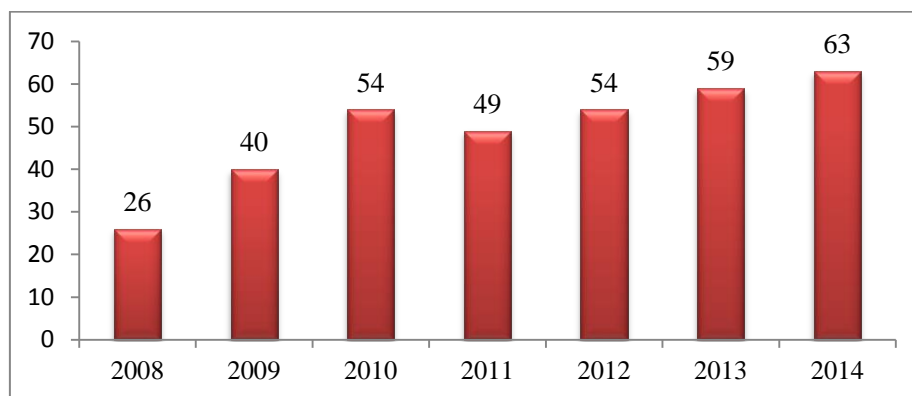

Źródło: opracowanie własne

Najmniej działań w obszarze aktywnej integracji było realizowanych w stosunku do osób opuszczających placówki pieczy zastępczej i zakłady karne, do migrantów i uchodźców, osób bezdomnych. Wydaje się to wprost proporcjonalne do liczby osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej i ich liczebności.

Sukcesywnie wzrastała też liczba programów aktywnej integracji i ich uczestników. W 2008 roku badane instytucje realizowały 26 programów, w roku 2010 zanotowano wzrost do 54, a w 2014 roku deklarowały wdrażanie aż 63 działań.

Wykres 10 Liczba programów aktywnej integracji na terenie BOF realizowana w latach 2008-2014

Źródło: opracowanie własne

Aby udzielić efektywnego wsparcia uczestnikom aktywnej integracji należy poznać ich indywidualne, rodzinne i społeczne potrzeby. Zaplanowanie włączenia społecznego powinno mieć na względzie, że są to grupy, które

- żyją w niekorzystnych warunkach ekonomicznych (ubóstwo materialne),
- zostają dotknięte niekorzystnymi procesami społecznymi, wynikającymi z masowych i dynamicznych zmian rozwojowych, np. kryzysów, gwałtownego upadku branż,
- nie zostały wyposażone w kapitał życiowy umożliwiający im: normalną pozycję społeczną, odpowiedni poziom kwalifikacji, wejście na rynek pracy lub założenie rodziny, co dodatkowo utrudnia dostosowywanie się do zmieniających się warunków społecznych i ekonomicznych,
- nie posiadają dostępu do odpowiednich instytucji pozwalających na wyposażenie w kapitał życiowy, jego rozwój i pomnażanie, co ma miejsce w wyniku niedostatecznego dostępu do tych instytucji,
- doświadczają przejawów dyskryminacji, zarówno wskutek niedorozwoju właściwego ustawodawstwa, jak i kulturowych uprzedzeń oraz stereotypów,
- posiadają cechy utrudniające im korzystanie z powszechnych zasobów społecznych ze względu na zaistnienie: niesprawności, uzależnienia, długotrwałej choroby,
- są przedmiotem niszczącego działania innych osób, np.: przemocy.

1. DIAGNOZA GRUP DOCELOWYCH BOF NAJBARDZIEJ POTRZEBUJĄCYCH WSPARCIA

Grupy docelowe programów aktywnej integracji powinny być dobierane ze względu na trzy kryteria:

1. zapotrzebowanie na wsparcie;
2. możliwość wsparcia;
3. potencjał pomocy grupom potrzebującym wsparcia.

Jeżeli chodzi o możliwości (przewidywaną skuteczność) wsparcia, należy dobierać takie grupy, którym pomoc realizowana w ramach programu w danym punkcie czasowym ma szanse powodzenia (choćby nie były to grupy wymagające pomocy w pierwszym rzędzie). Szczególna uwaga w programach aktywnej integracji powinna zostać poświęcona osobom niepełnosprawnym. Z analiz dotychczasowych raportów, ich wniosków i rekomendacji wynika, że nie należy wprowadzać sztywnych limitów wiekowych grup docelowych (np. do 25. roku życia), a bardziej elastyczne (ruchome) granice wiekowe lub kryterium jakościowego zapotrzebowania na wsparcie, a także kryterium posiadania potencjału pomocy osobom potrzebującym takiego wsparcia²⁹.

Głównym celem przedmiotowego badania było rozpoznanie grup z terenu Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego, które w latach 2015-2020 będą potrzebowały wsparcia w zakresie aktywnej integracji.

GRUPY

Na tym etapie badania pominięto analizę grupy bezrobotnych, ze względu na wprowadzoną zmianę w ustawie o promocji zatrudnienia i instytucji rynku pracy dotyczącą realizacji zadań aktywnej integracji przez urzędy pracy (ustawa z dnia 14 marca 2014 o zmianie ustawy o promocji zatrudnienia i insynuacjach rynku pracy). Zgodnie z jej zapisami powiatowy urząd pracy niezwłocznie po rejestracji ustala jeden z trzech profili pomocy, oznaczający właściwe ze względu na potrzeby bezrobotnego zakres form wsparcia.

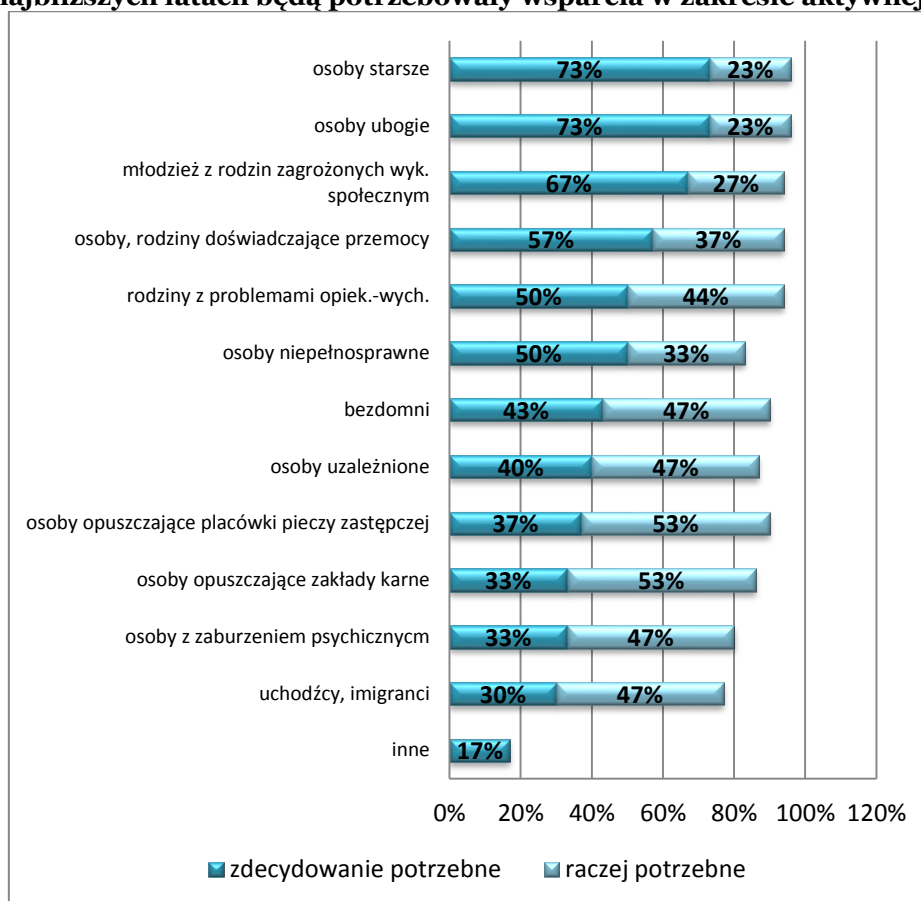
Do osób długotrwale bezrobotnych, korzystających z pomocy społecznej, którym należy pomóc również w trudnościach zdrowotnych, rodzinnych, środowiskowych czy prawnych (brak wykształcenia, bierność, alkohol itp.) urząd pracy we współpracy z ośrodkiem pomocy społecznej może inicjować działania Programu Aktywizacja i Integracja (art. 62a). Celem Programu jest rozwinięcie i wzmocnienie aktywności i samodzielności życiowej, społecznej osób i rodzin oraz przywracanie zdolności do uzyskania zatrudnienia lub innej formy aktywności zawodowej lub edukacyjnej. Wykorzystuje do tego szereg narzędzi aktywnej integracji jak: prace społecznie użyteczne, kontrakty

²⁹ Modelowy standard aktywnej integracji wraz z konkluzjami z pilotażu programów rewitalizacji społecznej, CRZL, Warszawa 2013

socjalne, zajęcia w KIS lub CIS, trenera pracy. Planowane działania reintegracji mają być zlecane organizacjom pozarządowym. Oznacza to kompleksowe, zindywidualizowane podejście realizowane na zasadach partnerstwa, co wydaje się być efektywnym założeniem włączania grup wykluczonych. Uznano więc, że należy skoncentrować się na pozostałych osobach i rodzinach wymagających usamodzielnienia i wsparcia aktywnej integracji.

Głównym celem przedmiotowego badania było rozpoznanie kategorii grup z terenu Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego, które w najbliższych latach będą potrzebowały wsparcia w zakresie aktywnej integracji. Wyniki badania przeprowadzonego wśród 30 instytucji pomocy i integracji społecznej na terenie BOF wskazują, że zdecydowanego wsparcia w obszarze aktywnej integracji należy udzielić: osobom starszym, osobom ubogim oraz młodzieży z rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym. Wśród grup, które „raczej będą potrzebowały wsparcia” najczęściej wymienia się: osoby opuszczające placówki pieczy zastępczej oraz osoby opuszczające zakłady karne. Szczegółowy rozkład odpowiedzi na temat potrzeb poszczególnych kategorii odbiorców prezentuje poniższy wykres.

Wykres 11 Kategorie osób i rodzin z terenu BOF, które w najbliższych latach będą potrzebowały wsparcia w zakresie aktywnej integracji

Źródło: opracowanie własne

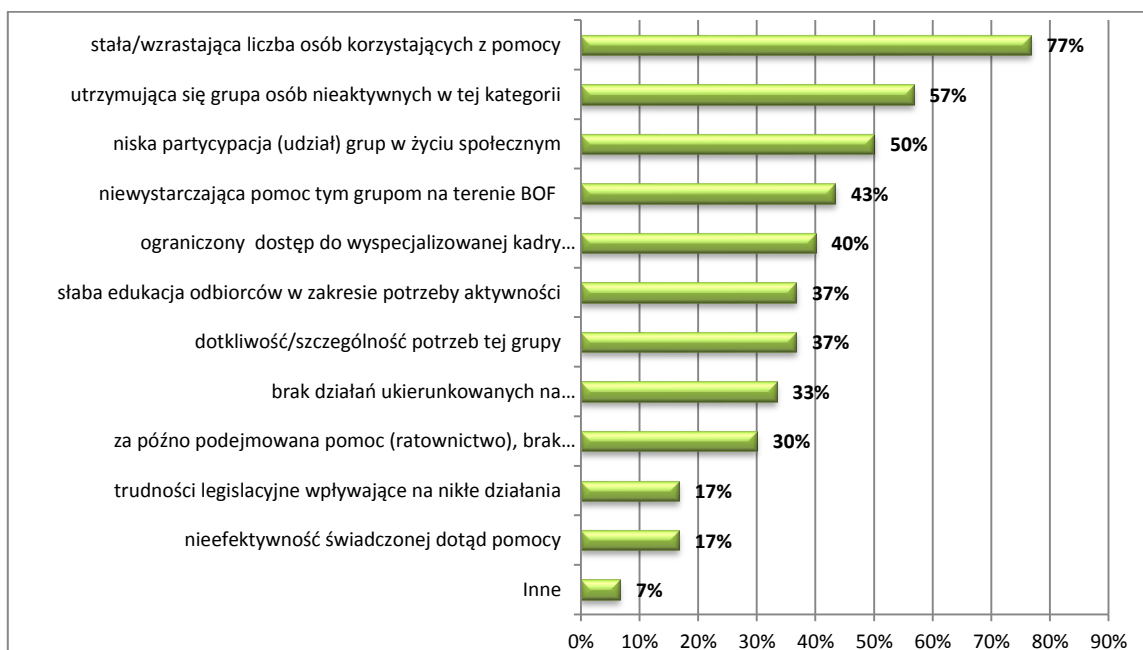
Analiza rozkładu odpowiedzi wskazuje, że grupami potrzebującymi wsparcia w najbliższych latach na terenie BOF (biorąc pod uwagę łącznie odpowiedzi „zdecydowanie potrzebują” i „raczej potrzebują”) według respondentów będą: **osoby starsze i ubogie (po 96%), młodzież z rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym, rodziny doświadczające przemocy oraz z problemami opiekuńczo-wychowawczymi (po 94%)**. Równie wysokie wskazania, ponad połowy przedstawicieli instytucji, pojawiły się wobec zdecydowanego wsparcia osób niepełnosprawnych, bezdomnych i opuszczających placówki pieczy zastępczej.

Respondenci wskazywali też inne grupy, oprócz wymienionych w kafeterii. Wśród najczęstszych odpowiedzi pojawiały się: osoby długotrwale bezrobotne, rodziny wielodzietne, mieszkańcy obszarów wiejskich, mniejszości etniczne.

Ważne dla celów badania było poznanie uzasadnienia wyboru decyzji przez badanych, skąd czerpią przekonanie o niezbędności wsparcia tych grup. Wyniki ankietowania ukazują, że badani kierują się wiedzą dotyczącą liczby osób korzystających z pomocy społecznej (77% ankietowanych instytucji wymieniło ten czynnik), postrzeganiem wysokiego poziomu braku aktywności zawodowej i społecznej w tych grupach - 57% ogółu próby badawczej. Połowa respondentów za istotny czynnik wskazuje również doświadczenia własne związane z niską partycypacją grup w życiu społecznym (50%). Osoby te nie są zainteresowane uczestnictwem i współdecydowaniem o sprawach i działaniach bezpośrednio ich dotyczących i wpływających na zmianę ich sytuacji życiowej.

Równie ważne i wskazywane przez 40 % ankietowanych jest obserwowana przez nich: niewystarczająca pomoc tym grupom oraz ograniczony dostęp do specjalistów i instytucji integracji społecznej na terenie Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego.

Wykres 12 Czynniki decydujące o potrzebie zdecydowanego wsparcia wskazanych kategorii odbiorców

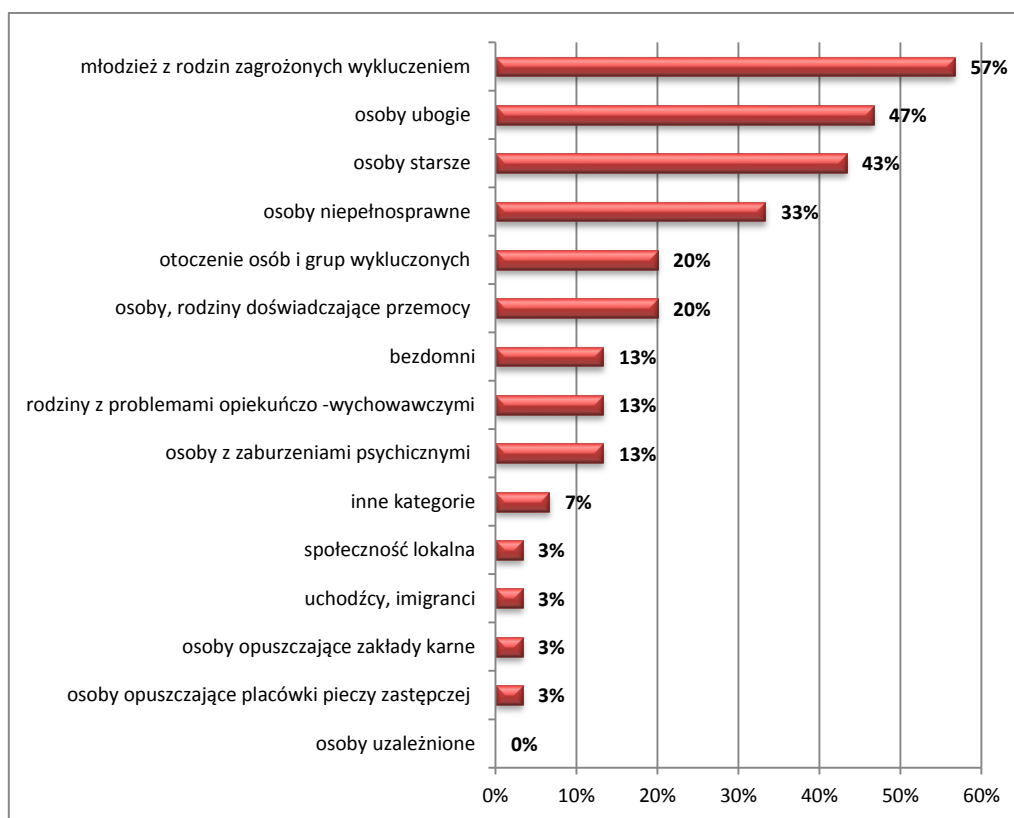
Źródło: opracowanie własne

Kolejnym zagadnieniem poruszonym w badaniu była kwestia grup odbiorców, wobec których Stowarzyszenie BOF miałooby w latach 2015-2020 projektować oddziaływania aktywnej integracji.

Respondenci mieli możliwość wyboru od jednej do trzech kategorii odbiorców spośród 13, w stosunku do których takie działania należy podjąć. Dane liczbowe wskazują, iż 17 z 30 instytucji jako priorytetową grupę do objęcia pomocą wymienia **młodzież zagrożoną wykluczeniem społecznym**. W dalszej kolejności wymieniane są **osoby ubogie** oraz **starsze**. Co trzecia instytucja biorąca udział w badaniu przyznaje, iż działania aktywnej integracji prowadzone w latach 2015-2020 powinny swoim zasięgiem obejmować **osoby niepełnosprawne**. Analiza wykazuje, iż co piąta badana jednostka zgłasza potrzebę wsparcia **otoczenia osób i grup społecznych** oraz **osób i rodzin doświadczających przemocy**.

Taki wybór grup odbiorców świadczy o wysokim progu świadomości celów aktywnej integracji wśród przedstawicieli instytucji, oraz traktowania działań profilaktycznych i włączenia społecznego jako tych które nie dopuszczają do eskalacji problemów społecznych.

Wykres 13 Kategorie odbiorców, w stosunku do których Stowarzyszenie BOF powinno planować w latach 2015-2020 działania projektowe aktywnej integracji

*Respondenci mieli za zadanie wskazanie od jednej do trzech kategorii odbiorców
Źródło: opracowanie własne

Bariery utrudniające integrację społeczną osób zagrożonych wykluczeniem społecznym podzielić można na obiektywne, zewnętrzne - wynikające z sytuacji społeczno-ekonomicznej oraz subiektywne, wewnętrzne - wynikające z charakterystyki osób, rodzin i grup zagrożonych marginalizacją.

Do **barier zewnętrznych** zaliczyć można: wysoki poziom bezrobocia długookresowego, małą liczebność instytucji pomocy społecznej i niewystarczającą liczbę zatrudnionych w nich pracowników. **Bariery wewnętrzne**, to takie które utrudniają lub uniemożliwiają osobom zagrożonym wykluczeniem integrację społeczną poprzez: niski poziom motywacji uczestników projektów do wprowadzania zmian w swoim życiu, negatywny wpływ ich środowiska i powielanie przez nich rodzinnych wzorców, postawy wyuczonej bezradności itp.

W pytaniu: *Jakie są główne przyczyny braku aktywności przyszłych odbiorców aktywnej integracji na terenie BOF?* respondenci mieli za zadanie wskazanie maksymalnie 3 barier spośród 7 zaproponowanych:

1. Bariery wewnętrzne (np.: syndrom wyuczonej bezradności, postawa bierna itp.);
2. Bariery wiedzy – analfabetyzm funkcjonalny (np.: nieumiejętność wysławiania się, obsługi urządzeń, planowania, niskie kwalifikacje itp.);
3. Bariery motywacyjne i emocjonalne (np.: brak wytrwałości, określania celów długoterminowych, szybkie wypalanie się, brak zainteresowania zmianą, negatywne doświadczenia, nieefektywne udział w projektach);
4. Bariery środowiskowe (np. transportowe - brak dojazdu, sytuacja rodzinna, negatywny wpływ społeczności, ograniczone środki finansowe, mieszkaniowe itp.);
5. Bariery zdrowotne (np. ograniczone poruszanie się, wiek, możliwości intelektualne, komunikacja interpersonalna);
6. Bariery instytucjonalne (np.: brak miejsc pomocy w najbliższym otoczeniu, brak specjalistów, biurokracja i nadmiernie rozbudowana dokumentacja udziału we wsparciu);
7. Bariery systemowe (np. uzależnienie od pomocy społecznej).

W analizie danych dotyczących barier utrudniających integrację społeczną skoncentrowano się na diagnozie trzech wybranych kategorii odbiorców. Poniżej opisywane są szczegółowo przyczyny wykluczenia młodzieży, osób ubogich oraz starszych.

a) MŁODZIEŻ Z RODZIN ZAGROŻONYCH WYKLUCZENIEM

Tabela 29 Przyczyny braku aktywności wśród młodzieży zagrożonej wykluczeniem

Bariery motywacyjne i emocjonalne	32%
Bariery wewnętrzne	30%
Bariery środowiskowe	12%
Bariery wiedzy – analfabetyzm funkcjonalny	11%
Bariery systemowe	11%
Bariery zdrowotne	2%
Bariery instytucjonalne	2%

Źródło: opracowanie własne

Analiza odpowiedzi respondentów wskazuje, że głównym czynnikiem bierności wśród **młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym** są bariery motywacyjne i emocjonalne. Co trzeci ankietowany wskazał taką odpowiedź. Tę kategorię osób charakteryzuje też szybkie wypalanie się oraz brak zainteresowania zmianą. Osoby młode często łatwo poddają się po tym, jak doświadczają negatywnych praktyk. Grupę przejawia również bariery wewnętrzne, często młodzież przyjmuje bierną postawę. W rodzinach wykluczonych brak jest wzorców i postaw do zmiany. W wielu sytuacjach dzieci i młodzież pochodząca z rodzin dysfunkcyjnych (z problemami opiekuńczo-wychowawczymi, uzależnieniem, czy zaburzeniami psychicznymi rodziców) pozostawiona jest sama sobie. Z uwagi na to profesjonalna pomoc powinna być wczesna i mieć charakter profilaktyczny, aktywizujący jednostkę lub rodzinę do poszukiwania samodzielnych rozwiązań, ale też otaczająca indywidualną opieką (mentor, asystent, tutor itp.). Z analizy danych zastanych poprzedniego rozdziału wynika, że dzieci i młodzież najczęściej trafiająca do form pieczy zastępczej pochodzi z rodzin niewydolnych wychowawczo, są to sieroty społeczne a nie biologiczne.

b) OSOBY UBOGIE

Z danych pozyskanych w drodze przeprowadzonego badania wynika, że główną barierą demotywującą do aktywności w zakresie aktywnej integracji w tej grupie są czynniki wewnętrzne - 29% respondentów najczęściej wymieniało tę barierę.

Tabela 30 Przyczyny braku aktywności wśród osób ubogich

Bariery wewnętrzne	29%
Bariery motywacyjne i emocjonalne	18%
Bariery środowiskowe	18%
Bariery instytucjonalne	16%
Bariery systemowe	11%
Bariery zdrowotne	5%
Bariery wiedzy – analfabetyzm funkcjonalny	3%

Źródło: opracowanie własne

Osoby ubogie bardzo często koncentrują swoją aktywnością na pozyskiwaniu środków bieżących i zaspokajaniu potrzeb podstawowych. W ten sposób „uzależniają się” od systemu instytucjonalnej pomocy społecznej. Staranie się o uzyskanie różnorodnych świadczeń społecznych, a także ulg i zwolnień finansowych, korzystanie z pomocy rzeczowej staje się dla tych osób celem samym w sobie. Dostrzegana jest w tej grupie nieumiejętność definiowania i planowania dalekiej, kilkuletniej przyszłości własnej i rodziny.

Kolejne czynniki, które zdaniem przedstawicieli instytucji decydują o niskim poziomie zaangażowania w zmianę swojej przyszłości to bariery motywacyjne i emocjonalne (18% wskazań) oraz środowiskowe (18% wskazań). Osoby żyjące w enklawie biedy charakteryzuje wielowymiarowa deprivacja potrzeb, chroniczne niezaspokajanie rozwoju własnego (zainteresowań, edukacji, kultury, zdrowia psychicznego itp.) co jednoznacznie przekłada się na brak impulsów do jakiegokolwiek działania. Brak emocjonalnych oraz motywacyjnych pobudek w tej grupie osób powoduje, że przyjmują one „bierną postawę”.

c) OSOBY STARSZE

W tej grupie zostały wskazane przez respondentów równolegle dwie główne przyczyny ich wykluczenia - bariery środowiskowe i zdrowotne – 21 % wskazań. Aktywność w tej grupie osób uzależniona jest od stanu zdrowia, oferty usług i instytucji w środowisku, w którym osoba przebywa, co potwierdzają wyniki przeprowadzonego badania. Osoby starsze niejednokrotnie ograniczone są też barierami transportowymi, finansowymi, miejscem zamieszkania (odległością).

Tabela 31 Przyczyny braku aktywności wśród osób starszych

Bariery środowiskowe	21%
Bariery zdrowotne	21%
Bariery wewnętrzne	19%
Bariery instytucjonalne	15%
Bariery motywacyjne i emocjonalne	12%
Bariery systemowe	6%
Bariery wiedzy – analfabetyzm funkcjonalny	6%

Źródło: opracowanie własne

d) POZOSTAŁE GRUPY

W przypadku osób niepełnosprawnych decydujący wpływ na poziom ich zaangażowania mają w szczególności czynniki wewnętrzne i środowiskowe.

Tabela 32 Przyczyny braku aktywności wśród pozostałych grup społecznych

	osoby niepełnosprawne	osoby, rodziny doświadczające przemocy	otoczenie osób i grup wykluczonych	osoby z zaburzeniami psychicznymi	rodziny z problemami opiekuńczo-wychowawczymi	bezdomni
Bariery wewnętrzne	32%	29%	29%	27%	10%	20%
Bariery wiedzy	8%	6%	18%	9%	10%	0%
Bariery motywacyjne i emocjonalne	12%	29%	29%	27%	40%	20%
Bariery środowiskowe	24%	24%	6%	27%	10%	20%
Bariery zdrowotne	12%	0%	6%	0%	20%	0%
Bariery instytucjonalne	12%	6%	6%	10%	10%	10%
Bariery systemowe	0%	6%	6%	0%	0%	30%

Źródło: opracowanie własne

W grupie osób i rodzin doświadczających przemocy najczęściej występujące bariery to ograniczenia wewnętrzne oraz motywacyjno- emocjonalne. 27% wskazań w przypadku osób zaburzeniami psychicznymi dotyczy 3 grup czynników: wewnętrznych, motywacyjno-emocjonalnych oraz środowiskowych. Analiza odpowiedzi respondentów wskazuje, że rodziny z problemami opiekuńczo-wychowawczymi najczęściej nie są aktywne z powodów motywacyjnych i emocjonalnych. Osoby bezdomne dezaktywowane są w szczególności poprzez ograniczenia systemowe.

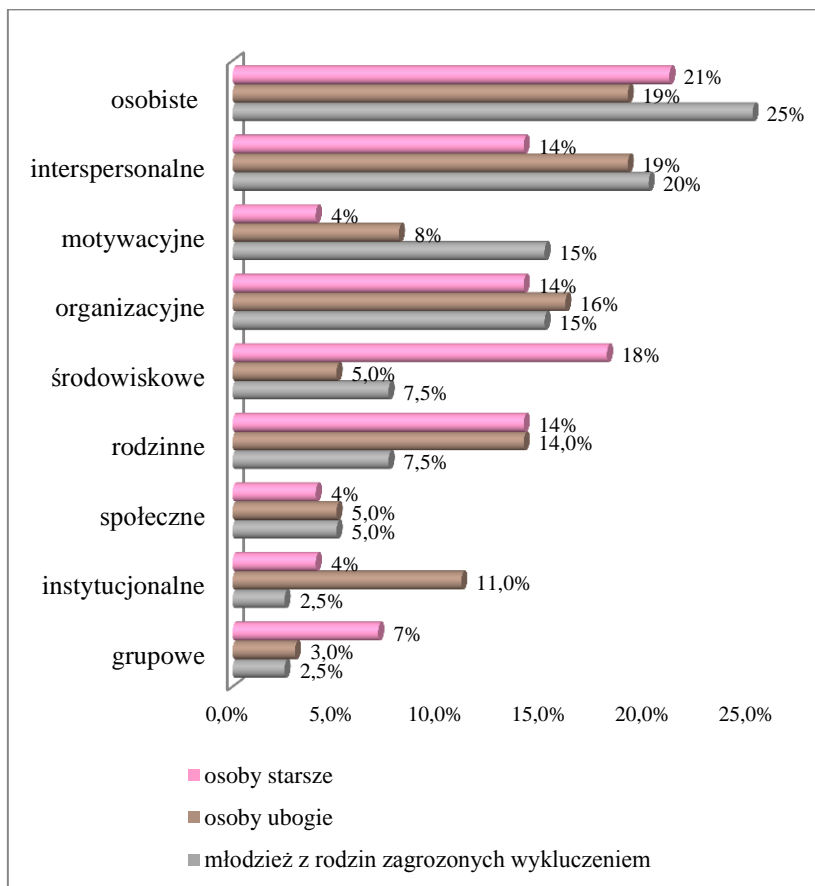
Wiele osób dotkniętych problemem wykluczenia społecznego doświadcza tzw. syndromu wyuczonej bezradności. Podstawowym przekonaniem organizującym ich życie staje się przeświadczenie, że podejmowanie jakiegokolwiek wysiłku w celu poprawy swojej sytuacji osobistej i społecznej jest działaniem pozbawionym sensu. Skutkami zjawiska wyuczonej bezradności są najczęściej deficyty motywacyjne i emocjonalne, które wywołują przekonanie, iż nie ma takich sytuacji, w których możliwy jest wpływ na bieg wydarzeń, co w efekcie przekłada się bierną postawą, czyli brak chęci do zmiany własnej sytuacji.

MOCNE STRONY

Zrealizowane badanie umożliwiło zdiagnozowanie zasobów/mocnych stron jakimi dysponują grupy, według współpracujących z nimi przedstawicieli instytucji pomocy i integracji społecznej.

Wszystkie (wskazane przez respondentów) grupy najpilniej potrzebujące wsparcia w Białostockim Obszarze Funkcjonalnym w zakresie aktywnej integracji tj. młodzież z rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym, osoby ubogie oraz starsze określane są, przez beneficjentów badania, jako posiadające umiejętność radzenia sobie w trudnych sytuacjach życiowych. Na poniższym wykresie przedstawiono szczegółowy udział procentowy odpowiedzi respondentów na temat zasobów jakimi dysponują poszczególne grupy odbiorców.

Wykres 14 Mocne strony młodzieży z rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym, osób ubogich i starszych

Źródło: opracowanie własne

Grupę **młodzieży** oraz **osób ubogich** charakteryzuje też komunikatywność, asertywność, umiejętność samodzielnego podejmowania decyzji. W przypadku **osób starszych** najczęściej wymienianą mocą stroną jest silne poczucie przynależności do wspólnoty sąsiedzkiej oraz umiejętność utrzymywania dobrych stosunków z otoczeniem.

Z badania wynika, że **osoby niepełnosprawne** zamieszkujące na terenie Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego charakteryzują się chęcią dokonania pozytywnych zmian w swoim życiu. Osoby te są chętne do podejmowania wszelkich aktywności, jak również łatwo przystosowują się do nowych sytuacji i warunków społecznych. Inną zaletą tej grupy jest poczucie identyfikacji z problemem grupy.

Istotą planowanych do wdrażania programów aktywnej integracji na terenie Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego powinny być więc działania uwzględniające grupy priorytetowo wskazane przez respondentów badania. Zasadne wydaje się jednak pogłębienie diagnozy potrzeb włączenia, zidentyfikowanych barier i mocnych stron poprzez jakościowe badanie z partycypacją osób reprezentujących grupy wykluczone oraz specjalizujące się w pomocy tym grupom instytucje.

2. KLUCZOWE OBSZARY WSPARCIA POPRZEZ AKTYWNAŁ INTEGRACJĘ SPOŁECZNĄ NA TERENIE BOF

Z poprzedniego podrozdziału wynika, że wsparcie aktywnej integracji powinno być prowadzone, w odpowiedzi na bariery grup wykluczonych, równolegle w kilku obszarach życia społecznego:

- podnoszenia poziomu motywacji i świadomości,
- kształtowania ich kompetencji osobistych i społecznych,
- ponadto nie należy zapominać o bezpośredniej pomocy środowiskowej w rozwiązywaniu bieżących sytuacji kryzysowych, dostępności do usług i instytucji.

FORMY WSPARCIA

Potrzeby w zakresie aktywnej integracji społecznej do celów badania zostały podzielone na cztery grupy:

1. społeczne, a wśród nich:

- a) uczestnictwo w ośrodkach dziennego wsparcia, świetlicach i klubach,
- b) usługi indywidualnego wsparcia – asystent rodziny, osoby niepełnosprawnej, trener, coach,
- c) animacja lokalna, organizacja wolontariatu,
- d) grupy samopomocowe, wsparcia,
- e) treningi kompetencji i umiejętności społecznych,
- f) warsztaty interpersonalne, warsztaty rozwoju osobistego,
- g) poradnictwo specjalistyczne – indywidualne bądź grupowe (psycholog, mediator, prawnik, terapeuta itp.) interwencja kryzysowa.

2. edukacyjno-zawodowe:

- a) doradztwo zawodowe - trener pracy, doradca, indywidualne plany,
- b) poradnictwo psychologiczne,
- c) zajęcia w centrum integracji społecznej ,
- d) zajęcia w klubie integracji społecznej,
- e) aktywizacja w spółdzielni socjalnej lub w warsztatach terapii zajęciowej,
- f) prace społecznie użyteczne,
- g) treningi, szkolenia, staże kompetencyjne,
- h) zajęcia w ramach podnoszenia kluczowych kompetencji i umiejętności zawodowych,
- i) zajęcia wyrównujące braki edukacyjne.

3. zdrowotne

- a) badania profilaktyczne lub specjalistyczne,

- b) terapia psychologiczna, rodzinna lub psychospołeczna, psychoterapia,
- c) programy korekcyjno-edukacyjne,
- d) programy terapeutyczne dla osób uzależnionych od narkotyków i innych środków odurzających,
- e) zajęcia integracyjne z otoczeniem osób z zaburzeniami psychicznymi oraz ze społecznością lokalną,
- f) wsparcie w osób niepełnosprawnych i ich opiekunów w sytuacjach kryzysowych – hostel,
- g) trening funkcji poznawczych,
- h) warsztaty symulacji pracy,
- i) turnusy rehabilitacyjne, zajęcia rehabilitacyjne.

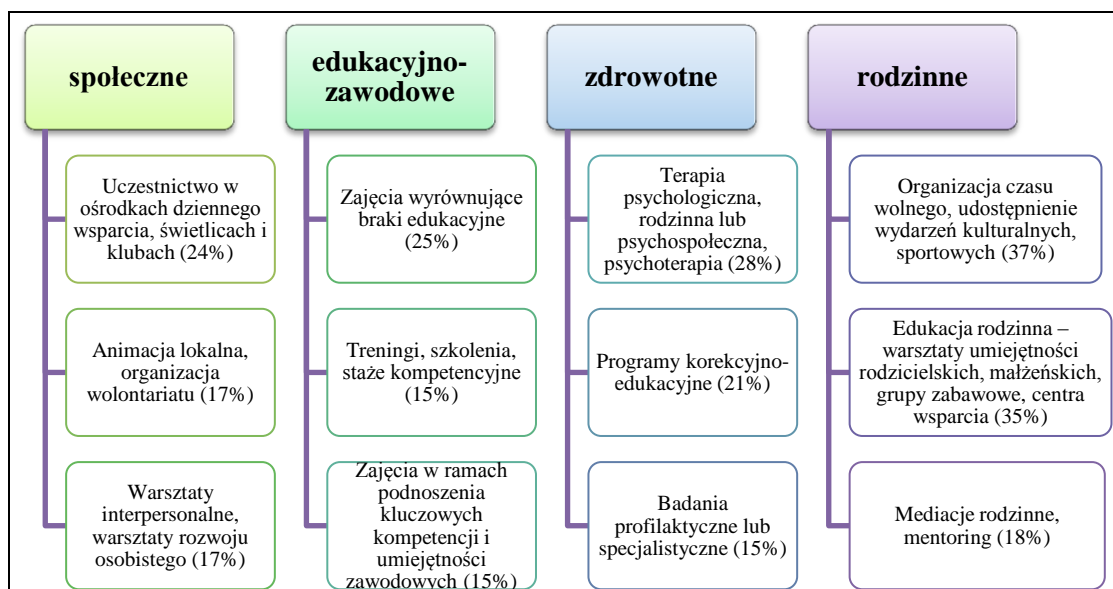
4. rodzinne

- a) mediacje rodzinne, mentoring,
- b) opieka nad osobami zależnymi,
- c) edukacja rodzinna – warsztaty umiejętności rodzicielskich, małżeńskich, grupy zabawowe,
- d) organizacja czasu wolnego, udostępnienie wydarzeń kulturalnych, sportowych,

Uczestnicy badania mogli również wskazać własne propozycje w każdej formie. Aby działania przyniosły oczekiwane efekty, należy określić najbardziej adekwatne (trafne) formy wsparcia oraz narzędzia i instrumenty, za pomocą których będą one wdrażane.

Podczas badania, przedstawiciele 30 instytucji pomocy i integracji społecznej zapytano o ich opinie i doświadczenia, dotyczące najskuteczniejszych form wsparcia. Poniżej prezentowane są ich odpowiedzi.

Rysunek 1 Skuteczne formy wsparcia młodzieży z rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym według respondentów badania:

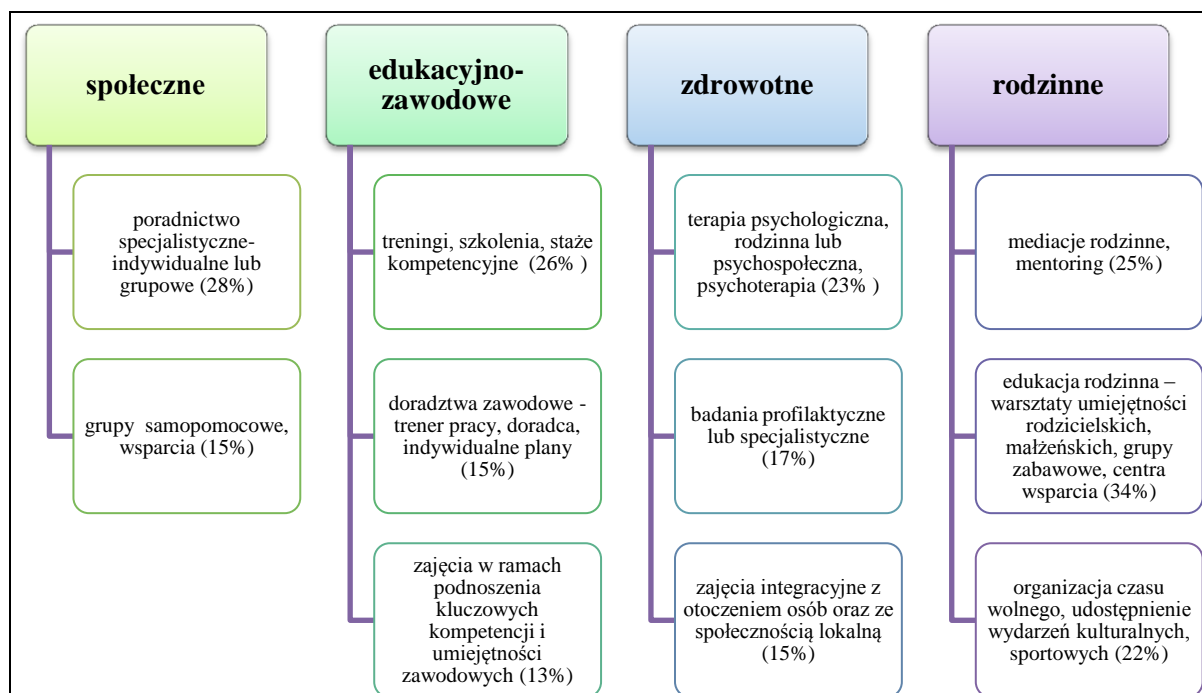

Źródło: opracowanie własne

W zakresie skuteczności form pomocy młodzieży z rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym widoczna jest duża zbieżność opinii przedstawicieli instytucji objętych badaniem. W obszarze wsparcia społecznego najbardziej skutecznymi formami wsparcia w ramach aktywnej integracji okazują się być zajęcia w ramach działalności ośrodków dziennego wsparcia, świetlic i klubów - 24%. Wysoką liczbę wskazań zanotowano także przy animacji lokalnej i organizacji wolontariatu. Skutecznym instrumentem aktywnej integracji okazują się być wszelkiego rodzaju warsztaty interpersonalne, warsztaty rozwoju osobistego, jak również kursy i szkolenia zawodowe.

Respondenci wśród najbardziej skutecznych inicjatyw edukacyjno-zawodowych wymieniali: zajęcia wyrównujące braki edukacyjne – 25%, treningi umiejętności – 15%. Z przeprowadzonego badania wynika, że w najbliższych latach należy zwrócić szczególną uwagę na realizację terapii, programów korekcyjno-edukacyjnych oraz badań profilaktycznych. Respondenci zgłaszają również potrzebę działań polegających na organizacji czasu wolnego dla młodzieży z rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym – 37% (najwyższe wskazanie dla tej grupy). Za skuteczną formę wsparcia młodzieży uznano ponadto edukację rodzinną oraz mediacje rodzinne.

Rysunek 2 Najbardziej skuteczne formy wsparcia osób ubogich

Źródło: opracowanie własne

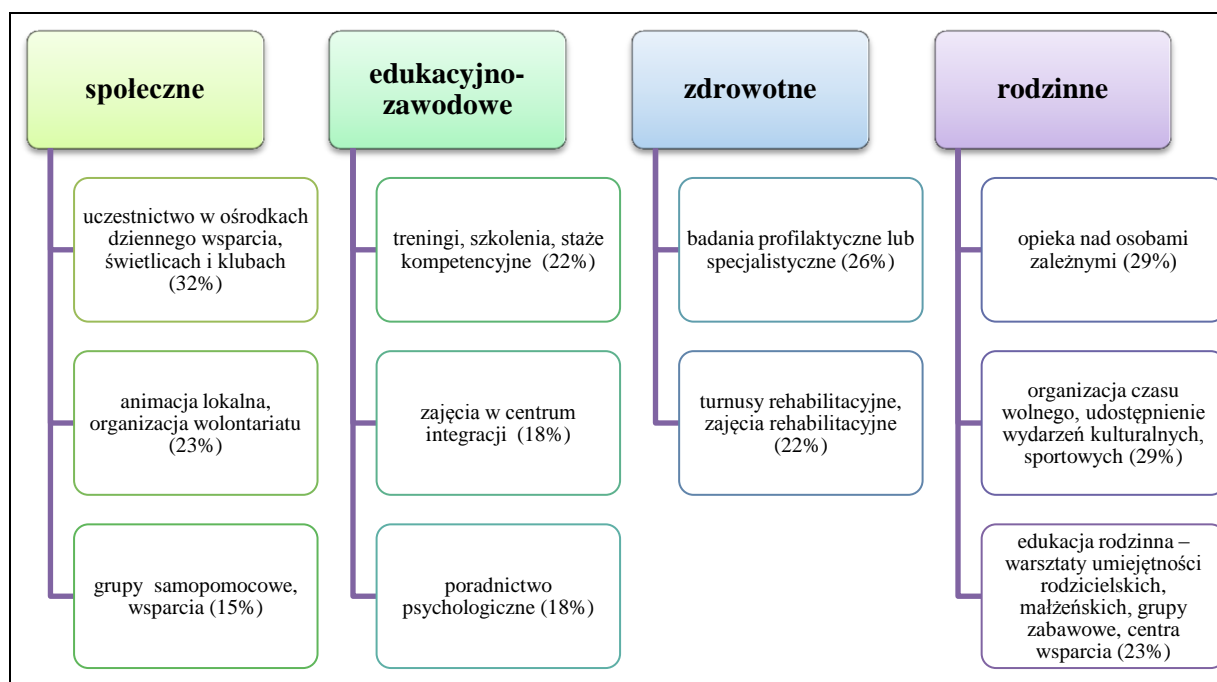
Kolejną grupę wobec, której należy podejmować w najbliższych latach działania z obszaru aktywnej integracji stanowią **osoby ubogie**. W zakresie wsparcia społecznego najbardziej skuteczne formy działań skierowane do tej grupy to: poradnictwo specjalistyczne –indywidualne bądź grupowe (tj. psycholog, mediator, prawnik, terapeuta) i interwencja kryzysowa – (28% wskazań) oraz organizacja grup samopomocowych (15% wskazań).

Analiza uzyskanych danych wskazuje na fakt, iż w najbliższych latach w obszarze edukacyjno-zawodowym dla osób ubogich najbardziej skuteczna pomoc powinna dotyczyć wszelkiego rodzaju treningów, szkoleń, staży kompetencyjnych- 26% odpowiedzi. Ważną kwestią jest również doradztwa zawodowego oraz zajęcia w ramach podnoszenia kluczowych kompetencji i umiejętności zawodowych- 23% wskazań.

Z opinii respondentów badania wynika, że w obszarze zdrowia najskuteczniejsze działania dla ubogich powinny dotyczyć wszelkiego rodzaju terapii. Równie istotne jest prowadzenie badań profilaktycznych lub specjalistycznych oraz organizacja zajęć integracyjnych z otoczeniem osób oraz ze społecznością lokalną.

Znaczącą rolę w realizacji polityki aktywnej integracji pełnią działania polegające na wsparciu rodzinnym. Wyniki przeprowadzonego badania informują, że najbardziej skuteczne formy takich działań to: mediacje rodzinne, edukacja rodzinna oraz organizacja czasu wolnego - to najwyższe wskazanie. Udzieliło jej aż 34% respondentów.

Rysunek 3 Najbardziej skuteczne formy wsparcia osób starszych

Źródło: opracowanie własne

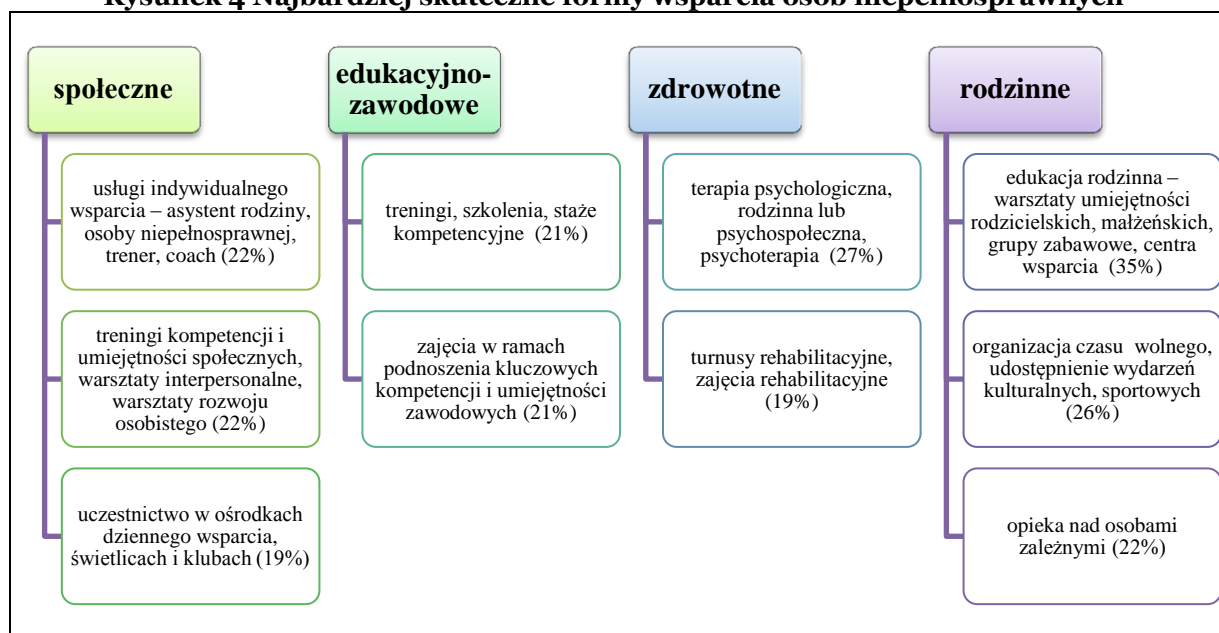
W przypadku działań społecznych aktywnej integracji, skierowanych do osób starszych najbardziej skuteczne (32%) okazują się być działania realizowane w ramach ośrodków wsparcia, świetlic i klubów. Nieco mniej wskazań (23%) zanotowano przy animacji lokalnej i organizacji wolontariatu. Wysoką skuteczność przypisano także grupom samopomocowym (15%).

W zakresie aktywności edukacyjno-zawodowej szczególne znaczenie przypisano różnym formom zajęć mającym na celu podnoszenie kompetencji edukacyjnych oraz poradnictwu psychologicznemu.

Wśród działań dotyczących zdrowia najbardziej pożądanymi respondenci wskazywali badania profilaktyczne – 26% odpowiedzi oraz organizację turnusów rehabilitacyjnych – 22%.

W grupie osób starszych priorytetowe cele do realizacji na najbliższe lata dotyczą opieki nad osobami zależnymi, organizacji czasu wolnego oraz edukacji rodzinnej.

Rysunek 4 Najbardziej skuteczne formy wsparcia osób niepełnosprawnych

Źródło: opracowanie własne

W grupie niepełnosprawnych za najbardziej skuteczne wskazano wśród form społecznych wsparcie indywidualne asystenta, trenera czy coacha – 22% wskazań, treningi kompetencji i udział w ośrodkach wsparcia dziennego, klubach.

Obszar edukacyjno-zawodowy powinien według przedstawicieli instytucji pomocowych koncentrować się na treningach, szkoleniach i innych zajęciach podnoszących kluczowe kompetencje - 21 % rekomendacji.

Powtarza się również w opinii (jak w rozdziale dotyczącym danych zastanych) konieczność wsparcia psychologicznego – 27%, terapii i udziału w zajęciach rehabilitacyjnych - 19% typów odpowiedzi.

Ważna jest edukacja rodzinna – warsztaty umiejętności rodzicielskich, małżeńskich, grupy zabawowe, centra wsparcia (35% wskazań) oraz organizacja czasu wolnego, udostępnienie wydarzeń kulturalnych, sportowych osobom niepełnosprawnym (26%).

POTRZEBY INSTYTUCJONALNEGO WSPARCIA

Obok celów dotyczących aktywnej integracji obszaru, tj. dotyczących rozwiązywania problemów społecznych, opartych na diagnozie lokalnej oraz celów skierowanych do grup docelowych tj. włączenia społecznego, do pełnego rozpoznania kluczowych obszarów aktywnej integracji należy też formułować cele dotyczące kształtowania infrastruktury i sieci współpracy na rzecz rozwiązań pomocowych.

Jedno z pytań w kwestionariuszu ankiety, która została skierowana do przedstawicieli instytucji pomocy i integracji społecznej dotyczyło opinii na temat rozwoju i tworzenia nowych instytucji w Białostockim Obszarze Funkcjonalnym.

Tabela 33 Instytucje niezbędne do utworzenia na terenie BOF w latach 2015-2020

Centrum integracji społecznej	37%
Grupa samopomocy / wsparcia, klub samopomocy	33%
Hostel dla rodzin zagrożonych bezdomnością	33%
Placówka wsparcia dziennego	33%
Środowiskowy dom samopomocy	33%
Jednostka specjalistycznego poradnictwa/ poradnie	30%
Centrum aktywności lokalnej (CAL)	23%
Spółdzielnia socjalna	20%
Warsztat terapii zajęciowej	20%
Klub integracji społecznej	17%

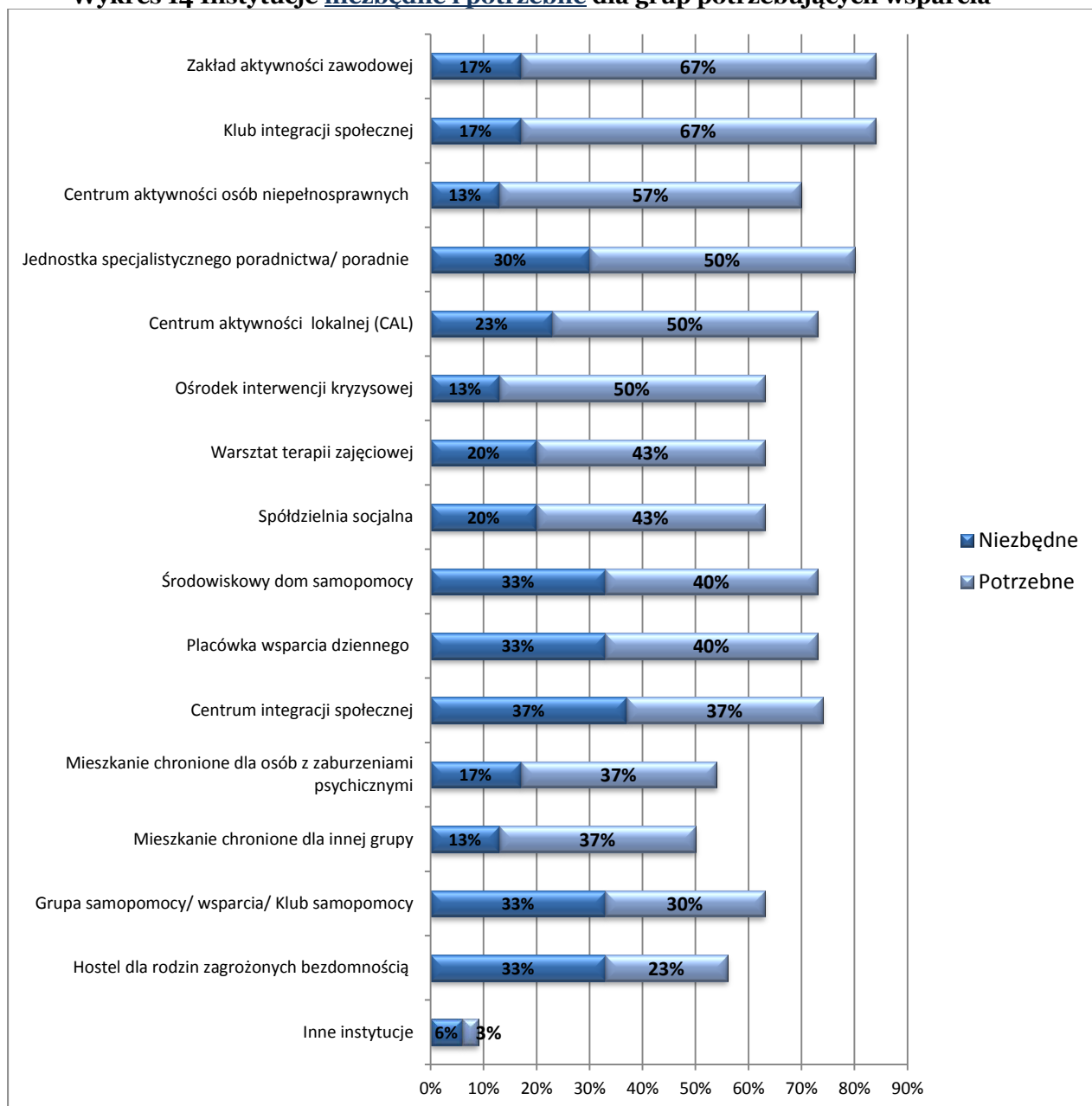
Źródło: opracowanie własne

Respondenci badania jako niezbędne do realizacji na terenie BOF w najbliższym czasie wskazali w pierwszej kolejności Centrum Integracji Społecznej (37%).

Co 3 ankietowany wymieniał potrzebę: utworzenia grup samopomocy i wsparcia, hostelu dla rodzin zagrożonych bezdomnością, placówki wsparcia dziennego i środowiskowego domu samopomocy.

Jednostkę Specjalistycznego Poradnictwa wskazało 10 spośród 30 badanych instytucji, a prawie co 4 z nich widzi potrzebę utworzenia Centrum Aktywności Lokalnej.

Wykres 14 Instytucje niezbędne i potrzebne dla grup potrzebujących wsparcia

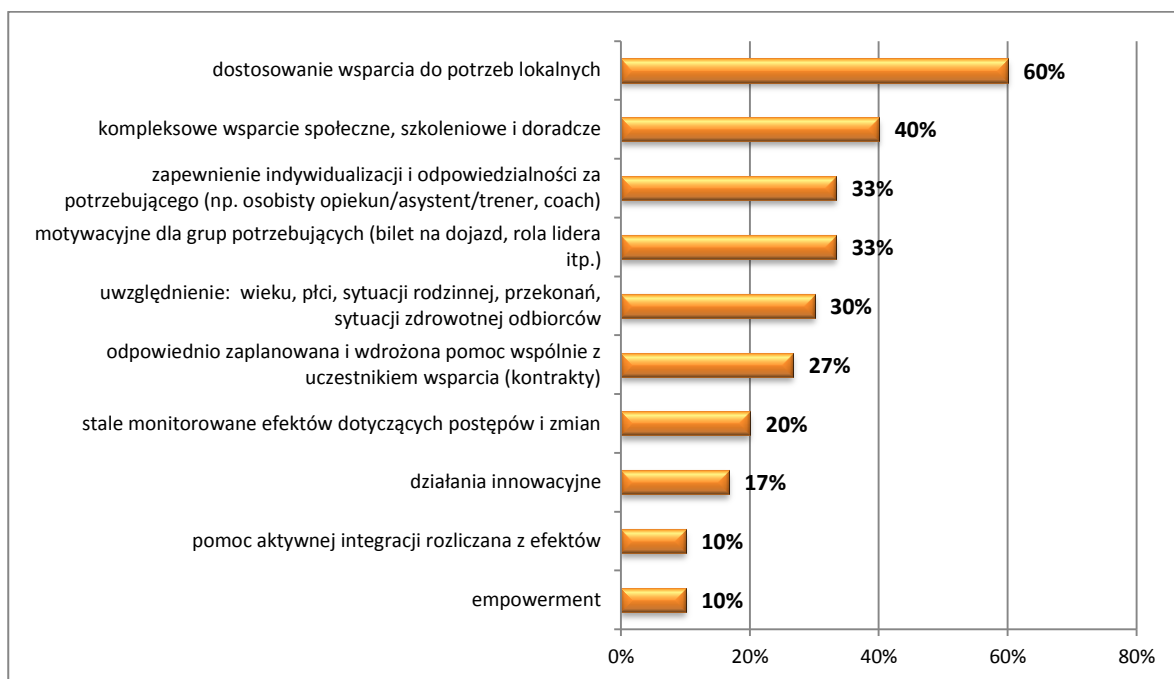

Źródło: opracowanie własne

W przypadku analizy łącznej odpowiedzi „niezbędne” i „potrzebne” najczęściej wskazywano na potrzebę utworzenia Klubu Integracji Społecznej i Zakładu Aktywności Zawodowej (po 84%). W dalszej kolejności potrzeba ta dotyczy Jednostki Specjalistycznego Poradnictwa (80%). Przedstawiciele instytucji biorących udział w badaniu widzą konieczność powołania również Centrum Integracji Społecznej (74%), placówki wsparcia dziennego i środowiskowego domu pomocy (po 73%) oraz Centrum aktywności osób niepełnosprawnych (70%). Jako najmniejszą potrzebę utworzenia respondenci badania uznali mieszkania chronione, również te dla osób z zaburzeniami psychicznymi.

Elementem zwiększającym skuteczność wsparcia jest według przedstawicieli instytucji pomocy i integracji społecznej działających na obszarze Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego dostosowanie wsparcia do potrzeb lokalnych. Uznało tak 60% badanych. Perspektywa lokalna znacznie ułatwia wykorzystanie potencjału usług, organizacji i dobrych praktyk, uwzględniając znane bariery i mocne strony.

Wykres 15 Czynniki, które w opinii respondentów zwiększyłyby skuteczność wsparcia grup potrzebujących w ramach BOF

Źródło: opracowanie własne

Uwarunkowaniem skuteczności działań jest kompleksowość wsparcia społecznego - 40% odpowiedzi, a wśród nich działalność szkoleniowo-doradcza.

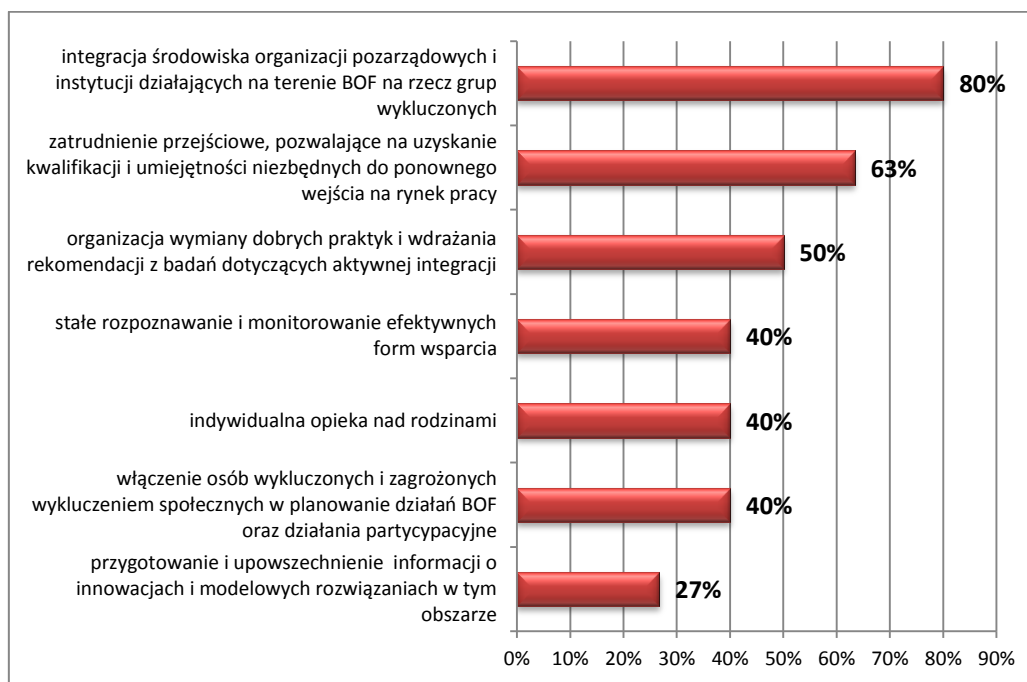
Równie istotne według 33% respondentów jest zapewnienie indywidualnego podejścia do klienta, ale także wsparcie beneficjenta pomocy w postaci asystenta rodziny czy osobistego opiekuna. Zadaniem opiekuna jest motywowanie beneficjenta do systematycznego udziału w oferowanym wsparciu (np. terapii, szkoleniu czy poradnictwie). Usługi asystenckie stanowią element aktywizacji, pozwalają prowadzić niezależny tryb życia, zaspokajając podstawowe potrzeby, zaakceptować siebie, zyskać poczucie równouprawnienia w relacjach z innymi ludźmi, realizować cele i zamierzenia życiowe.

Należy zwrócić uwagę (33% wypowiedzi), na potrzebę odpowiedniego motywowania grup potrzebujących. Takim sposobem może być zachęta w postaci np. biletu na dojazd, posiłku czy przypisanie roli lidera w grupie.

Badane instytucje mogły również wyrazić swoje opinie i rekomendacje dotyczące promocji rozwiązań, działań koordynacyjnych, sieci współpracy w obszarze aktywnej integracji wdrażanych w przyszłości przez Stowarzyszenie Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego.

Według respondentów, kluczową kwestią jest **integracja środowiska organizacji pozarządowych z innymi instytucjami** działającymi na rzecz osób wykluczonych społecznie, 24 z 30 instytucji zasygnalizowało problem ograniczonej współpracy międzyinstytucjonalnej.

Wykres 16 Promocja rozwiązań i współpracy

Źródło: opracowanie własne

Kolejny kierunek działań jaki powinien być realizowany przez organizacje i instytucje na rzecz osób wykluczonych to zatrudnienie przejściowe, które daje możliwość uzyskania kwalifikacji oraz znacznie ułatwia wejście na rynek pracy (60% odpowiedzi). Równie ważnym zagadnieniem dla połowy instytucji jest wymiana dobrych praktyk oraz rozpowszechnianie rekomendacji z badań dotyczących przedmiotowego tematu. Warto też według referencji badanych – 40% wskazań, stale monitorować efekty wsparcia oraz włączać osoby wykluczone do działań partycypacyjnych.

Dzięki rozpoznaniu poprzez badanie elementów wsparcia: rodzajów i form aktywnego włączenia, ich powiązań, skuteczności w kontekście grup przewidzianych do objęcia pomocą, dostępności i konieczność tworzenia nowych zasobów instytucjonalnych Stowarzyszenie BOF może rozpocząć proces planowania oddziaływań włączenia społecznego i usamodzielniania mieszkańców.

WNIOSKI Z BADANIA ANKIETOWEGO:

- 1) Zdecydowana większość instytucji z terenu Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego objętych badaniem obecnie realizuje, bądź też realizowała na przestrzeni ostatnich lat programy aktywnej integracji (87%).
- 2) Na terenie BOF sukcesywnie wzrasta liczba programów aktywnej integracji, co świadczy o zainteresowaniu samorządów i instytucji kreujących politykę rozwiązaniami efektywnej pomocy.
- 3) Projekty realizowane w ramach aktywnej integracji w latach 2008-2014 dotyczyły najczęściej: osób bezrobotnych, niepełnosprawnych (w tym pozostających bez pracy), społeczności lokalnych oraz osób ubogich.
- 4) Kategorie osób i rodzin z terenu BOF, które w najbliższych latach będą potrzebowały wsparcia w zakresie aktywnej integracji to osoby starsze i ubogie (96% wskazań), młodzież z rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym, rodziny doświadczające przemocy, a także rodziny z problemami opiekuńczo-wychowawczymi (po 94%). Równie wysoko oceniono potrzebę wsparcia dla osób bezdomnych i opuszczających placówki pieczy zastępczej (po 90%)
- 5) Czynniki decydującymi o potrzebie wsparcia odbiorców aktywnej integracji są: sukcesywnie wzrastająca liczba osób korzystających z pomocy społecznej, wysoki poziom osób nieaktywnych w poszczególnych kategoriach osób wymagających wsparcia, niska partycypacja grup w życiu społecznym oraz niewystarczająca pomoc tym grupom na terenie BOF.
- 6) Grupy wobec których Stowarzyszenie BOF **najpilniej powinno planować działania to: młodzież z rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym, osoby ubogie oraz starsze – ponad 90%. W dalszej kolejności są to: osoby niepełnosprawne, otoczenie osób i grup społecznych oraz osoby i rodziny doświadczające przemocy - 80% wskazań** (na tym etapie badania pominięto analizę grupy bezrobotnych, ze względu na wprowadzoną zmianę w ustawie o promocji zatrudnienia i instytucji rynku pracy dotyczącą prowadzenia aktywnej integracji na rzecz bezrobotnych, będących jednocześnie klientem pup i ops).
- 7) Najważniejsze przyczyny braku aktywności (bariery) osób zagrożonych wykluczeniem społecznym określone w opinii respondentów badania na poziomie 20-30 % to bariery wewnętrzne, motywacyjne i środowiskowe.
- 8) Grupę młodzieży oraz osób ubogich charakteryzuje komunikatywność, asertywność, umiejętność samodzielnego podejmowania decyzji. Mocną stroną osób starszych jest silne poczucie przynależności do wspólnoty sąsiedzkiej oraz umiejętność utrzymywania dobrych stosunków z otoczeniem. Zaś osoby niepełnosprawne wykazują chęć dokonania pozytywnych zmian w swoim życiu, aktywności, łatwo przystosowują się do nowych sytuacji i warunków społecznych.
- 9) Elementem zwiększającym skuteczność wsparcia jest dla 60% beneficjentów badania konieczność dostosowania pomocy do potrzeb lokalnych, dla 40% podejmowanie wsparcia kompleksowego, a także dla 33% zapewnienie indywidualnego podejścia do klienta.

- 10) **Kluczowe obszary wsparcia poprzez aktywną integrację społeczną są zróżnicowane w stosunku do poszczególnych grup, rodzin i osób.** Według badanych dotyczyć powinny kolejno (według liczby wskazań):
- Dla młodzieży:** organizacji czasu wolnego; zajęć wyrównujących braki edukacyjne; prowadzenia świetlic i klubów oraz warsztatów kompetencyjnych.
- Dla osób ubogich:** poradnictwa specjalistycznego, indywidualnego; terapii i edukacji rodzinnej – warsztaty umiejętności rodzicielskich, małżeńskich; grup zabawowych; centrów wsparcia .
- Dla osób starszych:** prowadzenia ośrodków wsparcia; świetlic i klubów; animacji lokalnej i organizacji wolontariatu; podnoszenia kompetencji edukacyjnych oraz poradnictwo psychologiczne; organizacja czasu wolnego.
- Dla osób niepełnosprawnych:** wsparcie indywidualne - asystenta, trenera czy coacha; treningi kompetencji i udział w ośrodkach wsparcia dziennego i klubach; wsparcie psychologiczne; terapia i udziału w zajęciach rehabilitacyjnych; organizacja czasu wolnego; udostępnienie wydarzeń kulturalnych, sportowych osobom niepełnosprawnym.
- 11) **Potrzeby niezbędne w zakresie instytucjonalnego wsparcia** na terenie BOF dotyczą utworzenia: dla 37% badanych Centrum Integracji Społecznej, zaś dla 33% respondentów: hostelu, jednostki specjalistycznego poradnictwa, placówki wsparcia dziennego, środowiskowego domu pomocy, Centrum aktywności osób niepełnosprawnych. Typy instytucji są spójne z priorytetowymi grupami do objęcia wsparciem w BOF.
- 12) Wśród innych działań, które należy podjąć na terenie BOF w latach 2015-2020 wymienia się: działania integrujące środowisko organizacji pozarządowych z innymi instytucjami (80%), wymianę dobrych praktyk oraz rozpowszechnianie rekomendacji z badań(40%) .
- 13) Krótki czas opracowania raportu nie sprzyjał pogłębionemu poszukiwaniu źródeł i dokonywania gruntownych statystyk, raczej był początkiem diagnozowania. W celu przygotowania zadań i szczegółowych projektów skierowanych do grup najbardziej potrzebujących wsparcia w BOF, sugerowane jest badanie uzupełniające - jakościowe, na przykład fokusowe lub warsztaty partycypacyjne wśród przedstawicieli instytucji pomocy i integracji społecznej i reprezentantów grup docelowych.

PODSUMOWANIE

W perspektywie liczby osób i rodzin korzystających z pomocy w Białostockim Obszarze Funkcjonalnym na przestrzeni lat 2011-2013 (wzrost o ponad 1500 osób, z 20 361 do 21 869) oraz utrzymującej się grupy osób będących długotrwale klientami pomocy społecznej (45% powyżej 3 lat), spadku usług poradnictwa udzielanego w publicznych jednostkach, kontraktowania pomocy na poziomie 4% oraz niechęci odbiorców do korzystania z doradztwa, system pomocy publicznej postrzegany jest jako nieefektywny i interwencyjny. Słowo „dawanie” na zawsze musi zniknąć z dyskusji na temat pomocy społecznej. Powinno się je zastąpić pojęciem „wsparcie”, a jego kluczowe obszary i grupy przedstawia właśnie ten raport.

Działania osłonowe i wspierające muszą pojawiać się wtedy, kiedy występują pierwsze symptomy dysfunkcji w rodzinie np. utrata pracy, alkoholizm. Powinno się włączyć na tym etapie wszystkie służby specjalistyczne, aby rodziny te mogły wrócić do samodzielnego funkcjonowania i nie wchodzić na stałe do systemu pomocy społecznej. Taka aktywna polityka społeczna jest skuteczniejsza od stałego interwencjonizmu.

Efektywność działań aktywnej integracji prowadzonej w latach 2008-2014 w ramach projektów, czy programów celowych i pomiar jej skuteczności przedstawia „twarde” wyniki (np. w podejmowaniu zatrudnienia na poziomie 30%). Wylicza też osiągnięcia z włączenia społecznego: zmianę postaw, wzrost aktywności wolontariackiej, stażowej, wzrost udziału w warsztatach kompetencji, usamodzielnienie 50% rodzin (dane ogólnopolskie, MPIPS 2014) dzięki współpracy z asystentem rodziny. Na terenie Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego w 2013 roku ilość osób objętych działaniami aktywizującymi przez ośrodki pomocy społecznej, stanowiła 10,2% korzystających ze wsparcia. Rozmieszczenie oddziaływań na terenie BOF było nierównomierne (najwięcej osób objętych działaniami mieszka w m. Białystok i w gminie Łapy, a żadnych projektów nie realizują gminy Dobrzyniewo Duże i Supraśl).

Według danych przedmiotowego badania w grupie 30 instytucji, liczba projektów aktywnej integracji wzrastała na terenie BOF, z 26 w 2008 roku do 63 w 2014 roku. Można oszacować, że do grupy około 5000 osób skierowano w całym Białostockim Obszarze funkcjonalnym ponad 500 projektów.

Według danych ze sprawozdania realizacji priorytetu VII POKL województwa podlaskiego, wsparcie udzielane osobom zagrożonym i wykluczonym społecznie obejmowało od 6 do 10% klientów pomocy społecznej.

Większość dotychczasowych oddziaływań (85% wskazań według badanych) dotyczyła aktywizacji grup bezrobotnych, niepełnosprawnych, a jedynie 9% młodzieży. Wydaje się że dotychczasowe grupy docelowe były dobierane zbyt jednostronnie.

Mieszkańcy BOF w latach 2009-2013 korzystali najczęściej z pomocy i wsparcia z powodu: **bezrobocia, ubóstwa, długotrwałej lub ciężkiej choroby oraz niepełnosprawności.** Przyczyny powodujące wykluczenie społeczne pogłębiają się, o czym świadczy systematycznie rosnąca liczba mieszkańców BOF, którzy korzystają z pomocy właśnie z tych powodów. Liczba wykluczonych stanowiła w 2013 roku 5% ogółu społeczności BOF, ale grupę liczbową aż 32947 osób.

Zgodnie z danymi z Oceny Zasobów Pomocy Społecznej oraz badania ankietowego grup, wobec których Stowarzyszenie BOF najpilniej powinno planować działania to: osoby ubogie oraz starsze – ponad 90% wskazań. W dalszej kolejności są to: osoby niepełnosprawne, otoczenie osób i grup społecznych oraz osoby i rodziny doświadczające przemocy - 80% wskazań.

Grupa młodzieży z rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym wskazana najwyżej w badaniu ankietowym nie pojawiła się w analizie danych zastanych, gdyż diagnoza desk reaserch opiera się na grupach wykluczonych, a nie zagrożonych.

Wybrane do przyszłego projektowania działań aktywnej integracji grupy ukazują dojrzałość i świadomość precyzowania celów profilaktycznych wśród instytucji pomocy.

Na etapie badania ankietowego pominięto również analizę grupy bezrobotnych, ze względu na wprowadzoną zmianę w ustawie o promocji zatrudnienia i instytucji rynku pracy, dotyczącą prowadzenia aktywnej integracji na rzecz każdego bezrobotnego, będącego jednocześnie klientem urzędu pracy i ośrodka pomocy społecznej.

Podczas diagnozy grup wykluczonych wśród najważniejszych przyczyn braku aktywności (barier) w opinii respondentów badania pojawiły się bariery wewnętrzne, motywacyjne i środowiskowe (na poziomie 20-30 %). Oferowane wsparcie w ramach aktywnej integracji przyczyni się do likwidacji przeszkód stojących na drodze integracji grup marginalizowanych, jednak muszą one być połączone z maksymalną indywidualizacją programu oraz ciągłym motywowaniem uczestników. Najlepszym sposobem na likwidację barier wewnętrznych wydaje się być właśnie położenie większego nacisku na psychologiczno-emocjonalny aspekt pomocy oraz jej dopasowanie do potrzeb konkretnej jednostki.

Kluczowe obszary wsparcia poprzez aktywną integrację społeczną są zróżnicowane w stosunku do poszczególnych grup, rodzin i osób. Najczęściej dotyczą: organizacji czasu wolnego, prowadzenia świetlic i klubów, warsztatów kompetencyjnych, poradnictwa specjalistycznego, wsparcia indywidualnego, terapii i edukacji rodzinnej.

Przedstawiciele 30 instytucji objętych badaniem wskazali, że w obszarze infrastruktury BOF należy rozwijać dostęp do mieszkań socjalnych, chronionych, ośrodków dla osób starszych, młodzieży i rodzin doświadczających przemocy. **Potrzeby niezbędne w zakresie instytucjonalnego wsparcia** na terenie BOF dotyczą: dla 37% badanych utworzenia Centrum Integracji Społecznej, zaś dla 33% respondentów utworzenia: hostelu, jednostki specjalistycznego poradnictwa, placówki wsparcia dziennego, środowiskowego domu pomocy, Centrum aktywności osób niepełnosprawnych.

Wśród mocnych stron i zasobów aktywnej integracji należy zauważyć, że w Białostockim Obszarze Funkcjonalnym wzrasta liczba odbiorców i rozwijają się formy wsparcia zawodowego, w tym liczba nowopowstałych podmiotów reintegracji społecznej, a także ośrodki wsparcia na rzecz dzieci i młodzieży, osób starszych i niepełnosprawnych.

Nowoczesne mechanizm pomiaru: Kalkulator Kosztów Zaniechania to narzędzie informatyczne pozwalające samorządowcom obliczyć i porównać koszty wdrożenia działań aktywizujących w zakresie pomocy społecznej oraz pozostania przy modelu interwencyjnym. Takie symulacje będzie można wykonywać w perspektywie od roku do siedmiu lat. Stowarzyszenie BOF może być wówczas rzecznikiem informacji diagnostycznych kluczowych do wsparcia i planowania skutecznego usamodzielnienia.

Konstruowanie programów i projektów aktywnej integracji zgodnie z Modelowym Standardem Aktywnej Integracji³⁰ według doświadczeń z lat 2008-2014 Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, powinno zawierać:

- 1) **Kompleksowość:** postrzegać proces oddziaływań jako całościowe, długofalowe działania we wszystkich sferach życia grup, czy społeczności a nie jedynie przeciwdziałanie dysfunkcjonalności tej grupy.
- 2) **Partnerską współpracę wielu podmiotów:** podstawą jest budowanie sieci współpracy lokalnych instytucji i organizacji, specjalizujących się w konkretnych, komplementarnych względem siebie obszarach.
- 3) **Aktywny udział mieszkańców (empowerment):** warunkiem zmian jest uwzględnienie elementu partycypacji mieszkańców, konsultowanie, budowanie więzi i poczucia odpowiedzialności.
- 4) **Dopasowanie działań do zidentyfikowanych potrzeb mieszkańców.**
- 5) **Skuteczne, profesjonalne zarządzanie** – jasny podział kompetencji partnerów, dobór metod i technik pracy zindywidualizowanych i adekwatnych do potrzeb odbiorców, przeprowadzenie systematycznej ewaluacji.
- 6) **Działania zaplanowane w ramach programu** powinny być spójne i komplementarne z lokalnymi dokumentami strategicznymi, w tym przypadku ze Strategią Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego i lokalnymi programami gminnymi.

Wyraźnie zauważalny jest brak instytucji, która koordynowałaby przedsięwzięcia społeczne na określonym obszarze oraz gromadziłaby wiedzę dotyczącą efektywnych działań społecznych³¹.

Rolą Stowarzyszenia Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego może być wyznaczenie kierunków dotyczących: kluczowych obszarów wsparcia dla wybranych grup osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym.

³⁰ Modelowy Standard Aktywnej Integracji wraz z konkluzjami z pilotażu programów rewitalizacji społecznej, CRZL, Warszawa 2014

³¹ Kalkulator Kosztów Zaniechania - wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań na Mazowszu w zakresie polityki społecznej w obszarze analizy kosztów braku podejmowania działań aktywizująco-wpierających, MCPS, Warszawa 2014

Wśród innych działań, które należy podjąć na terenie BOF w latach 2015-2020 wskazanych przez beneficjentów badania wymieniono: działania integrujące środowisko organizacji pozarządowych z innymi instytucjami (80%), wymianę dobrych praktyk oraz rozpowszechnianie rekomendacji z badań(40%) .

Stowarzyszenie BOF jako koordynator działań, byłoby odpowiedzialne za inicjowanie, powierzanie zadań realizatorom, utrzymanie współpracy pomiędzy gminami zrzeszonymi w BOF, powiatem białostockim i samorządem województwa podlaskiego.

SPIS TABEL

Tabela 1 Zasoby instytucjonalne gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego	7
Tabela 2 Osoby i rodziny z gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego korzystające z pomocy społecznej w latach 2011-2013	9
Tabela 3 Liczba mieszkańców gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego, korzystających z pomocy społecznej w latach 2011-2013	10
Tabela 4 Wskaźnik deprywacji lokalnej gmin BOF w latach 2009-2014	11
Tabela 5 Realizacja działań w priorytecie VII PO KL województwie podlaskim	15
Tabela 6 Aktywność projektowa w obszarze aktywnej integracji na terenie BOF	16
Tabela 7 Osoby uczestniczące w projektach Priorytet VII PO KL w latach 2008-2014	17
Tabela 8 Wykształcenie uczestników form aktywnej integracji	17
Tabela 9 Teren działania instytucji biorących udział w badaniu (N=30)	23
Tabela 10 Liczba bezrobotnych i stopa bezrobocia gmin BOF w latach 2011-2013 r.	28
Tabela 11 Liczba osób z terenu gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego objętych kontraktem socjalnym w latach 2011-2013	29
Tabela 12 Liczba rodzin z terenu gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego, które w latach 2011-2013 korzystały ze świadczeń pomocy społecznej z powodu ubóstwa	31
Tabela 13 Liczba osób w wieku poprodukcyjnym na terenie gmin BOF w latach 2011-2013	33
Tabela 14 Liczba osób korzystające z usług opiekuńczych	35
Tabela 15 Liczba rodzin z terenu gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego, które w latach 2011-2013 otrzymały świadczenia z powodu niepełnosprawności	36
Tabela 16 Zasiłki pielęgnacyjne udzielane przez OPS gmin BOF w latach 2011-2013	37
Tabela 17 Liczba osób niepełnosprawnych uczestniczących w zajęciach WTZ w latach 2011-2013	38
Tabela 18 Rehabilitacja zawodowa i społeczna osób niepełnosprawnych	39
Tabela 19 Dane nt. specjalistycznych usług dla osób z zaburzeniami psychicznymi na terenie gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego w latach 2011-2013	41
Tabela 20 Liczba rodzin z terenu gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego, które w latach 2011-2013 otrzymały świadczenia pomocy społecznej z powodu bezradności	42
Tabela 21 Liczba rodzin z terenu gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego, objętych usługą poradnictwa specjalistycznego w latach 2011-2013	44
Tabela 22 Liczba rodzin z terenu gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego objętych pracą socjalną w latach 2011-2013	44
Tabela 23 Liczba rodzin z terenu gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego, które w latach 2011-2013 otrzymały świadczenia pomocy społecznej z powodu alkoholizmu i narkomanii	45
Tabela 24 Liczba osób opuszczających instytucje pieczy zastępczej w latach 2011-2013	47
Tabela 25 Liczba indywidualnych programów wychodzenia z bezdomności oraz programów zatrudnienia socjalnego zrealizowanych przez gminy BOF	48
Tabela 26 Liczba mieszkań socjalnych oraz liczba oczekujących na mieszkania socjalne na terenie Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego w latach 2011-2013	49
Tabela 27 Rodziny doświadczające przemocy z terenu gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego w latach 2011-2013 korzystające z pomocy OPS	50
Tabela 28 Liczba rodzin z terenu gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego objętych interwencją kryzysową w latach 2011-2013	51
Tabela 29 Przyczyny braku aktywności wśród młodzieży zagrożonej wykluczeniem	60
Tabela 30 Przyczyny braku aktywności wśród osób ubogich	60
Tabela 31 Przyczyny braku aktywności wśród osób starszych	61
Tabela 32 Przyczyny braku aktywności wśród pozostałych grup społecznych	62
Tabela 33 Instytucje niezbędne do utworzenia na terenie BOF w latach 2015-2020	69

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1 Instytucje biorące udział w badaniu (N=30)	24
Wykres 2 Odsetek instytucji/organizacji z terenu BOF realizujących w latach 2008-2014 programy aktywnej integracji społecznej (N=30).....	25
Wykres 3 Rodziny objęte pomocą społeczną w gminach BOF w latach 2011 - 2013	27
Wykres 4 Liczba kontraktów socjalnych na terenie gmin BOF w latach 2011 -2013.....	30
Wykres 5 Dostęp do konsultacji i specjalistycznego poradnictwa	32
Wykres 6 Infrastruktura społeczna na terenie Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego w latach 2011-2013	34
Wykres 7 Liczba asystentów rodziny na terenie gmin Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego w okresie XII.2013-VI.2014	45
Wykres 8 Liczba osób objętych pomocą w procesie usamodzielnienia w 2013 roku	47
Wykres 9 Grupy odbiorców, do których skierowane były działania aktywnej integracji	53
Wykres 10 Liczba programów aktywnej integracji na terenie BOF realizowana w latach 2008-2014	54
Wykres 11 Kategorie osób i rodzin z terenu BOF,.....	56
Wykres 12 Czynniki decydujące o potrzebie zdecydowanego wsparcia wskazanych kategorii odbiorców.....	57
Wykres 13 Kategorie odbiorców, w stosunku do których Stowarzyszenie BOF powinno planować w latach 2015-2020 działania projektowe aktywnej integracji	58
Wykres 14 Mocne strony młodzieży z rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym, osób ubogich i starszych.....	63
Wykres 15 Czynniki, które w opinii respondentów zwiększyłyby skuteczność wsparcia grup potrzebujących w ramach BOF	71
Wykres 16 Promocja rozwiązań i współpracy	72

SPIS RYSUNKÓW

Rysunek 1 Skuteczne formy wsparcia młodzieży z rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym według respondentów badania:	65
Rysunek 2 Najbardziej skuteczne formy wsparcia osób ubogich	66
Rysunek 3 Najbardziej skuteczne formy wsparcia osób starszych	67
Rysunek 4 Najbardziej skuteczne formy wsparcia osób niepełnosprawnych	68

BIBLIOGRAFIA

- 1) Aktywna integracja jako narzędzie pomocy społecznej, ROPS, Białystok 2012,
- 2) Analiza losów wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych z terenu województwa podlaskiego, ROPS, Białystok 2012,
- 3) Analiza wyników uzyskanych w badaniu osób zagrożonych wykluczeniem społecznym korzystających ze wsparcia instytucji pomocy społecznej, ASM Centrum Badań i Analiz Rynku Sp. z o.o., Kutno 2007,
- 4) Badanie ewaluacyjne: Ocena skuteczności działań PO KL w obszarze wykluczenia społecznego w województwie podlaskim, UMWP, Białystok 2012
- 5) Badanie ewaluacyjne: Trwałość i efektywność wsparcia w ramach PO KL, UMWP, Warszawa 2013,
- 6) Diagnoza sytuacji życiowej odbiorców pomocy społecznej, ROPS, Białystok 2014,
- 7) Grabusińska Z., Rola pracy socjalnej w aktywnej integracji, MCPS, Warszawa 2012,
- 8) Kalkulator Kosztów Zaniechania, MCPS, Warszawa 2014;
- 9) Lisiak T., Wykluczenie społeczne oraz grupy zagrożone marginalizacją, Fundacja Studiów Europejskich, Łódź 2011,
- 10) Modelowy standard aktywnej integracji wraz z konkluzjami z pilotażu programów rewitalizacji społecznej, CRZL, Warszawa 2013,
- 11) Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, Raport z wyników w województwie podlaskim, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok 2012,
- 12) Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w województwie podlaskim w 2013 r., ROPS, Białystok 2014,
- 13) Poradnik dotyczący realizacji wsparcia dla osób wykluczonych społecznie oraz zagrożonych wykluczeniem społecznym w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, MRR, Warszawa 2009,
- 14) Program Wspierania Rodziny i Systemu Pieczy Zastępczej Województwa Podlaskiego na lata 2013-2018, ROPS, Białystok 2013,
- 15) Sprawozdania rzeczowo - finansowe z wykorzystania przez gminę zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, Podlaski Urząd Wojewódzki, Białystok 2014
- 16) Sprawozdanie z Realizacji procedury „Niebieskiej Karty” w 2013 r., Podlaski Urząd Wojewódzki, Białystok 2014,
- 17) Strategia Polityki Społecznej Województwa Podlaskiego do roku 2020, ROPS, Białystok 2014,
- 18) Ubóstwo i marginalizacja społeczna mieszkańców województwa podlaskiego - wielowymiarowa analiza, ROPS, Białystok 2013,
- 19) Wielowymiarowa analiza poziomu ubóstwa w województwie podlaskim w latach 2011-2012, ROPS, Białystok 2013.

ZAŁĄCZNIKI :

1. Kwestionariusz ankiety wykorzystanej do badania
2. Wykaz badanych instytucji
3. Wykaz instytucji obszaru pomocy i integracji społecznej działających w BOF

